

KARABÜK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

BİRİNCİ DÜNYA HARBI'NDE SURİYE FİLİSTİN CEPHESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Sümeyye BEKTAŞ

Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Sami AĞAOĞLU

Karabük
Haziran - 2017

TEZ ONAY SAYFASI

Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Sümeyye BEKTAŞ'a ait "Birinci Dünya Harbi'nde Suriye Filistin Cephesi" adlı bu tez çalışması Tez Kurulumuz tarafından Tarih Yüksek Lisans programı tezi olarak oybirliği / oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

	Akademik Unvanı, Adı ve Soyadı	İmzası
Tez Kurulu Başkanı	: Prof. Dr. Zeki TEKİN	
Danışman Üye	: Yrd. Doç. Dr. Sami AĞAOĞLU	
Üye	: Prof. Dr. Zeki TEKİN	
Üye	: Prof. Dr. Recep KARACAKAYA	

Tez Sınavı Tarihi : 30.06.2017

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum, bu çalışmayı, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yol ve yardıma başvurmaksızın yazdığımı, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserleri her kullanışmada alıntı yaparak yararlandığımı belirtir; bunu onurumla doğrularım.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara katlanacağımı bildiririm.

30/06/2017

Sümeyye BEKTAŞ

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti savaştan henüz çıkmış olmasına rağmen 1914 yılında sonucu belli olan ve temelini yeniden yapılanmanın oluşturduğu global savaşa girmiştir. Alman menfaatleri üzerine düzenlenen Kanal Harekâtları ile Suriye Filistin Cephesi açılmıştır. Osmanlı bu savaşın bedelini tüm Suriye ve Filistin bölgesinin elden çıkmasıyla ödemiştir.

Bu çalışmanın hazırlanması sırasında Genelkurmay ATESE Arşivi, Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi'nden ve çeşitli illerdeki kütüphanelerden yararlanılmıştır. Çalışmam sırasında danışmanlığımı üstlenerek yardımlarını esirgemeyen Sayın Yrd. Doç. Dr. Sami AĞAOĞLU'na, maddi manevi desteklerini her daim hissettiğim aileme ve arkadaşlarıma şükran borçlu olduğumu bildiririm.

Sümeyye BEKTAŞ

İÇİNDEKİLER

DOĞRULUK BEYANI	i
ÖNSÖZ	ii
İÇİNDEKİLER	iii
KISALTMALAR	v
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM SURIYE VE FİLİSTİN COĞRAFYASI

1.1. FİLİSTİN'İN STRATEJİK DURUMU	6
1.2. SURİYE'NİN STRATEJİK DURUMU	8

İKİNCİ BÖLÜM KANAL HAREKÂTLARI

2.1. BİRİNCİ. KANAL HAREKÂTI	11
2.1.1. Süveyş Kanalı'na Taarruz Fikrinin Doğuşu ve Hazırlıklar	11
2.1.2. Barış Döneminde Bölgedeki Türk Kuvvetleri	16
2.1.3. Seferberliğin İlanından Sonra Bölgedeki Faaliyetler	18
2.1.4. Kanal'a Yürüyüş	21
2.1.5. Kanal'a Taarruz	23
2.2. İKİNCİ KANAL HAREKÂTI	31
2.2.1. İkinci Kanal Taarruzu Alınması Gereken Tedbirler	32
2.2.2. Kanal'a İkinci Taarruz	33
2.3. ŞERİF HÜSEYİN'İN AYAKLANMASI	40

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GAZZE MUHAREBELERİ

3.1. BİRİNCİ GAZZE MUHAREBESİ	55
3.2. İKİNCİ GAZZE MUHAREBESİ	58
3.3. ÜÇÜNCÜ GAZZE MUHAREBESİ	62
3.3.1. Üçüncü Gazze Muharebesi'ne Doğru Gelişen Olaylar	62
3.3.2. Cemal ve Enver Paşa Arasındaki Anlaşmazlık	63
3.3.4. Üçüncü Gazze Savaşından Sonra Türk ve İngiliz Birliklerinin Durumu .	73
3.3.5. Kudüs'ün Elden Çıkışı	74
3.3.6. Von Kress, Cemal Paşa ve Falkenheim'in Yıldırım Ordular Grubu'ndan Ayrılması	83
3.4. ŞERİA MUHAREBELERİ	87
3.4.1. 1918 Yazında Yaşanan Gelişmeler	90
3.4.2. Mustafa Kemal'in İkinci Defa VII. Ordu Komutanlığı'na Atanması	91
3.4.3. Nablus Meydan Muharebesi (Megiddo Muharebesi)	93
3.4.4. Dera'dan Şam'a Çekiliş	107
3.4.5 Şam'dan Halep'e Çekiliş	110
SONUÇ	
KAYNAKÇA	120
EKLER	127
Ek 1: Suriye Filistin Bölgesi Harekât Alanı	127
Ek 2: Suriye Cephesi ve Süveyş Kanalı	128
Ek 3: Nablus Meydan Muharebesi	129
Ek 4: Filistin'den Çekilme	130
Ek 5: Şam'dan Halep'e Çekilme	131
ÖZET	132
ABSTRACT	134
ÖZGEÇMİŞ	136

KISALTMALAR

a.g.e.	:Adı Geçen Eser
a.g.m.	:Adı Geçen Makale
a.g.t.	:Adı Geçen Tez
a.g.md.	:Adı Geçen Madde
bkz.	:Bakınız
BDHTH	:Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi
C.	:Cilt
çev.	:Çeviren
DİA	:Diyanet İslam Ansiklopedisi
Edit	:Editör
Haz.	:Hazırlayan
İA	:İslam Ansiklopedisi
MEB	:Milli Eğitim Bakanlığı
MÖ	:Milattan Önce
s.	:Sayfa
sy.	:Sayı
TDV	:Türk Diyanet Vakfı
TTK	:Türk Tarih Kurumu
ATESE	:Askeri Tarih ve Stratejik Etüt
BOA	:Başbakanlık Osmanlı Arşivi
Dos.	:Dosya
Fih.	:Fihrist
Kls.	:Klasör
Ks.	:Kısım
Göm.	:Gömlek
DH.İ.UM	:Dahiliye Nezareti İdare-i Umumiye Müdüriyeti
DH.KMS	:Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsusa Müdüriyeti
DH.ŞFR	:Dahiliye Nezareti Şifre Kalemi
HR. SYS	:Hariciye Siyasi
BEO	:Bab-1 Ali Evrak Odası

GİRİŞ

Avrupa’da Sanayi Devrimi’ni gerçekleştirmiş olan ülkeler, başta İngiltere ve Fransa, Asya ve Afrika’da sömürgeler elde etmişlerdi. Sanayi devrimi, Avrupa’nın güç dengesini bozmuş ve sanayi ülkelerinin diğerleri üzerinde askeri hegemonyasını mutlak hale getirmişti. İngiltere ve Fransa milyonlarca kilometre kare sömürge toprağına sahip olmuştur. Almanya ise bu dünya düzenini kendine haksızlık olarak görmüş ve mücadele etmeye karar vermiştir. İtalya’nın ardından siyasi birliğini tamamlayan Almanya, XIX. yüzyılın sonlarına doğru Avrupa’nın en hırslı çocuğı olarak sahneye çıkmıştır. Almanya sömürgecilik yarışına geç kalmış ancak Avrupa’nın en güçlü kara ordusu olan Fransa’yı bile dize getirmiştir. Almanya’nın hızla sömürge yarışına katılma isteğı ve buna bağılı nedenler İngiltere’yi ezeli rakipleri Fransa ve Rusya ile uzlaşmaya itmiştir. İngiltere, Osmanlı Devleti’nin toprak bütünlüğünü koruma politikasından vazgeçince bu boşluğu Kayzer Wilhelm Almanya’sı sahiplenmiştir. Böylece Almanya “barışçı yayılma” politikası ile çağdaş sömürgeciliğın ilk uygulayıcısı olmuştur. Bununla birlikte İngiltere’ye karşı Panislamizm ve Pantürkizm politikalarını destekleyerek ve kışkırtmaya başlamıştır. Yine aynı politikanın devamı olarak Orta Doğı’da İngiliz ve Fransızlara karşı Arap milliyetçiliğı desteklenmiştir. Böylece dünyayı yeniden paylaşım dostluk maskesi ile işlenmiştir¹. Ortadoğı’da yeni bir dönemin başlangıcı 1889 yılında Alman İmparatoru II. Wilhelm’in İstanbul’u ziyaretiyle başlamıştır. Fredirich Nauman Almanya’nın bu ziyaretten beklentilerini bir yazısında “*Dünya savaşının Osmanlı İmparatorluğu’nun dağılmasından önce başlaması mümkündür. O zaman*

¹ Selami Kılıç, “Birinci Dünya Savaşına Uzanan Süreçte Türk-Alman Yakınlaşması”, *1914’ten 2014’e 100’üncü Yılında Birinci Dünya Savaşı’nı Anlamak, Uluslararası Sempozyum*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 20-21 Kasım 2014, s.91.

İstanbul'daki halife bir kere daha Sancak-ı Şerif'i açarak cihad ilan edecektir. "Hasta Adam" son defa doğrulacak Mısır, Sudan, Doğu Afrika, İran, Afganistan ve Hindistan'a karşı savaşmaları için seslenecektir. "Hasta Adam" seslenirken onu yatağında kimin dik tutacağını bilmek önemlidir" şeklinde ifade etmiştir. Bu ifadeler emperyalist Almanya'nın Ortadoğu'ya duyduğu eğilimin apaçık göstergesi olmuştur. Osmanlı Devleti'nin taksiminden Almanya en büyük pay sağlayacak olsaydı bu taksime katılmaktan çekinmezdi. Ancak Almanya en büyük payın Rusya'ya verileceğini, geri kalan zengin toprakların Süveyş Kanalı'nda ve İran Körfezi'nde etkinlik gösteren İngiltere ile Suriye bölgesinde kuvvetli nüfuzla sahip olan Fransa'nın eline geçeceğini biliyordu. Bu durumda Almanya'nın Osmanlı Devleti'ni tehdit eden tehlikenin şimdilik önüne geçmesi ve ülkeyi askeri ve iktisadi bakımdan geliştirmesi gerekmiştir².

XX. yüzyılın başlarında devlette hâkim güç olan İttihat ve Terakki Partisi mensupları Avrupa'daki bloklaşmayı doğru okuyamamışlardır. Tercih edilen durum, İngiltere ve Almanya'nın desteğine sahip bir Osmanlı Devleti olmasına rağmen o günün konjonktürü buna imkân vermemiştir³. Almanya-Fransa arasındaki Marne Muharebesi'ni Almanlar kaybedince Alman taarruz planı işlevini yitirmiştir. Mareşal Von Schlieffen'e göre, 1914 Avrupa harbinin kaderini mühürlenmiştir. Biz ise, Kasım 1914'te kaderi mühürlenmiş bir harbe katılmış bulunuyorduk⁴.

Osmanlı Devleti, Balkan Savaşları'ndaki yenilginin etkisi ile ordu ve donanmasını ıslah etmeye çalışırken bir yandan da ittifak arayışlarına girişmiştir. İngiltere'ye yapılan ilk teşebbüs, reddedilmiştir. İkinci teşebbüs Fransa nezdinde olmuştur. Fransa Hükümeti Rusya razı olmadıkça bu ittifakın gerçekleşmeyeceğini belirlemiştir. Böylece iki ittifak teklifi de reddedilmiş ve Osmanlı Devleti Almanya'nın kucağına atılmıştır⁵. Mayıs 1914'te Rusya'ya yapılan ittifak teklifi de Rusya'nın Osmanlı Devleti üzerindeki istemleri nedeniyle gerçekleşmemiştir⁶. Harbiye Nazırı

² Cemil Çelik, Birinci Dünya Savaşı'nda Sina Filistin Cephesi'nde Birinci Kanal Seferi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon, 1999, s.27.

³ Turgay Akkuş, Mustafa Kemal'in 1917-1918 Yılında Suriye-Filistin Cephesi'ndeki Faaliyetleri, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 1999, s.93.

⁴ Sabahattin Selek, *İsmet İnönü Hatıralar*, 4. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2014, s.96.

⁵ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 19. Basım, Timaş Yayınları, İstanbul, 2014, s.101-102; Çelik, a.g.t., s.28; Ali İhsan Sabis, *Harp Hatıralarım Birinci Cihan Harbi*, Nehir Yayınları, İstanbul, 1890, s.64-72.

⁶ Akkuş, a.g.t., s.64.

Enver Paşa'nın, 22 Temmuz 1914'te ittifak teklifine Almanya da pek sıcak bakmamıştır. Fakat batıdaki cephelerinin yükünü hafifletmek için fikrini değiştirip gizli muhaberelelerden sonra görüşmeler başlatılmış ve 2 Ağustos 1914'te Türk-Alman ittifakı imzalanmıştır⁷. Alman Genelkurmay Başkanı Von Moltke Enver Paşa'ya 10 Ağustos 1914'te Türk müttefikinin yapacağı vazifeler hakkında bir yazı göndermiştir. Bu yazı Osmanlıların, mümkün olduğu kadar çok Rus ve İngiliz kuvvetini çekmesini, İslam ihtilalini gerçekleştirmesini içermiştir. Bu amaçla Kafkasya'ya karşı harekete geçilmesi, özellikle de Mısır'a karşı bir sefer yapılması ve Avusturya'nın yükünü hafifletmek için mümkün olduğu kadar çabuk savaşa girilmesi istenmiştir⁸.

Savaşın başında Marne'de Almanların, Galiçya'da Avusturya'nın yenilmesi üzerine Osmanlı devlet adamları arasında tarafsız kalma düşüncesi yaygınlaşmışsa da Enver ve Talat Paşaların Almanya'ya inançları devleti savaşa sürüklemiştir. İngiltere donamasından kaçan iki Alman gemisi (Goeben ve Breslau) 10 Ağustos 1914'te Türk karasularına girmiş ve Osmanlı Devleti tarafından satın alındıkları ilan edilmiştir⁹. Söz konusu Alman gemilerinin Çanakkale önlerine gelişi oldubittiyile değil başından beri Türk tarafının bilgisi dâhilinde olmuştur¹⁰. İsimleri Yavuz ve

⁷ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, C. II, Kısım IV, 3. Baskı, TTK, Ankara, 1991, s.629-632; C. Çelik, a.g.t., s.28; Anlaşma metni için bkz. A. İ. Sabis, a.g.e., s.106-107. S. Kılıç, a.g.m., s.103-104; Görüşmeler gizli yapılmakla kalmamış 8. madde ile de gizlilik karara bağlanmıştır. 4. Madde gereği ise "Almanya, Osmanlı topraklarını, tehdit edildiği takdirde gerekirse silahla savunma yükümlülüğünü almıştır." Almanya'nın yükümlülüğü 31 Aralık 1918'de sona erecektir. Buna karşılık Osmanlı Devleti, Sırbistan ve Avusturya-Macaristan arasındaki çatışmada kesin olarak tarafsız kalacağına söz vermiştir. Türkler savaşa, Almanya'nın Avusturya ile olan antlaşması hükümlerince savaşa girmesi halinde katılacaktır. Osmanlı Devleti ancak bu durumda müdahale edecek ve İstanbul'daki Alman askerî heyetinin, ordularını yönetmesine izin verecektir. Yani Almanya önceden hareket ederek, 1 Ağustos günü Rusya'ya savaş ilan etmiş ve günler sonra Avusturya ona katılmış olduğundan 2 Ağustos tarihli antlaşma Türklere bir savaş yükümlülüğü getirmemiştir. Antlaşmanın imzalanmasının ertesi günü Osmanlı Devleti genel seferberlik ilân etmiş ve Avrupa çatışmasında tarafsız kalacağını bildirmiştir.

⁸ Kress Von Kressenstein, *Türklerle Beraber Süveyş Kanalına*, (Çev. Mazhar Besim Özalpsan), Askeri Matbaa, İstanbul, 1943, s.13; Ali Fuat Erden, *Birinci Dünya Harbi'nde Suriye Hatıraları*, (Haz. Alpay Kabacalı), Kültür Yayınları, İstanbul, 2003, s.11; Şevket Süreyya Aydemir, *Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa*, C. III, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1985, s.64.

⁹ Necmettin Alkan, "Alman Kaynaklarına Göre Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na Girmesi", *1914'ten 2014'e 100'üncü Yılında Birinci Dünya Savaşı'nı Anlamak, Uluslararası Sempozyum*, İstanbul, 20-21 Kasım 2014, s.163; Berlin'deki Osmanlı Ateşesi Cemil Bey, Harbiye Nazırı Enver Paşa'ya 3 Ağustos'ta gönderdiği "Göben zırhlısının donanma-yı hümayun ile beraber Bahr-i Siyah'a hareketine belki müsaade edeceği" bilgiyle Osmanlı tarafını plandan haberdar etmişti.

¹⁰ Adem Akın, *Birinci Dünya Savaşında Filistin Cephesi ve Filistin'in Elden Çıkışı*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1985, s.60-61.

Midilli olarak değiştirilen gemilerin komutası Amiral Souchon'a verilmiştir ki bu durum Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesinde büyük rol oynamıştır.

Osmanlı Devleti, seferberlik tamamlanmayıp Bulgaristan savaşa katılmadıkça ve Romanya'nın tarafsızlığı sağlanmadıkça savaşa girmek istemiyordu. Eylül ayı geldiğinde Almanya, Osmanlı Devleti'ne savaşa girmesi için yaptığı baskıyı arttırmıştır. Osmanlı Devleti'nin mali durumu iyi olmadığı için Almanya'dan borç almıştır. 1 Kasım 1914 tarihinde, Enver Paşa'nın emriyle Miralay Souchon, Osmanlı donamasını alarak Karadeniz'e çıkmış ve Odesa ile Sivastopol limanlarını topa tutmuştur¹¹. Bu olay üzerine İngiltere, Fransa ve Rusya, Osmanlı Devleti'ne savaşı ilân etmiştir. Osmanlı Devleti'nin, harp başladığı zaman Suriye Cephesi'nde VIII. ve XII. Kolorduları konuşlu idi¹².

Karadeniz harekâtından kısa bir süre önce, 27 Ekim'de Rus gözetleme vapurunun aldığı telsiz mesajıyla, Türk Donanması'nın Karadeniz'e açıldığı, 28 Ekim'de ise Türklerin saldırıya geçeceği öğrenilmiştir. Hatta Rus basını bu saldırıyı haftalar öncesinden yazmıştır. Yani Osmanlı Devleti'nin Karadeniz'e çıkıp Ruslara saldırması Rusya için bir sürpriz olmamış hatta Rusya'nın buna hazırlandığı da söylenebilir. Rusya, Almanya'nın Karadeniz çıkartmasına göz yummuştur. Nitekim İngiltere ve Fransa'nın Akdeniz'deki donamaları gerek kalite gerekse sayı bakımından Almanlardan üstün oldukları halde, Goeben ve Braslau gemilerini Çanakkale yolunda durdur[ama]maları bu bağlamda değerlendirilmelidir. Ayrıca 3 Ağustos'tan beri telgraf üzerinden gelen emirlerde Çanakkale'ye gidilmesi, ardından Karadeniz'e açılma isteği yüksek ihtimal İngiltere tarafından öğrenilmiştir. Kaldı ki Rusların bildiğini İngiltere'nin bilmemesi söz konusu değildir¹³.

Osmanlı Devleti'nin 1 Kasım 1914'te Birinci Dünya Savaşı'na girişı ile büyük senaryo devreye girmiştir. Bu senaryoda, Almanya, Avusturya-Macaristan dost; İngiltere, Fransa ve Rusya düşman rolünü oynamışlardır. İngiltere, Hindistan'a giden deniz yolunda (Kral Yolu) ortaya çıkan Osmanlı ve Alman tehdidini ortadan

¹¹ BOA, HR.SYS, Dos.2403, Göm.22; Kress Von Kressenstein, "Sina Çölü'nde Türkler" (Çev. Osman Öndeş), *Hayat Tarih Mecmuası*, Sayı 15, Kısım 15, 1966, s.26-27; Ali Fuad Erden, *Paris'ten Tih Sahrası'na*, Ulus Basımevi, 2.Baskı, Ankara, 1949, s.27 Fahri Belen, *Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi 1914 Yılı Hareketleri*, C.I, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1964, s.62; A. İ. Sabis, a.g.e., s.127.

¹² F. Belen, *Birinci Harbi'nde Türk Harbi 1914 Yılı Hareketleri...* s.65-76. F. Belen, *Birinci Harbi'nde Türk Harbi 1914...*, s.62; Osmanlı Devleti harbe girinceye kadar geçen olaylar için bkz.

¹³ N. Alkan, a.g.m., s.172-177.

kaldırmak amacıyla böl ve yönet politikasına uygun olarak Ermenileri, Arapları ve Yahudileri Türklere karşı düşman haline getirmiştir. İtilaf Devletleri, Filistin Cephesi'ni açarken Anadolu'nun hassas bölgesini güneyden tehdit ederek Osmanlı İmparatorluğu'nu teslim almayı böylece Şark Meselesi'ni sonlandırıp Ortadoğu'yu yeniden yapılandırmayı planlamışlardır. Kaldı ki, İtilaf Devletleri, Birinci Dünya Harbi esnasında yaptıkları gizli anlaşmalarla Ortadoğu'nun coğrafi sınırlarını belirlemişlerdir¹⁴.

Osmanlı Devleti'nin savaşa katılması üzerine İngilizler 1 Kasım 1914'de Süveyş'te hücumu geçerek Akabe'yi bombardıman etmiş ve böylece “*Suriye-Filistin Cephesi*” açılmıştır. Ancak İngiltere bu bombardıman ile başarı sağlayamayıp geri çekilmiştir¹⁵. İngilizler 2 Kasım 1914'de tekrar saldırıya geçerek 100.000 kişilik bir müfreze ile Akabe Boğazı'na ilerlemek istemiştir. Türk askerlerinin ateşi altında kayıplar vererek geri çekilmişlerdir. Yine aynı gün ikinci kez çıkarılan 40.000 kişilik İngiliz birliği birkaç ölü bırakarak geri çekilmiştir. İngilizlerin çıkarma teşebbüsleri, Akabe'de bulunan zayıf Jandarma Birliği'nin üstün gayreti ile başarısızlığa uğratılmıştır. Hükümetin önemli evrakları kurtarılmış, 30 kadar ev ve kale ile bazı resmi binalar hasar görmüştür. Büyük mahrumiyetler içerisinde bulunan Türk Jandarma kuvveti; 1 subay, 1 onbaşı ve 22 er kayıp vermiştir¹⁶.

Birinci Kanal Harekâtı ile açılan Sina Filistin Cephesi'nde 1 Ekim 1918'e kadar İngilizlerin 717.853 muharip ve 474.658 muharip dışı olmak üzere toplam 1.192.511 askeri personeli görev yapmıştır¹⁷.

¹⁴ Cemal Kemal, Birinci Dünya Harbi'nde Filistin Cephesi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2004, s.1-2.

¹⁵ *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Sina Filistin Cephesi*, C.IV, Kısım I, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1979, s.126; A. Akın, a.g.t, s.66.

¹⁶ *BDHTH*, C.IV, Ks.I, s.126

¹⁷ Nuri Karakaş, “Sina Filistin Cephesi'nde Britanya Ordusu: Teşkilat ve Kadro”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, sy. XXVIII/1, 2013, s.152.

BİRİNCİ BÖLÜM

SURİYE VE FİLİSTİN COĞRAFYASI

Tarihsel olarak M.Ö. XII. yüzyıla dayanan Suriye ve Filistin bölgesinin önemi Süveyş Kanalı'nın açılmasıyla daha da artmıştır. Çeşitli kavimlerin yaşamış olduğu bölgeyi Osmanlı Devleti 1516 Mercidabık Savaşı ile fethetmiştir. 400 yıldan fazla Osmanlı egemenliğinde kalan bölge Birinci Dünya Savaşı ile elden çıkmıştır.

1.1. FİLİSTİN'İN STRATEJİK DURUMU

Filistin adını, M.Ö. XII. yüzyılda Kavimler göçü sırasında deniz yoluyla buraya gelen Filistler'den almıştır¹⁸. İbraniler bu halka “Pelishtin” yaşadıkları yere de Filistin ülkesi anlamına gelen “Pelesheth” derken Romalılar bu topraklara “Palestina” demiştir¹⁹.

Süveyş Kanalı'nın 1860 yılında açılmasıyla Sina-Filistin-Suriye'nin önemi daha da artmıştır. Bölgenin doğusunda Lut Gölü (Bahri Lut-Ölü Deniz) ve Akabe körfezi, güneyinde Kızıldeniz, batısında Süveyş Körfezi ve Kanalı, kuzeyinde ise Akdeniz bulunur²⁰. Akabe Süveyş Hattı veya Cebel-i Tih denilen sıradağlarıyla ikiye ayrılır. “Kuzey kesimine Sina Çölü (Tih Sahrası), güneyine Sina yarımadası (Tur-i

¹⁸ M. Lütfullah Kahraman, “Filistin”, *İslam Ansiklopedisi*, C.XIII, TDV, İstanbul, 1996, s.89.

¹⁹ F. Armaoğlu, *Filistin Meselesi...*,s.3.

²⁰ Hakan Uyar, *Birinci Dünya Savaşı'nda Suriye-Filistin Cephesi Stratejileri*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale, 2006, s.45-46; BDHTH, C.IV, Ks.I, s.70. Aynı kaynağın s.37'inci sayfasında biraz daha ayrıntılı olarak şöyle verilmiştir; Filistin; kuzeyden Kazımiye (Kasmiye, Liyani) Nehri'nin aşağı kısmı -Dan (Tellekadi)-Telleşsaar, doğudan Şam Çölü ve Doğu Şeria'nın sınır çizgisi-Telleşsaar dağı doğusundan itibaren Şam- Kalatülhiza demiryolu (Hicaz Hattı, Hizbül Hac), güneyden; Vadihiza -Lut gölü güney kenarı-Alhalasa -Tel el Rafah veya doğal bir sınır olan Vadiül Hiza -Vadielhamasi-Cebelüşşuref-Vadiülgazze (dâhil), batıdan Sina Çölü'nün kuzeydoğusu- Akdeniz kıyı çizgisi arasında kalan bölgedir.

Sina) denilmektedir. Sina Yarımadası, Akabe-Süveyş Hattı'nın güneyindedir. Doğal yapısı Sina Çölü'nden farklıdır. Tur-i Sina Dağları Yarımada'nın ortasındaki Cebel-i Katrin'de düğümlenir. Kollarıyla Yarımada'yı kaplar. Volkanik kaya yığınlarından oluşmuştur. Filistin'in arazi yapısı, eski zamanlarda meydana gelen deprem sonucunda kuzeyden güneye uzanan çöküntü ile oluşmuştur. Kıyı kesimi düz, batısındaki Şeria ise Akdeniz'e paralel volkanik dağlarla kaplıdır. Şeria çukurluğu 265 km. uzunluğunda çöldür. Kuzey güney doğrultusundaki ovaları bol su kaynaklarına sahip (bazılarının suları içilebilir) ve tarıma elverişlidir²¹.

Filistin kuzey-güney istikametinde batıdan doğuya doğru; kıyı kesimi, Batı Şeria dağ silsilesi, Şeria çukurluğu ve Doğu Şeria yüksekliği olmak üzere dört çeşit arazi kesiminden meydana gelmiştir. Filistin'in ortasından Şeria (Ürdün) Nehri akmaktadır. Filistin karayolları Anadolu, Suriye ve Mısır'ı birleştirici özelliktedir²².

Osmanlılar, 24 Ağustos 1516'da Memlüklerle yaptıkları Mercidabık Savaşı'ndan sonra 16 Aralık 1517'de Gazze'ye girerek Filistin'i ele geçirmişlerdir²³. 1516-1917 yılları arasında 401 yıl süreyle Filistin Osmanlı yönetimi altında kalmıştır²⁴.

Bölgeyi Arap, Rum, Yahudi, Maruni, Ermeni, Latin, Frenk ve Türk unsurlar oluşturmuştur. 1330 (1914) tarihli Osmanlı Devleti nüfus siciline göre, Filistin'deki etnik nüfusun 697.950'sini Araplar, 31.657'sini ise Yahudiler teşkil etmektedir²⁵. 1335'te vergi mükelleflerinin toplamı (Kilikya, Suriye, Filistin dâhil) 1.067.355 rakamına ulaşmıştır. Bir haneyi beş kişi kabul ettiğimizde 5.300.000 kişilik nüfus karşımıza çıkmaktadır. Hristiyanlar ve Yahudiler ilave edildiğinde (bugünkü İsrail, Ürdün, Suriye ve Adana) bölgenin toplam nüfusu 5.733.485 olduğu görülür²⁶. Dünyada Yahudi Nüfusu, 1880-1914 yılları arasında %2'lik bir artışla 7,5 milyondan 13 milyona ulaşmıştır. Avrupa'dan gelen, Filistin'de ticaret ve din merkezlerine iskân edilmiş Alman, Fransız, Rus, Polonyalı, Macar, Romen ve Hollandalı az sayıda

²¹ H. Uyar, a.g.t., s.45-46; BDHTH, C.IV, Ks.I, s.70; Ek 1:Suriye Filistin Bölgesi Harekat Alanı.

²² BDHTH, C.IV, Ks.I, s.28-31.

²³ M. L. Kahraman, a.g.e., s.92.

²⁴ Yılmaz Öztuna, *Büyük Osmanlı Tarihi, Osmanlı Devleti'nin Siyasi, Medeni, Kültür, Teşkilat ve Sanat Tarihi*, C. X, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1994, s.357.

²⁵ C. Kemal, Birinci Dünya Harbi'nde Filistin Cephesi,... s.28.

²⁶ Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi, 1300-1600*, C.I, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2000, s.65; C. Kemal, Birinci Dünya Harbi'nde Filistin Cephesi,... s.28.

göçmen de vardır. Bunlar arasında en kalabalık nüfusa Almanlar sahip olup²⁷ Türkler ise sadece asker ve memurlardan ibaret olmuştur. Filistin ekonomisinin kaynağını ise sanayi, ticaret ve hayvancılık teşkil etmiştir²⁸.

Filistin'in önemli şehirleri, Hayfa, Akka ve Yafa'dan doğuya uzanan yollar üzerine konuşlanmıştır. Önemli meskûn mahalleri içerisinde Sur, Akka, Hayfa, Yafa (Tel Aviv), Yenba, Eshud (Aşdat), Askalan (Askalon), Gazze, Nasıra, Nablus, Remle, Mecdel, Kudüs, Beytallaham (Beytullahim), Halilürrahman (El Hahlil, Hebron), Birüssebi, Kuneytre, Taberiye, Eriha, İbrit, Salt ve Amman sayılabilir. O dönemde Filistin'de Yahudilerin arasındaki Siyonist örgütler adeta gizli bir yönetim kurmuşlardır. Kendilerine ait bayrakları, pulları ve memurları olmuştur²⁹.

Filistin'in geçiş güzergâhı üzerinde bulunması, tek tanrılı dinlerce kutsal sayılması, Süveyş Kanalı'nın açılması, Kral Yolu'nun güvenliğini sağlaması, Siyonizm'in hedefleri³⁰, Suriye ile birlikte Anadolu'nun hassas bölgesini güneyden tehdit etmesi, İstanbul-Halep-Şam-Medine demiryolunun (Hicaz Hattı) güvenliğini sağlaması ve Sykes-Picot Antlaşmasıyla İngiltere ve Fransa'nın bölge üzerindeki emelleri Filistin'in stratejik önemini arttırmıştır³¹.

1.2. SURİYE'NİN STRATEJİK DURUMU

Suriye'ye tarih boyunca Kenanlılar, İbraniler, Aramiler, Asurlular, Babilliler, Persler, Yunanlılar, Romalılar, Bizans, Emeviler, Abbasiler, Eyyubiler, Selçuklular, Memlûklüler, Haçlılar hâkim olmuştur. Yavuz Sultan Selim, 1516 Mercidabık savaşıyla Suriye'yi Osmanlı topraklarına katmıştır³². 403 yıl Osmanlı Devleti tarafından yönetilen Suriye, Birinci Dünya Savaşı ile elden çıkmıştır³³.

²⁷ C. Kemal, Birinci Dünya Harbi'nde Filistin Cephesi,... s.28.

²⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. BDHTH, C.IV, Ks.I, s.57-61.

²⁹ Falih Rıfkı Atay, *Zeytin Dağı*, MEB, İstanbul, 1970, s.41.

³⁰ Uyar, a.g.t. s.45; BDHTH, C.IV, Ks.I, s.70; Yahudiler, MÖ 586'da, Nebukadnezar tarafından Filistin'den sürgün edildiklerinden bu yana, siyasi mevcudiyetlerini dünyaya kabul ettirmeye çalışmışlardır. Bu durum günümüzde bölgenin hassasiyetini oldukça artırıp jeopolitik ve stratejik önemini daha da arttırmıştır. H. Uyar, a.g.t. s.45; BDHTH, C.IV, Ks.I, s.70.

³¹ C. Kemal, Birinci Dünya Harbi'nde Filistin Cephesi,... s.30.

³² Cengiz Tomar, "Suriye", *İslam Ansiklopedisi*, C.XXXVII, TDV, İstanbul, 2009, s.545-550.

³³ Mehmet Akif Okur, "Emperyalizmin Ortadoğu Tecrübesinden Bir Kesit: Suriye'de Fransız Mandası", *Bilgi, Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, sy: 48, Kış, 2009, s.137-156.

Suriye; kuzeyde Anadolu, doğuda Mezopotamya, güneyde Filistin ve batıda Akdeniz ile çevrilmiştir. Suriye'deki arazi yapısı, Anadolu'nun güneyindeki Toros dağlarının bir devamı olarak görülmektedir. En kuzeydeki Amanos (Nur, Gâvur) dağları güneye doğru uzanır, kaynağını Amanos dağlarından alan Asi ve Ceyhan nehirleri Suriye arazisine devam etmektedir.

Hicaz Hattı ve Bağdat Demiryolu Amanos dağları tünellerinden geçmektedir. Anadolu ile Suriye ve Filistin arasında büyük çaplı bir askerî harekâtın lojistik desteğini sağlayabilecek karayolu bağlantısı yoktur. Halep'ten gelen demiryolu hattı Rayak yoluyla Şam'a yine Rayak'tan dar bir hatla Beyrut'a ulaşmaktadır. Şam'dan güneye ayrılan Hicaz hattı, Yarmuk Nehri vadisinden geçip Dera, Maan ve Hicaz'a ulaşmıştır. Dera'dan batıya ayrılan bir kol da Filistin'e bağlanmıştır. Böylece Şam'ın demiryolu ulaşım merkezi olduğu görülür. Şam'dan itibaren Hicaz hattı, Humus (Homs) ve Amman üzerinden Medine'ye bağlanmıştır³⁴. Bölgenin önemli mahalleri, kuzeyde Adana, Halep; güneyde ise Şam ve Beyrut'tur. Maraş, Antep, İskenderun, Hama, Humus önemli kasabaları arasındadır. Şam; Sina, Filistin ve Hicaz'a yapılan lojistik destek harekâtının merkezini teşkil etmiştir. Havran ve Lübnan dağlarında Dürziler, Lübnan ve kısmen Suriye'de Marunî denilen Katolik Araplar yaşamıştır. Ayrıca çok az Rum, Ermeni ve Levanten de bulunmaktadır³⁵. Birinci Dünya Harbi başlangıcında Lübnan bir mutasarrıflıktır³⁶.

Bâb-ı Âli göçmen sorunuyla karşı karşıya kaldığında 1877-1891 yılları arasında, İstanbul'dan ve Suriye'nin Şam, Nablus, Hama, Maphlouse, Kuneytra, Dumer, Horan, Yafa ve Akka şehirlerine 27.112 göçmen göndermiştir. Müslüman nüfusun Lübnan'a yerleştirilmesinde Avrupa devletleri tepki göstermiştir³⁷. Suriye'de tarım ve hayvancılığın yanı sıra bazı dokuma tesisleri dışında sanayi de gelişmemiştir. IV. Ordu Komutanı Ahmet Cemal Paşa Şam, Birüssebi ve Kudüs'te un fabrikaları, demiryolu atölyeleri, terzihaneler, ahşap inşaat atölyeleri yaptırmıştır. Osmanlı Devleti, 1915-1916 çekirge felaketine³⁸ kadar, Suriye ve Beyrut

³⁴ *BDHTH*, C.IV, Ks.I, s.63-64.

³⁵ C. Kemal, Birinci Dünya Harbi'nde Filistin Cephesi,... s.31-32; Emekli Albay Behçet, *Büyük Harpte Mısır Seferi*, İstanbul Askeri Matbaası, 1930, (Haz. Murat Çulcu), Kastaş Yayınevi, İstanbul, 2009, s.87.

³⁶ H. İnalçık, a.g.e., s.41.

³⁷ C. Kemal, Birinci Dünya Harbi'nde Filistin Cephesi,... s.32.

³⁸ Alexandre Aaronsohn, 1515-1516 yıllarında, meydana gelen çekirge felaketini "...Çekirgelerin gelmesinden önce vatanımız Adn bahçesi gibiydi. Şimdiyse ıssız bir çöle döndü" şeklinde ifade

vilayetlerinin tarım ve hayvancılık ürünlerinden istifade etmiş daha sonrasında bu ihtiyaçlar Anadolu'dan sağlanmıştır. Hicaz'daki Arap isyanı ile Osmanlı'nın Araplar üzerinde otoritesi kalmamıştır.

Suriye'nin Anadolu, Irak, Mısır ve Arabistan arasındaki kara ulaşımı üzerinde bulunması, Kral Yolu'nun emniyetini sağlaması, Ortadoğu petrol üretim merkezlerini en kısa istikametten Akdeniz'e bağlaması, Mısır ve Basra Körfeziyle, Anadolu istikametlerinde yapılacak bir harekât için üs teşkil etmesi, Fransa'nın Suriye Hristiyanları ile Lübnan'daki Marunileri kendisine bağlama planları bölgenin stratejik değerini arttırmıştır. Ayrıca Suriye ve Beyrut nüfusunun yaklaşık %20'si Hristiyan olup, en fazla Yahudi de bu vilayetlerde iskân edilmiştir. Harp öncesi Suriye'de 46.451, Filistin'de ise 31.675 Yahudi buluyordu. 1914'de Suriye'nin nüfusu, 1.705.940 Müslüman, 318.590 Hristiyan ve 46.451 Yahudi olmak üzere toplam 2.071.981 kişiden oluşmaktaydı³⁹.

etmiştir. Alexander Aaransohn, *Türk Ordusuyla Filistin'de*, (Çev. Necmettin Alkan), Selis Kitaplar, İstanbul, 2003, s.67-69.

³⁹ BDHTH, C.IV, Ks.I, s.68

İKİNCİ BÖLÜM

KANAL HAREKÂTLARI

Kanal Harekâtları coğrafi, maddi ve askeri imkânsızlıkta rağmen tamamen Alman istekleri doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. Harekâtı Türklere yaptırmak isteyen Almanların Mısır'ın Türklerin eline geçmesini istememesi ilginçtir. Harekâtların neticesinde İngilizler, Sina Yarımadası'nı ele geçirerek Suriye sınırlarına kadar gelmiştir. Sonuçsuz kalacağı bilinmesine rağmen harekâtlar hayata geçirilmiş askerlerimiz heder olmuş ve Şerif Hüseyin öncülüğündeki Araplar, isyan ederek Medine hariç Hicaz'ı, İngilizler Sina Yarımadası'nı ele geçirmişlerdir.

2.1. BİRİNCİ. KANAL HAREKÂTI

2.1.1. Süveyş Kanalı'na Taarruz Fikrinin Doğuşu ve Hazırlıklar

Almanya, Osmanlı Devleti ile 2 Ağustos 1914 tarihli anlaşmaya göre Osmanlı Devleti'nin vakit kaybetmeksizin Rusya'ya savaş ilan etmesini istemekteydi⁴⁰. Gizli ittifakları gereğince Osmanlı'nın savaş planları Berlin tarafından yapıldığı gibi Mısır Seferi tamamen Alman Genelkurmay Başkanlığı kaynaklıydı. Yine bu gizli anlaşmadan sonra Enver Paşa ile Alman askeri misyonu arasında sıkı iş birliği olmuştur. Aynı gün Osmanlı Devleti seferberlik ilân ederek Osmanlı Ordusu Merkez Karargâhı, Osmanlı Alman askeri işbirliğini yansıtacak şekilde düzenlenmiştir.

⁴⁰ Jehuda Wallach, *Bir Askeri Yardımın Anatomisi*, (Haz. Fahri Çeliker), 2.Bölüm, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1985, s.141.

Enver Paşa Başkumandan Vekili olarak kalmış, Bronsart Paşa da Kurmay başkanı olmuştur⁴¹.

Alman Başkumandanlığı Mısır'a yapılacak taarruz ile İngiltere'nin Hindistan ile arasındaki hayat damarını kesecek böylece İngiltere'nin Hindistan'dan getireceği askerler Avrupa cephelerini takviye edemeyecekti⁴². Osmanlı Devleti ise Almanya'nın Avrupa cephesindeki yükünü hafifletmiş olacaktı. Alman Başkumandanı General Falkenhayn hatıratında harekâtın amacını, Süveyş Kanalı'ndaki trafiğin kesilmesi ve İngiliz kuvvetlerinin bir kısmını burada meşgul edip asıl harp sahasından uzaklaştırmak olduğunu beyan etmiştir⁴³. Ali Fuat Erden harekâtı "*Hedef Kanal'a karşı bir taarruzdan ibaretti. Mısır'ın fethi hayali bir propaganda idi.*" şeklinde değerlendirmiştir⁴⁴. VIII. Kolordu Kurmay Başkanı Albay Von Kress, "*Süveyş Kanalı'na yapılacak taarruzun amacı, Süveyş'in stratejik bazı noktalarını birkaç gün ele geçirmek, bu yerleri tahrip ederek, Süveyş Kanalı'nı tıkamaktır.*" şeklinde ifade etmiştir⁴⁵. Bu durumda Osmanlı Devleti stratejik olarak Süveyş üzerinden Mısır'a taarruz yapmak zorunda bırakılmıştır. Bu taarruz ile bölgedeki İngiliz kuvvetleri yerinde tutularak, Hindistan ve Pasifik Okyanusu'ndan gelip Süveyş Kanalı irtibatıyla Fransa'ya gönderilecek kuvvetlerin hareketi önlenerek Alman ordularının başarılı olması sağlanabilirdi. İngiltere ise Osmanlı Devleti'nin savaşa girişini olabildiğince geciktirmekte yarar görüyordu⁴⁶.

Osmanlı Devleti'nin Birinci Kanal Seferi öncesinde yaptırdığı istihbarat faaliyetlerinden anlaşıldığı üzere Kanal'a yapılacak harekâtın hiç kolay olmayacaktır. Ne sefaretler ne büyük valilikler büyük umutlara kapılmamışlardır. En çok İngilizlerin Mısır'da sahip olduğu kuvvet üzerinde durulmuştur. İngilizlerin gücüne ve şartların imkânsızlıklara rağmen sefer gerçekleştirilmiştir⁴⁷.

⁴¹ C. Çelik, *a.g.t.*, s.28-29; Ek 2:Suriye Cephesi ve Süveyş Kanalı.

⁴² J. Wallach, *a.g.e.*, s. 175.

⁴³ C. Çelik, *a.g.t.*, s.30.

⁴⁴ A.F. Erden, *Birinci Dünya...* s.12.

⁴⁵ İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C.IV, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1955, s.426.

⁴⁶ Emin Çöl, *Çanakkale-Sina Savaşları*, Nöbetçi Yayınevi, Ankara, 1977, s.94-95; C. Çelik, *a.g.e.*, s.30

⁴⁷ Vahdet Keleşyılmaz, Gülsüm Polat, "Osmanlı Ordusunun Birinci Kanal Harekâtı Arifesinde İstihbarat Faaliyetleri", *On İkinci Askeri Tarih Sempozyumu Bildirileri-I*, 20-22 Mayıs 2009, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2009, s.335.

Liman Von Sanders, Mısır Seferi'nin zorunluluğunu hatıratında⁴⁸ şöyle anlatmaktadır: “Ben daha o zamandan Türkiye'nin sınırlı imkânlarına ve Mısır ile olan kötü bağlantılarına bakarak Mısır'ın nasıl zapt edileceğini bir türlü anlayamıyordum. Denizlere İngilizler hâkim olduğuna göre kısa zamanda Hindistan'dan ve diğer müstemlekelerden ve hatta İngiltere'den birlikler getirilebilirdi. Süveyş Kanalı'ndaki İngiliz kuvvetleri her türlü modern harp aracıyla donatılmıştır. İki yandaki dört demiryolu hattı ve bol demiryolu malzemesi mevcut birliklerin tehlikeye girmiş bölgelere sürekli taşınmasını sağlayabilirdi. Kanal bölgesindeki uzun menzilli toplar, İngiliz harp gemilerindeki büyük çaptaki toplar ve bizzat kanalda yüzen bataryalar düz sahrada çok uzak noktalara ulaşılabilirdi.”

Liman Paşa'nın müspet ve askeri yorumlara dayanarak Mısır harekâtını boş ve gayesiz olarak değerlendirmesiyle Baron Wangenheim arasında şiddetli görüş ayrılığı oluşmuştur. Durumu Berlin'e şikâyet eden Wangenheim, Sanders'in yerine Van Der Goltz'un geçirilmesi talebinde bulunmuştur. Bunun üzerine Sanders 15 Eylül'de Alman Başbakanı, 17 Eylül'de Alman Genelkurmay Başkanı tarafından uyarılınca tutumundan vazgeçmiştir⁴⁹. Alman sefiri Wangenheim ise Mısır Seferi'nin yapılmasını istemekte fakat Mısır'ın Osmanlı Devleti'nin eline geçmesini istememektedir⁵⁰.

Enver Paşa, 6 Ağustos 1914 tarihinde o sırada II. Ordu Müfettişi Zeki Paşa'ya yazdığı mektup ile Mısır'a yapılacak seferden bahsetmiştir. Zeki Paşa cevap olarak 7 Ağustos 1914 tarihli yazısında; memleketi savunmak için elinden geleni yapacağını ancak taburların silah ve cephanesinin eksik olduğunu hatta depo taburlarında hiç silah ve cephane bulunmadığını, Sina Çölü'nde su sorunuyla karşılaşılacağını, gerekli silah ve cephanenin bir an önce İstanbul'dan gönderilmesini istemiştir. Kolorduların yeni toplanma ve yığınak bölgelerinden sonra bölgede hiç topçu kalmayacağını, düşmana yapılacak savunmanın çok zor olacağını bildirmiştir. Ayrıca

⁴⁸ A.F. Erden, *Birinci Dünya...* s.12; Sanders'in Mısır seferi hakkındaki düşüncesi; “Mısır seferi işi Ağustos sonlarında, Enver'in yanında yapılan bir toplantıda konuşuldu. Bu toplantıda büyük rütbeli Türk ve Alman kara ve deniz subayları bulundular. Türkiye harbe girerse Mısır'a karşı bir hareketin lüzum ve faydaları konusu üzerinde tartışmalar oldu. Gariptir ki buna en çok inanan Amiral Souchon ve arkadaşları idi. Bu işi benim havsalam almıyordu. 17 Eylül 1914'te Alman Genelkurmayı “Müşterek menfaatimiz için bu hareket yapılacaktır” emriyle beni de susturdu”.

⁴⁹ Y. H. Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi 1914-1918 Genel Savaşı*, C.III, Kısım I, TTK, Ankara, 1983, s.200; Liman Von Sanders, *Türkiye'de Beş Yıl*, (Çev. Eşref Bengi Özbilen), Kültür Yayınları, İstanbul, 2014, s.41-43; C. Çelik, a.g.t., s.35.

⁵⁰ a.g.t., s.34.

bölgenin konum itibariyle her türlü düşman çıkarmasına çok müsait olduğunu ifade etmiştir. Başkumandanlığın isteği üzerine Suriye'deki aşiret reisleriyle irtibata geçmiş, 60 kadar reis her türlü emre hazır olduklarını bildirmişlerdir. Çölü geçmek için yaklaşık 20.000 deveye ihtiyaç olup bu ihtiyaç Musul ve Diyarbakır'dan temin edilmeye çalışılmıştır⁵¹.

Zeki Paşa sefer için ayrıntılı olarak hazırladığı raporda; askerlerin eğitimsizliğini, seferin zorluklarını, su problemini, ulaşım sıkıntılarını, savunma yetersizliğini ve düşmanın gücünü bildirmiştir. Bu eksiklikler ortadan kaldırıldıktan sonra en güvenli yolun Birüssebi-İsmailiye yolu olduğunu ve bu yolun merkez birlikleri tarafından kullanılması gerektiğini bildirmiştir. Bunun yanında aşiretlerin Gazze-Elariş-Kantara yolunu takip etmelerini ve seyyar aşiretlerle, süvari alaylarının ise Akabe-Süveyş yolunu izlemesi gerektiğini ifade etmiştir. Böylece hem yan kollar korunacak hem de düşmanın merkez kuvvetler üzerindeki baskısı azaltılacaktır. Ayrıca aynı raporlarda zamana ihtiyaç bulunduğu ve IV. Ordu ile VII. Kolordu kumandanlıklarının bölge hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıkları görülmektedir. Filistin bölgesinin mahsulü sadece iki aylık olduğundan iaşenin dışarıdan temin edilmesi için, ikmalin 500 km. mesafeden Birüssebi'ye kadar araba ile oradan develerle taşınması gerekiyordu.

Zeki Paşa'nın bu raporundan sonra yeni düzenlemelere gidilmiş, başkumandanlığın 9 Eylül 1914 tarihli emri gereğince Kanal ve Mısır Seferi VII. Kolordu kumandanının emir ve komutasına verilmiştir. IV. Ordu kumandanından ise XII. Kolordu ve Seyyar Jandarma teşkilatıyla birlikte Suriye'yi muhafaza etmesini ayrıca VIII. Kolordu'nun lojistik desteğini sağlaması istenmiştir. Kanal Seferi için VIII. Kolordu'nun en iyi tümeni seçilerek subay ve erlerle takviye edilmiş ayrıca kolordu doğrudan doğruya başkumandanlığa bağlamıştır⁵².

Sina sınırı ile Süveyş Kanalı üzerinden geçerek Mısır'a giden belli başlı istikametler şöyledir:

1. Gazze-Elariş-Elkantara
2. Gazze-Birüssebi-Şelale-Ma'daba-Biyuti- İsmailiye
3. Akabe-Kalatülnahil-Süveyş

⁵¹ BDHTH, C.IV, Ks.I, s.114; C. Çelik, a.g.t., s.147-148.

⁵² C. Çelik, a.g.t., s.148-150.

Bu istikametlerden birincisi kıyıyı takip eder. Harekâta son derece müsait olup denize karşı çok açıktır. Mısır ve Suriye'ye karşılıklı giden ordular hep bu istikamet üzerinden gelip gitmektedir. İkincisi kıyıdan uzaktır. Seyrek olarak deveçiler bu yoldan geçerler ve su çok azdır. Üçüncüsü ise Mısır hac yolu olup kısadır. Arızalı olmakla birlikte Akabe'den geçtiği için düşman tarafından kesilme tehlikesi vardır. Bu taarruz için en emin yol su zorluklarını ortadan kaldırmak suretiyle ikinci yani Birüssebi-İsmailiye yoludur. Ancak bu yolun askeri harekâta ne derece müsait olup olmadığı tartışmalıdır⁵³.

Sina Çölü taarruz için doğal bir engel oluşturduğu için İstanbul ile Süveyş Kanalı arasındaki ulaşımının da zor olmasından dolayı seferberlik ilânından sonra bazı birliklerin başka bölgelere kaydırılması planlamıştır. İskenderun'dan Gazze'ye kadar ve Sina Çölü'nden bir taarruz beklenmemiştir. Osmanlı Devleti Suriye ve Filistin üzerine bir askerî harekât planlamadığı için Süveyş Kanalı'na da herhangi bir taarruz fikri yoktu. Fakat Alman Başkumandanlığının Enver Paşa'ya gönderdiği 10 Ağustos 1914 tarihli yazıda Mısır ve Kafkasya'ya karşı bir harekât düzenlenmesi isteniyordu⁵⁴. Osmanlı Devleti ise savaşın sonucunu Almanya'nın Garp Cephesi'ndeki galibiyetine bağlamıştır. Mısır'a taarruz ile mühim bir İngiliz kuvveti bölgeye bağlanacak ve müttefiklerinin Avrupa cephelerindeki yükü hafifleyecektir⁵⁵.

Erkan-ı Harbiye Reisi Bronsart Paşa'nın 20 Ağustos 1914 tarihinde hazırladığı planda Süveyş Kanalı'na ilk kez taarruz yapılmasına karar verilmiştir. Yine plana göre, Odesa'ya çıkarma yapmak için Romanya ile aramız iyi olmalıdır. VII. ve gerektiğinde XII. Kolordularla kanala taarruz yapılacaktır. Bu rapordaki en önemli değişiklik Mısır'a karşı yapılacak harekâta olmuştur. Suriye ve Arabistan'daki birliklere dokunulmamış, Suriye'ye VII. ve XII. Kolordular tahsis edilmiş ise de bir süre İstanbul'daki II. Orduya bağlı kalmıştır. Buradan anlaşıldığı üzere Mısır'a taarruz kararı hızlı şekilde verilmiştir⁵⁶. Enver Paşa, Bronsart Paşa'nın raporundaki Mısır'a karşı harekât planını benimsemiştir⁵⁷.

⁵³ BDHTH, C.IV, Ks.I s.116-118.

⁵⁴ V. K. Kressenstein, *Türklerle Beraber...*,s.13; A. F. Erden, *Paris'ten...*, s.25; Albay Behçet, *Büyük Harpte...*, s.85; Erden, *Birinci Dünya...*, s.11-12.

⁵⁵ C. Çelik, a.g.e., s.32; BDHTH, C.IV, Ks.I, s.95.

⁵⁶ F. Belen, *Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi 1914...*, s.57, C. Çelik, a.g.e., s.35; A. F. Erden, *Birinci Dünya...* s.57.

⁵⁷ F. Belen, *Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi 1914...* s.56; Genelkurmay Başkanlığı, Yemen'deki VII. Kolordu ve Yemen ile Hicaz Tümenleri, Irak'taki XII. ve XIII. Kolordulardan kurulu olan IV.

Hafız Hakkı Bey'in de 4 Eylül 1914 tarihli Mısır sefer planına göre, Mısır Seferi için Şam'daki VIII. Kolordu tesis edilmiştir. Yemen'deki VII. Kolordu ve aşiret kuvvetleriyle Aden'e taarruz etmek de plan dâhilindeydi⁵⁸. Hafız Hakkı Bey, Ekim 1914 tarihli ikinci sefer planında Süveyş Kanalı'na taarruz için esaslı bir hazırlığın gereğinden ve Süveyş Kanalı'nın önemin harbe girmeye değmeyeceğinden bahsetmiştir⁵⁹.

2.1.2. Barış Döneminde Bölgedeki Türk Kuvvetleri

Barış döneminde bölgede, Adana, Halep, Suriye, Beyrut, Hicaz Vilayetleri ve Kudüs Bölgesinden sorumlu II. Ordu Müfettişliği bulunmaktaydı. II. Ordu Müfettişliği bünyesinde, VI. Kolordu Halep'te, VIII. Kolordu Şam'da, 22. Tümen ise Hicaz bölgesinde bulunuyordu. Bu birliklerin dağılımı ise şu şekildeydi:

VI. Kolordu: Halep

16. Tümen: Adana, 125, 47, 49. Alaylar ve 16. Topçu Alayı

24. Tümen: Antep, 70, 71, 72. Alaylar ve 24. Topçu Alayı

26. Tümen: Halep, 76, 77, 78. Alaylar ve 26. Topçu Alayı

Küçük Zabit Taburu, 21. Süvari Alayı, İstihkâm Nakliye Taburu, Talimgâh Bölüğü Kolorduya direk bağlı birlikler arasındadır. Kolordu 18 Piyade Taburu, 2 Mitralyöz Bölüğü, 4 Nakliye Taburu, 16 Batarya, 4 İstihkâm Bölüğü, 1 Talimgâh Bölüğü, 5 Süvari Bölüğünden oluşmaktaydı⁶⁰.

VIII. Kolordu: Şam

23. Tümen: Humus, 67, 68, 69. Alaylar ve 23. Topçu alayı

25. Tümen: Şam, 73, 74, 75. Alaylar ve 27. Topçu alayı

27. Tümen: Hayfa, 79, 80, 81. Alaylar ve 27. Topçu alayı

Kolordu 18 Piyade Taburu, 8 Mitralyöz Bölüğü, 15 Batarya, 3 Süvari Bölüğü, 2 Hat. Mh. Taburu, 4 İstihkâm Bölüğünden oluşuyordu.

Ordu'nun İstanbul'a naklini durumun gelişmesine bırakmıştır. Doğu Cephesi'nde bir kolordu bırakılsaydı Musul'daki iki tümenli XII. Kolordu Halep'e getirilmek suretiyle Suriye'nin emniyeti sağlanmış olurdu.

⁵⁸ Cemal Akbay, "Birinci Dünya Harbi'nde Türk Cephesindeki Harekâtın Sevk ve İdaresinde Yapılan Bazı Olumsuz Uygulamalar Üzerine Genel Bir Değerlendirme" *Askeri Tarih Bülteni*, s.24, (Şubat 1988), s.29; F. Belen, *Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi 1914 Yılı Hareketleri...* s.60-61.

⁵⁹ C. Akbay, a.g.m., s.29; Belen, *Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi 1914 Yılı Hareketleri...* s.60-61.

⁶⁰ C. Çelik, a.g.e., s.38.

VI. ve VIII. Kolordular üçer tümenliydi. Taburlar üç bölüklü olup üçer tümenli olup yalnız birer alaylarında dörder tüfekli birer ağır mitralyöz bölüğü mevcuttu. Ayrıca kolorduların dörder bölüklü birer süvari alayı bulunmaktaydı. VIII. Kolordu'nun topları monteli, diğerleri seri idi.

II. Ordu emrine verilen 22. Hicaz Tümeni karargâhı Mekke'de bulunuyordu. Türk erlerinden kurulu olan bu tümenin alayları üçer taburlu ve makineli tüfek bölüklerine eksik yoktu. Ayrıca topçu olarak da dört bataryalı bir seri dağ taburu mevcuttu.

VI. Kolordunun Adana'da bulunan 16. ve Antep'te bulunan 24. Tümenlerinin erleri bölge itibariyle Türk'tü. Suriye'de bulunan dört tümen Araplardan oluşmaktaydı.

Müfettişlik mıntıkasında Halep, Şama ve Beyrut'ta birer alay Kudüs ve Mekke'de ise birer seyyar jandarma alayı mevcuttu. Refah- Akabe hattındaki Mısır sınırının gözetleme ve örtme işi Kudüs Jandarma Taburuna verilmişti. Sınır kıtaları olmayıp Hicaz demiryolunun korunması için muhafız taburları teşkil edilerek bunlar parça parça karakollara dağıtılmıştı. Kıyı kuvvetleri ise yetersizdi⁶¹.

VI. Kolordu 8000, VIII. Kolordu 9000, Hicaz Tümeni 4000, demiryolu muhafızları 1500 askerden meydana geliyordu. Daha sonra bölgeye sevk edilecek olan XII. Kolordunun mevcudu ise 7 Ağustos 1914'de 5.305 askerden oluşuyordu.

12 Haziran 1914 tarihli projeye göre; VI. ve VIII. Kolordular İstanbul'da toparlanacaklardı. Bu projeye rağmen birlikler 2 Ağustos 1914 tarihinde seferberliğin ilanına kadar bu durumlarını muhafaza etmişlerdir.

27 Temmuz 1914 tarihinde Harbiye Nezareti VI. ve VIII. Kolordularla 1 Ağustos 1914 tarihinde yapılacak bir manevra için hazırlık yapmalarını bildirmiştir. Bu emirle barış kadroları doldurulduğu gibi VIII. Kolordu da taburların dördüncü bölükleri teşkil edilmiştir. Ayrıca piyade bölüklerinin mevcudu 130'a çıkarılmıştır. 1 Ağustos 1914'te makineli tüfek ve istihkâm bölükleriyle piyade alayları ve ağır topçuların seferi mevcuda çıkarılması ve muharebe ağırlıklarının teşkili emri verilmiştir.

⁶¹ C. Çelik, a.g.e., s.39.

2.1.3. Seferberliğin İlanından Sonra Bölgedeki Faaliyetler

Seferberliğin 2 Ağustos 1914'te ilan edilmesini rağmen anlaşmazlıklar, yanlışlıklar, görevlilerin bilgisizliği ve VII. Kolordu mıntikasındaki bölge halkının isteksizliği yüzünden seferber olma işi uzamıştır⁶².

VIII. Kolordunun 26 günde seferber olması gerekirken 36 günde seferber olabilmıştır. Daha sonra bölgeye sevk edilecek olan XII. Kolordu ise 23 günde seferber olması gerekirken 31 günde seferberliğini tamamlamadan harekete geçmek zorunda kalmıştır.

Seferberliğin ilk günü II. Ordunun Şam'a bağlı kalacağı emri gelmiş, 5 Ağustos 1914'te seferi kuruluş düzenlenmiştir. Bu emre göre bölgedeki VI ve VII. Kolordular İstanbul ve civarında toplanacak ancak ayrı ayrı ordular emrinde bulunacaktı. Hicaz Tümeni doğrudan Başkomutanlığa bağlı olacaktı. Halep ve Şam'daki jandarma birlikleri aşiretlerden oluşan gönüllüler kalacaktı⁶³.

Suriye ve Havalisi Umum Kumandanlığı 6 Eylül 1914 tarihinde lağvedilerek yerine IV. Ordu Kumandanlığı kurulmuştur. Kumandanlığına Zeki Paşa tayin edilmiştir. Bu ordu Musul'dan hareket etmiş olan XII. ve VIII. Kolordular, Hicaz Kumandanlığı ve Medine Muhafızlığından meydana gelmiştir. XII. Kolordu'nun Halep civarında bulunması uygun görülmüş, kolordu bölgesine gelene kadar VIII. Kolordu Suriye'de kalacaktır. XII. Kolordu ile İskenderun Körfezi emniyet altına alınmaya çalışılmıştır⁶⁴.

Başkumandanlık Vekâleti bölgede İtilaf Devletleri lehine çıkabilecek bir ayaklanmaya karşı 6 Ağustos 1914 tarihli Zeki Paşa'ya yazdığı emirde, Cebel-i Lübnan'da isyan çıkması durumunda şiddetli şekilde bastırılmasının gereğini bildirmiştir⁶⁵.

Yine bu emre göre VI. Kolordu birliklerinin ilk kademesini seferberliğin dokuzuncu günü harekete geçirmiştir. VII. Kolordu 18 Eylül 1914'te İstanbul'da toplanmış, VIII. Kolordu yerinde bırakılmıştır. VI. Kolordu İstanbul'a sevk edilmeden önce Seri Ateşli Topçu Alayı VIII. Kolordu'nun emrine verilmiştir.

⁶² a.g.e., s.40.

⁶³ a.g.e., s.41

⁶⁴ A. F. Erden, *Birinci Dünya...*, s.20.

⁶⁵ C. Çelik, a.g.e., s.42.

Von Kress, 20 Eylül 1914 tarihinde VIII. Kolordu Kurmay başkanı sıfatı ile Şam'a hareket etmiştir. 27 Eylül akşamı Şam'a ulaşan Von Kress'i, IV. Ordu Kumandanı Zeki Paşa ve VIII. Kolordu Kumandanı Cemal Paşa karşılamıştır⁶⁶.

Von Kress bölgedeki keşif faaliyetinde 30.000 deveye ihtiyaç olduğunu belirlemiştir⁶⁷. Cemal Paşa bölgeye varana kadar VIII. Kolordu ancak 2000 deve tedarik edebilmiştir. Daha sonra bu sayı 5000 olmuştur. Cemal Paşa, bölgeye geldiğinde Von Kress tarafından hazırlanan sefer planlarını yeterli görmemiştir. Sefer kuvvetinin takviye edilerek deve sayısının arttırılmasına karar verilmiştir. Suriye, Halep, Adana, Musul, Bağdat vilayetlerinden ve Arabistan Yarımadası'ndan deve satın alınarak 10.514 deve temin edilmiştir. Bu develerin bir kısmı sefer zorlukları nedeniyle telef olmuştur. Bu deve miktarı elbette yeterli olmamıştır⁶⁸. Kanal Seferi'nin hazırlıklarından İngiltere, ajanları vasıtasıyla haberdar olmuş ve İstanbul'daki sefiri aracılığıyla protesto etmiştir.

Zeki Paşa'nın Kanal Seferine taraftar olmaması nedeniyle Enver Paşa bu teklifi Bahriye Nazırı Cemal Paşa'ya getirmiştir. Zeki Paşa, Almanya'ya gönderilmiş⁶⁹ yerine Cemal Paşa IV. Ordu komutanlığına ve Batı Arabistan Komutanlığı'na atanmıştır⁷⁰. Ayrıca Suriye ile Halep'te bulunan ve Kanal harekâtını yapacak olan birlikler, Hicaz Tümenini ile beraber emrine verilmiştir⁷¹.

Haydarpaşa Garı'ndan 4 Aralık 1914'de törenle uğurlanan Cemal Paşa istasyonda şu konuşmayı yapmıştır: “Ben kanalı geçerken şehit olabilirim lâkin arkamdan gelen silah arkadaşlarım cesedime basarak karşı sahile geçecekler ve Mısır'ı fethedeceklerdir”⁷².

Mısır Seferi projesi son şeklini 6 Aralık 1914 tarihinde almıştır. Bu projeye göre: Sefer kuvveti iki kademe halinde ve her iki kademe birbiri ardı sıra Birüssebi'de toplanacak, yalnız birinci kademenin ağır topçusu ile istihkâm taburu ve

⁶⁶ A.F. Erden, *Birinci Dünya...*, s.20.

⁶⁷ BDHTH, C.IV, Ks.I, s.126.

⁶⁸ C. Çelik, a.g.t., s.151-154.

⁶⁹ A. F. Erden, *Birinci Dünya...*, s.20-21.

⁷⁰ Ş. S. Aydemir, a.g.e., s.156.; A. F. Erden, *Birinci Dünya...* s.20; V. K. Kressenstein, *Türklerle Beraber...*,s.38.

⁷¹ C. Çelik, a.g.t., s.151.

⁷² BDHTH, C.IV, Ks.I, s.134; A. Akın, a.g.t., s.68; A. F. Erden, *Birinci Dünya..* s.21-22.

köprücülerini Hafirülavce'de gruplanacaktır. Birinci kademedeki takviyeli 25. Tümen (orta kol) ile sağ ve sol kollar, ikinci kademedeki ise 10. Tümen olacaktır⁷³.

Cemal Paşa, İstanbul'dan Şam'a 6 Aralık 1914'te gelerek karargâhını kurmuştur⁷⁴. Merkez kolu 7 Ocak 1915'de Birüssebi'de toplanarak iki kademe halinde ilerlemiştir. İleri müfreze (bir piyade alayı, hecinsüvar alayı, üç istihkâm bölüğü, iki köprücü takımı, malzeme kolu) 7 Ocak 1919 tarihinde, büyük kısım ise 14/15 Ocak 1915 tarihinde hareket etmiştir. İngilizler Kanal'ı savunma hattı olarak kabul etmiştir. Sina Çölü ise engel bölgesiydi. Cemal Paşa, karargâhının harp kademesiyle birlikte 18 Ocak 1915'te Birüssebi'den hareket etmiştir⁷⁵.

VII. Kolordu seferi kuvvetinin Şam'dan Sille'ye demiryolu nakliyatı 14 Aralık 1914'de başlamıştır. Kolordu Kurmay Başkanı Von Kress, "Türklerle Beraber Süveyş Kanalı'na" adlı eserinde "... Süveyş Kanalı'na karşı teşebbüsümüzde başarı ümitlerini ne kadar az gördüğümü elçiliğe raporla bildirilmesini rica ettim... Buna rağmen ben, önemli direnişlere karşı seferin yapılmasını kendi davamız için şiddetle gerekli görmüştüm. Alman kamuoyu seferin zorluklarının farkında olmayıp seferi küçümsemiştir" ifadelerinde bulunmuştur⁷⁶.

Harekâta katılan birlikler şöyledir: VIII. Ordu tarafından oluşturulan on piyade taburu, üç makineli tüfek bölüğü, üç mitralyöz bölüğü, dördü sahra, ikisi adi, biri mantelli olmak üzere yedi batarya ve bir seri ateşli ağır bataryadan oluşmaktadır. Sefer kuvveti ağırlıklı olarak 25. tümeden meydana gelmiştir. Alayların henüz üçüncü taburları yoktur. 10. Tümen ikinci kademeyi teşkil edecektir. İaşe ve su durumlarından dolayı savaşa dâhil edilmeyecek bir hecinsüvar alayı ve bölge halkından da faydalanılarak gönüllü teşkilatı kurulmuştur⁷⁷. Cemal Paşa'nın 25.000 kişilik kuvvetine karşın İngilizlerin Kanal'daki kuvveti aşağı yukarı 40.000 kişi olmakla birlikte Mısır'daki toplam kuvveti 70.000 kişiydi⁷⁸.

Ana kuvveti oluşturan 25. Tümen merkez yolda yürüyecek, bir sağ yancı Katya-Kantara üzerinden, bir sol yancı Kal'atü'l-Nahil üzerine yürüyecektir. Sağ kanat kuvveti oluşturan 62. Alay, (1386 nefer) büyük bölümü ile merkez koldan

⁷³ BDHTH, C.IV, Ks.I, s. 168.

⁷⁴ A. F. Erden, Paris'ten Tih..., s.46; C. Çelik, a.g.e., s.111; V. K. Kressenstein, *Türklerle Beraber...*,s.54.

⁷⁵ A. F. Erden, *Birinci Dünya..* s.30-31.

⁷⁶ a.g.e., s.28.

⁷⁷ BDHTH, C.IV, Ks.I, s.169; Albay Behçet, *Büyük Harpte...*,s.68; C. Çelik, a.g.e., s.153.

⁷⁸ A. F. Erden, *Birinci Dünya..* s.49.

yürüyecektir. Bu sırada El Ariş'teki Mümtaz Bey gönüllü müfrezesi Sefer Kuvveti'nin sağ yanını koruyacaktır. 62. Alay daha sonra büyük kısımdan ayrılarak El Ariş-Katya yönünü takip edecektir. 11.146 nefer Hasene-Cefcafe-İsmailiye istikametini takip edecektir. El Ariş sahil yolu İngiliz donanmasının ateşi altında bulunduğu için büyük kısmın bu istikamette olmasına imkân yoktu. Zorunlu olarak arazi şartlarının en zor olduğu ve kurak olan merkez kolunun takip edilmesi gerekmektedir. Elde mevcut haritalarda Hafır'ül Avce'den sonrası için bilgi olmadığından yol rehber ile takip edilmiştir⁷⁹.

Geçiş yeri olarak, Kanal'dan Tosum ile Tosum'un 2 km. güneyi arasındaki kısım belirlenmiştir. Birlikler, 1/2 Şubat 1915 gecesi Ketibülhayl'dan hareket edecek ve 5 km batısındaki bir yere gelecektir. 2 Şubat akşamı güneş batınca Tosum'un doğusunda Kanal'a 3-4 km. mesafedeki çukur bölgeye gidip taarruz için hazır olarak beklenilecektir⁸⁰. Bütün bunlar olurken düşman tarafında hiçbir hareket görülmemiştir. Şurası muhakkak ki bu bir savaş aldatmacasıydı. Osmanlı ordusunun saldırmasına kadar hiçbir şeyden haberi yokmuş gibi davranılmış, saldırı başlayınca durum hiç öyle devam etmemiştir⁸¹.

Beslenme ihtiyacı insan için; günde 600 gr. ekmek, 150 gr. hurma veya 160 gr. zeytin, 9 gr. çay, 23 gr. şeker, 4 kg. su olacaktır. Atlar için; 5 kg. arpa, 18 kg. su olup develer için, 3 kg. arpa, 5 kg. su ile karşılanacaktır⁸².

2.1.4. Kanal'a Yürüyüş

Birüssebi'den Süveys Kanal'ına kadar uzunluğu yaklaşık 350 km. olan Tih Sahrası'nı aşacak olan Türk kuvvetleri geceleri yürüyüp gündüzleri dinlenmek suretiyle düşmandan da gizlenerek Kanal'a ilerlemişlerdir. Böylece askerlerin su ihtiyacı azaltılmıştır. Gece yürüyüşleri sırasında şiddetli rutubet içinde esen keskin rüzgârlardan dolayı yürüyüşler zahmetli olmuştur⁸³. Merkez kolundan ayrı olarak bir müfreze Gazze'den Elariş üzerinden Kantara'ya diğer müfreze Nahil üzerinden

⁷⁹ Albay Behçet, *Büyük Harpte...*,s.68-69.

⁸⁰ A. F. Erden, *Birinci Dünya.. s.49*.

⁸¹ Albay Behçet, *Büyük Harpte...*,s.66-67.

⁸² BDHTH, C.IV, Ks.I, s.170.

⁸³ BDHTH, C.IV, Ks.I, s.189; A. F. Erden, Paris'ten Tih..., s.46; C. Çelik, a.g.e., s.111; V. K. Kressenstein, *Türklerle Beraber...*,s.54.

Kantara'ya üçüncü müfreze de Nahil üzerinden Süveyş'e yürütülmüştür. İkinci kademeyi 10. Tümen meydana getirmiştir⁸⁴. Çölde yürüyüş sırasında Bedevi Arap kılavuzları yol göstermiştir⁸⁵. Birlikler yan yana ve muhtelif kollar halinde yürütülmüştür. Kanal'a ilerlerken az gıda almak develeri yıpratmış hatta ölümlerine sebep olmuştur⁸⁶.

Ordu Karargâhı, 17 Ocak 1915 tarihinde Kudüs'ten Birüssebi'ye doğru harekete geçti⁸⁷. 20 Ocak'ta ise Cemal Paşa, İbin'de olduğunun bilgisini Enver Paşa'ya verdi⁸⁸. 24 Ocak günü merkez kolunun büyük kısmı İkinci Habra'ya ulaştı. İkinci Habra ve 8 km güney doğusunda Harabi'de bol miktarda su olduğu için ileri harekâta bu iki yer üs olarak tahkim edilmiştir. Bu noktalarda bir erzak ambarı, cephane deposu, 25. Seyyar hastane birliği tarafından bir hastane ile sıhhiye deposu kurulmuştur. Bir müfreze Mahdes'i işgal ederken, Güney (Serapyum) müfrezesi de Tosum'un yaklaşık 16 km. doğusunda tespit edilecek bir mevziyi işgal edecektir. Kanal'a karşı yapılacak keşif faaliyetleri için bu mevkiiler dayanak noktası olacaktır. Mahdes'de müfreze için yeterli miktarda su da bulunmaktadır⁸⁹.

İngilizler Ocak ayı içerisinde Suriye sahilindeki şimendifer ve şose köprülerini tahrip etmeye devam ettiler⁹⁰. 3 Ocak 1915'te birlikler Süveyş Kanalı'na ulaştı. Ordu Karargâhı 31 Ocak'ta İkinci Habra'dan hareket ederek 1/2 Şubat 1915'te Katibülhayl'in batısında ve Kanal'ın 10 km. yakınındaki araziye yerleşti.

İngilizlerin fikrince, Süveyş Kanalı'nın savunma hattı olarak kullanılması doğru bir tespitti. En büyük tehlike Kanal'ın seyir hattı üzerinde bir transatlantiğin batırılmasıydı. Türklerin böyle bir başarısı Kanal'ı haftalarca kapatabilirdi. Birkaç yolcu gemisini ağır obüs bataryası ateşiyle batırabilirdi. Bu son derece kolay olmasına rağmen neden yapılmadı? İnsaniyet ve harp düşünceleri mi engel oldu, cesaret mi edilemedi, yoksa akla mı gelmedi?⁹¹.

⁸⁴ C. Çelik, a.g.t., s.154.

⁸⁵ V. K. Kressenstein, *Sina Çölü'nde...*, s.30.

⁸⁶ C. Çelik, a.g.t., s.112.

⁸⁷ ATESE, Kl. 161, Dos.711 (174), F.48.

⁸⁸ C. Çelik, a.g.e., s.113-114; A. F. Erden, *Paris'ten Tih...*, s.175. İbin'de iken birliklerin durumu için bkz. BDHTH, C.IV, Ks.I, s.192.

⁸⁹ C. Çelik, a.g.t., s.115-116.

⁹⁰ A. F. Erden, *Birinci Dünya...*, s.27.

⁹¹ a.g.e., s.42-47.

Uzunluğu 168 km.⁹² olan Süveyş Kanalı'nda harbin başında Mısır'da İngiliz kuvveti olarak üç piyade taburuyla bir sahra bataryası bulunuyordu. General Maxwell, Ağustos ayı sonunda Mısır'a gönderilmiştir. İngiltere Harp Bakanı Lord Kitchener, İngiltere'den Mısır'a East Lancashire Territorial tümenini gönderdiği gibi Hindistan'dan sekiz Hint piyade taburu, iki dağ bataryası ve bir hecin-süvari tugayı gönderilmesini emretmiştir. Hint birlikleri Osmanlı savaşı girmeden iki hafta önce Kanal'da konuşlandırılmıştır. 1914 Aralık ayında Avusturalya ve Yenizellanda birliklerinin gelmesiyle durumlarını daha da iyileştirmişlerdir. Kanal'ın batı kıyılarına demiryolu yapılarak şimendiferlerin bütün cephelere ulaşması sağlanmıştır. Kantara'da bir zırhlı tren, silahlandırılmış bir fikitilla ve bunun gibi savunma sistemleri oluşturulmuştur. Ayrıca Kanal boyunca mükemmel bir haberleşme ve ulaşım ağı kurulmuştur⁹³.

2.1.5. Kanal'a Taarruz

Hücum kolları 2-3 Şubat⁹⁴ gecesi saat 02.00'da ileri harekâta başladı⁹⁵. Hedef, geçit yerinin batısında, Kanal ile demiryolu arasında kuzeye, batıya ve güneye doğru köprübaşına benzeyen bir mevzi elde edip onu elde tutmaktır. Hücum emrine bağlı talimatta parola "Sancak-ı Şerif" olup ses çıkaracak ve yeri belli edecek her şey yasaklanmıştır. VIII. Kolordunun Kanal'ı geçen kıtaları ardından, 10. Tümen kıtaları (iki piyade alayı) Kanal'ı geçecek, batı yönünde demiryoluna kadar ilerleyecekler ve VIII. Kolordu merkezinde kalan kıtalar genel ihtiyatı oluşturacaktır⁹⁶.

Hâlbuki İngiliz resmi harp tarihi kayıtlarına göre, 2 Şubat sabahı İsmailiye Limanındaki devriyeler Türk birliklerini fark etmişlerdir. 15.30'a kadar Türk-İngiliz birlikleri temas halinde olmuştur. Daha sonra kum fırtınasından dolayı hava keşfi yapılamamıştır⁹⁷.

⁹² BDHTH, C.IV, Ks.I, s.15-16.

⁹³ A. F. Erden, *Birinci Dünya...*, s.42-47.

⁹⁴ C. Çelik, a.g.e., s.127.

⁹⁵ BDHTH, C.IV, Ks.I, s.203-212

⁹⁶ A. F. Erden, *Birinci Dünya..* s.50-51.

⁹⁷ C. Çelik, a.g.e., s.127.

Başlangıçta harekât çok düzenli olmasına rağmen ilk hattaki bölükte bulunan tombazları taşıyan takımlar ağırlıktan dolayı geri kalarak sükûneti bozmaya başlamışlardır⁹⁸. Bu sırada 73. Piyade Alayı'nın bölükleri biraz geride kalmıştır. Hücum kolları Kanal'a 600-700 m. kadar sokuldukları sırada, kanalın batısında muhtemelen İngilizlerin bıraktıkları köpeklerin, onları fark ederek havlaması üzerine birlikler saat 04.00'da İngiliz nöbetçilerinin ateşine maruz kalmışlardır. 74. Alaydan iki tombaz, 73. Alaydan bir tombaz karşıya geçmiştir. Bu sırada düşman ateşi şiddetlenmiştir. 73. Alayın ikinci tombazına binilirken istihkâm subayı ve kürekçi vurulmuş, birkaç er yaralanmış ve sandal delinmiştir. Üçüncü tombaz ise suya bırakılmadan delinmiştir. 74. Alay Kumandanı Kurmay Binbaşı Servet Bey yaralanmıştır. 75. Alaya ait bir tombaz henüz sahil kenarındayken içindekilerin çoğu yaralı ve şehit olduğundan tombaz boşaltılmıştır. Ateşin şiddetinden dolayı karşıya geçirilen tombazlar geri getirilemiyordu⁹⁹. Yalnız 74. Alayın 4.bölüğünden Gedikli Küçük Zabit Muhittin Efendi, yüzerek karşıya geçmiş ve bir tombaz geriye getirebilmiştir¹⁰⁰.

Sabah olmaya başladığında karşıya geçebilen erlerin "Allah Allah" nidaları duyulduysa da İngilizler takviye birliklerini kanalın batısına geçirerek Türk kuvvetlerini etkisiz hale getirmiştir. İngilizler Serapyum-Tosum hattını gittikçe takviye etmiş ve gün ağarırken Tosum ve Serapyum istikametlerinde topçu ateşi başlamış ve zırhlı trenler de muharebeye katılmıştır. Bunun yanında İngiliz savaş gemileri de Timsah Gölü'nden ve Büyük Acıgöl'den kanalı yan ateşi altına almışlardır¹⁰¹. İngilizler, Sina Çölü'nde açık alanda hareket eden Türkleri günlük hava keşifleriyle adım adım izlemişlerdir. Asıl hücumun Tosum-Serapyum bölgesine yapılacağını önceden anlamışlardır¹⁰².

⁹⁸ a.g.e., s.128; Birliklerin başında bulunan Ali Fuat Bey Kanal geçişini şöyle anlatmıştır: "Tombazların insan kuvveti ile taşınması çok güç oldu. Bu yüzden ihtiyat bölüklerinde yardıma koşuldu. Kanal'a yaklaştıkça sükûnet artacağı yerde gürültü ve kargaşanın önü alınamıyordu. Düşman yaklaşmamızı anladı. Tombazların taşınması için başka bir çare bulmalıydık. Birinci hat bölükleri için ayrı ayrı geçit yerleri ayrılarak bunların belli başlı birkaç gediğe yığılmasalardı düşman ateş tesiri azalır. Bununla beraber geçidin muvaffak olması için herkes bütün varlığı ile çalışmış ve ileri atılmıştır. 74. Alayın 1. Taburu, 73. Alayın 2. Taburu, 67.makineli Bölüğü diğer birliklere örnek oldular. Bu birliklerin 1. Mülazım Emin ve Nazım Efendilerin çok yararlılıkları dokunmuştur".

⁹⁹ BDHTH, C.IV, Ks.I, s.203-212; A. F. Erden, *Birinci Dünya...*, s.53.

¹⁰⁰ C. Çelik, a.g.t., s.128.

¹⁰¹ BDHTH, C.IV, Ks.I, s.203-212; Erden, *Birinci Dünya...* s.53-54; Liman Von Sanders, *Türkiye'de Beş Sene*, 3. Baskı, (Haz. Muzaffer Albayrak), Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2007, s.65.

¹⁰² A. F. Erden, *Birinci Dünya...*, s.54.

Osmanlı ordusu Kurmay Başkanı Von Frankenberg, 3 Şubat 1915 tarihinde 14.00'da taarruza katılan birliklerin durumunu görmek için kolordunun muharebe idare merkezine giderken yerine Ordu Harekât Başkanı Ali Fuad (Erden) görevlendirilmiştir. Von Kress'ten hücumun yenilenmesi istenmesine üzerine Kress, taarruzun ertesi gündüz yapılması gerektiğini belirtmiştir. Cemal Paşa Kress'e görüşlerini sormuştur. Kress, *"Taarruza muvaffakiyyet ümidiyle devam etmek kabil değildir, muharebe kesilmelidir. Eğer muharebe derhal kesilirse 4. Osmanlı Ordusu kurtulabilir ve intizamla çekilebilir. Fakat karar gecikirse ordu fena bir akibete uğrayabilir"* demiştir¹⁰³. IV. Ordu Kumandanı Cemal Paşa bunun üzerine *"yüzde elli yüzde kırk muvaffakiyyet ümidi varsa bu uğurda Kuvveyi Seferiyeyi feda etmekten çekilmeyeceğini"* söyleyerek, Kress'e bu umudun var olup olmadığını sormuştur. Kress, hiçbir başarı ümidi beklenilmemesi ancak şeref için sefer kuvvetinin çekilmek yerine kanalda mahvolması gerekir, demesi üzerine Paşa *"Mademki başarı ümidi yoktur yalnız kişisel şeref için sefer kuvvetini mahva karar vermeyeceğim"* diyerek geri çekiliş emrini verir¹⁰⁴. Ordu ve Kolordu kumandanları aralarında görüşmüş ve geri çekilme kararı alınmıştır¹⁰⁵. Böylece 2-3 Şubat gecesi yapılan Birinci Kanal Harekâtı başarısızlıkla sonuçlanmıştır¹⁰⁶. Bu başarısız girişimle İngiltere'nin imparatorluk yolu kesilemediği gibi Türk orduları da Kanal'ın kuzeyine atılmıştır¹⁰⁷.

3 Şubat 1915 tarihinde Çifte Kum Tepesi'nde öğleden sonra 04.00'da A. Cemal Paşa tarafından yayınlanan ordu emrine göre, Birinci Kanal Harekâtı'na katılan birliklerin kademeli olarak geri çekilmesi aşağıda izah edildiği gibi istenmiştir;

Muharebe sebebiyle 24 saatten beri su içmemiş ve yemek yememiş olan VII. Kolordu ve 10. Fırka kıtası istihbarat ve kuvvet değişimi için ordugâh mevkilerinde (Ketibülhayl'de) toplanacaktır. 10. Fırkanın mevcut kıtaları olan 29. Piyade Alayı ve Sahra Topçu Taburu komutanını, kendisine gösterilen tepede himaye mevzii alacak ve topçu mevzie girecektir. 28. Alay yeni emre kadar kolordu emrinde kalacaktır. VII. Kolordu'nun Tosum-Serapyum cephesi karşısındaki kıtaatından topçu, karanlık

¹⁰³ A. F. Erden, Paris'ten Tih..., s.155-156; C. Çelik, a.g.e., s.130-131.

¹⁰⁴ A. F. Erden, Paris'ten Tih..., s.158; C. Çelik, a.g.e., s.130-131; BDHTH, C.IV, Kısım I, s.203-212.

¹⁰⁵ ATESE, K1.171, Dos. 742 (144), Fih.2-34.

¹⁰⁶ BDHTH, C.IV, Ks.I, s.203-212.

¹⁰⁷ Süleyman Hatipoğlu, *Filistin Cephesi'nden Adana'ya Mustafa Kemal Paşa*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2009, s.3; Ş. S. Aydemir, a.g.e., s.165-168.

basınca hareket edecek, piyade önceki mevziilerinde kalıp gece esnasında çekilecek ve 10. Fırka kıtaatının arasından, (dünkü) ordugâh mevkilerine doğru harekete devam edecektir¹⁰⁸.

Kemal Bey Müfrezesi Mahdes civarındaki ordugâhında toplanacaktır. Şimdiki mevziiden bu ordugâha hareket zamanının tayini müfrezeye kumandanına bırakılmıştır. Bu müfrezeye emir kolorduca tebliğ olunacaktır. Ağır obüs bataryası ve refakatindeki iki piyade taburu (75. Alayın 1. Taburu ve 28. Alayın 1. Taburu) bu gece esnasında bataryanın dünkü ordugâhına gelecektir. Ordu karargâhı bu gece Çifte Kum Tepesi'nin şarkında bulunan dünkü ordugâhında kalacaktır¹⁰⁹.

Ordu Kumandanı Cemal Paşa'nın yayınladığı bu emirde taarruzdan tamamen vazgeçildiği gizlenmiştir. Cemal Paşa geceyi 10. Tümen'in karargâhında geçirmiştir¹¹⁰. 3 Şubat 1915 akşamüzeri, 10. Tümen'in kanala gelen kıtaları ile kanala 5 km. mesafede himaye mevzii tutulmuştur. Sabaha kadar VIII. Kolordu'nun birlikleri, eski ordugâhlarına çekilirken ağır ve sahra bataryaları çok zorlanmıştır¹¹¹. 4 Şubat 1915'de, 73. Alayın kanal yakınlarında kalmış iki bölük, bir makineli tüfek takımı ve makineli tüfek bölüğünün esterleri kanal civarından kesif kolları vasıtasıyla geri çekilmiştir¹¹².

Türklerin eskimiş araçları ve silahlarına karşılık İngilizler Kanal boyunu 35.000 asker ile top, zırhlı trenler, donanma ve hava kuvvetleri ile tahkim etmişlerdi. Kanala yapılacak baskını daha önceden haber alan İngilizler, Kanal'ı geçmek isteyen 25. Fırkanın 5. taburunu hemen hemen tamamen imha etmiştir¹¹³. Sefer kuvveti 4 Şubat günü Ketibülhayl'de kalmış ve yaralılar toplanıp birlikler yeniden düzenlenmiştir¹¹⁴. Düşman kuvvetlerinin takviye edilmesi üzerine Cemal Paşa muharebeyi keserek çekilme emrini vermiştir¹¹⁵. İngilizler 3/4 Şubat gecesindeki çekilmenin farkına varamayıp sabah tekrar taarruz beklemiştir. Ayrıca İngiliz askerleri çöl harekâtı için eğitilmemiş ve su ihtiyaçları için hazırlık yapılmamıştır¹¹⁶.

¹⁰⁸ A. F. Erden, Paris'ten Tih..., s.161-162.

¹⁰⁹ A. F. Erden, Paris'ten Tih..., s.161-162.

¹¹⁰ C. Çelik, a.g.t., s.132.

¹¹¹ BDHTH, C.IV, Ks.I, s.218.

¹¹² A. F. Erden, Paris'ten Tih..., s.163, V. K. Kressenstein, *Sina Çölü'nde...*, s.61; C. Çelik, a.g.e., s.132.

¹¹³ A. Akın, a.g.t., s.69.

¹¹⁴ A. F. Erden, Paris'ten Tih..., s.163-164.

¹¹⁵ C. Çelik, a.g.t., s.133; A. Akın, a.g.t., s.70.

¹¹⁶ A. F. Erden, Paris'ten Tih..., s.164; V. K. Kressenstein, *Sina Çölü'nde...*, s.61.

4/5 Şubat gecesi VIII. Kolordu'nun büyük kısmı Ketibülhayl bölgesinden Cemal Paşa Tepesine gelmiş, 10. Tümen de Kolorduyu takip etmiştir. Harekât sahasından uzaklaşınca kadar gece yürüyüp gündüz müdafaa ve muharebeye hazır bulunulmuştur. Düşman takip etmemiş ancak uçakları keşif sırasında toplu gördükleri kıtaları bombalamıştır¹¹⁷.

Ordu Karargâhı 5 Şubat 1915'de İbin'e ulaşmış ve bir gün istirahat etmiştir¹¹⁸. Cemal Paşa, Sefer Kuvveti'nin başında geri çekilirken Harekât Şube Müdürü Binbaşı Ali Fuad Bey'den yapılacak yeni bir kanal seferi için gerekli kuvvet ve topçu malzemesinin tespitini istemiştir. Cemal Paşa, İbin'de beklediği sırada Ali Fuad Bey raporunu sunmuştur¹¹⁹.

Birinci Kanal Seferi'nden sonra ordunun büyük kısmının çölde Ariş-Birihassana-Nahil hattında kalması su, iâşe ve ikmal açısından uygun olmadığı için bu kuvvetlerin Gazze-Birüssebi-Maan hattında tutulmasına karar verildi. İleri birlikler ise Ariş-İbin-Nahil hattında tutulacak ve Ariş-İbin-Birihassana-Nahil hattında yeniden cephe açacaktır. İleri mevziler tahkim edilerek birliklere çadırlar verilecek, su ihtiyacını karşılamak için havuzlar yapılacaktır. Bu ikmal faaliyetlerinden VII. Kolordu sorumlu olacaktır. Ordu Karargâhı, Kudüs'te bulunacak¹²⁰ ancak Kudüs'teki işlerini bitirdikten sonra tekrar çöle dönecektir¹²¹.

IV. Ordu Kumandanlığının 5 Şubat 1915 tarihli ayrıntılı emiriyle tekrar geri çekilme başlamıştır. VII. Ordu'nun büyük kısmı 8 Şubat 1915'te İkinci Habra'ya varmıştır. 10. Tümen, 7 Şubatta Birüssebi'de, VIII. Kolordu ise 13 Şubat'ta Gazze'de toplanmıştır¹²².

Başkumandanlık Vekâletinden IV. Ordu Kumandanlığına, 8 Şubat 1915'te gönderilen emirde; Kanal Seferi'nde gösterilen gayret takdir edilmiştir. Ancak IV. Ordu, herhangi bir hududa çekilmiş olsa bile Kanal sürekli tehdit edilmelidir. Topçu ile birlikte Kanal'a yaklaşılarak sefer durdurulmalı ve buna yüksek ihtimam gösterilmelidir¹²³. Cemal Paşa bu emre karşılık 10 Şubat 1915'te, çeşitli seyyar kolların Kanal'a sevk edileceğini bildirerek daha önce bildirilen tayyarelerin bir an

¹¹⁷A. F. Erden, Paris'ten Tih..., s.164-166; C. Çelik, *a.g.t.*, s.133.

¹¹⁸ ATESE, Kls.162, Dos. 714(465), Fih.33.

¹¹⁹ C. Çelik, *a.g.t.*, s.135.

¹²⁰ A. F. Erden, Paris'ten Tih..., s.167-169.

¹²¹ ATESE, Kls.162, Dos.714 (465), F.33.

¹²² C. Çelik, *a.g.t.*, s.135-137.

¹²³ ATESE, Kls.162, Dos.714(465),Fih.32.

önce gelmesini istemiştir. Bu sırada Frankenberg'in, İkinci Kanal Seferi hazırlıklarını içeren raporu da İstanbul'a gönderilmiştir¹²⁴.

Birinci Kanal Seferi kayıplarıyla ilgili çeşitli rivayetler vardır. IV. Ordu Komutanı Cemal Paşa'ya göre zayıat; 14 subay, 178 er şehit, 15 subay, 366 er yaralı, 15 subay, 712 er kayıptan oluşmaktadır¹²⁵. VII. Kolordu Kurmay Başkanı Kressenstein'e göre; 14 subay, 178 er şehit, 15 subay, 360 er yaralı ve 15 subay, 712 er kayıptır¹²⁶. Ordu Harekât Şube Müdürü Ali Fuat Erden'e göre zayıat, 18 subay, 156 er şehit, 18 subay, 399 er yaralı, 16 subay ve 803 er kayıptan oluşmaktadır. Toplam kayıp 52 subay, 1358 erdir¹²⁷. İngilizlere göre Türk tarafının kayıpları, 1000 şehit, 2000 yaralı, 650 kayıp olmak üzere toplam 3650 kişidir¹²⁸. ATESE belgelerine göre, 18 subay, 156 er şehit, 18 subay, 399 er yaralı, 16 subay, 803 er kayıp olmak üzere toplam zayıat 1410 kişidir¹²⁹. İngiliz kayıpları; bir kaynağa göre 12 subay ve 150 er ölü ayrıca yaralılar vardır. Başka bir kaynağa göre ise, 4 subay, 26 er ölü, 8 subay, 122 er yaralı vardır¹³⁰.

Birinci Kanal Seferinin başarısızlığı üzerine, Türk ve Alman subayları başarısızlığın suçunu birbirini üzerine atmıştır. Seferi ve saldırıyı ince ayrıntısına kadar planlayan Kress olduğu halde başarısızlığın kaynağının Türk subayları olduğunu iddia etmekten çekinmemiştir¹³¹.

Birinci Kanal Seferi'nde, şehit ve esir olanlar haricinde hiçbir asker geride kalmamış, susuzluktan ve açlıktan sıkıntı duyan olmamıştır. Çoğu Suriyeli ve Filistinli Araplardan oluşan menzil kollarındaki görevli askerler görevini layığıyla yapmış, firar eden olmamıştır. Sefer sonucunda Kanal 6 gün kapalı kalmıştır¹³². Kanal'da beş İngiliz, iki Rus, dört Fransız savaş gemisi bulunmaktaydı¹³³. Kanal'a yapılan taarruz sayesinde, Mısır'da iki Hint, bir Territorial, bir Avusturyalya Piyade

¹²⁴ ATESE, Kls.162, Dos.713(175),Fih.27.

¹²⁵ C. Çelik, a.g.t., s.139.

¹²⁶ V. K. Kressenstein, *Sina Çölü'nde...*, s.60.

¹²⁷ A. F. Erden, Paris'ten Tih..., s.164.

¹²⁸ C. Çelik, a.g.t., s.139.

¹²⁹ ATESE, Kls.161, Dos.712(171), Fih.2-46. Ek 11,12.

¹³⁰ V. K. Kressenstein, *Sina Çölü'nde...*, s.61.

¹³¹ İsmet Üzen, "Birinci Dünya Savaşında Sina ve Filistin Cephesindeki Türk-Alman Subayların Çeşitli Konularda Çatışması (1914-1918)", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 3(1), 2009, s.81.

¹³² C. Çelik, a.g.t., s.140; "Anadolu" Gazetesi'nde 26 Şubat 1915 tarihinde "İngilizler, Hind ve Avusturyalyalı postasını Süveyş Kanalı'ndan geçiremeyip Ümit Burnu'ndan dolaştırmaktadır." haberi yer almıştır.

¹³³ ATESE, Kls.248, Dos.103(1224), Fih.50; Fih.57.

Tümeni, Yeni Zellanda Tugayı, iki Süvari Tugayı ve bir Hintli Hecin-süvari Tugayından oluşan 75.000 kişilik İngiliz kuvveti tutulmuştur.

Bu sefer için 8. ve 10. Tümenler Çanakkale bölgesinden alınca Çanakkale savunması zayıflamıştır¹³⁴. Ayrıca Hicaz'da bulunan 22.Tümen'den yararlanılmasına müsaade edilmiştir. Cemal Paşa, Mekke Emiri Şerif Hüseyin'den de Kanal Seferi'ne katılmasını istemiş, Emir bahaneler öne sürerek sefer katılmamıştır.

Birinci Kanal Seferi'nden sonra Cemal Paşa, Kress'ten Alman Askerî Heyeti ile Kress'in muhabere şifre anahtarını istemiştir. Kress, bunu yapmaya yetkili olmadığını, Alman Askerî Heyet Başkanı Sanders'e başvurmasını bildirmiştir. Birkaç gün sonra Cemal Paşa geri adım atarak, bütün meselenin bir yanlış anlamadan ibaret olduğunu bildirmiş ve özür dilemiştir¹³⁵.

Birinci Kanal Seferi, askeri harekât açısından olumlu olmasa da yürüyüş tekniği ve ikmal açısından başarılı olarak değerlendirilmektedir. Kuvvetlerin top, uçak, geçit ve muharebe malzemesi, ihtiyaçlara göre karşılansaydı çok güzel sonuçlar alınabilirdi. Su azlığı ve ikmal zorluğu nedeniyle çölden sınırlı miktarda kuvvet geçirilebilmiştir. Ayrıca tam bir hazırlık olmadığı için lojistik konusunda büyük eksiklikler olmuştur¹³⁶. Çöl erzakı ve askerlerin yiyecekleri yeterli gelmemiştir. Yolların bozuk oluşu, hava şartlarının bozukluğu, deve semerlerinin uygunsuzluğu verimi düşürmüştür. Bunu gidermek için Hicaz Demiryolu'nun Mısır Şubesi Birüssebi'ye kadar uzatılmalıydı. Sille-Birüssebi arasında dekovil yapılmalı ve Sille-Halilürrahman arasında otomobil kolları çalışmalıydı. Ayrıca çölde ayrıntılı keşif yapılmalıydı¹³⁷.

Kanal'a taarruz etmek için 200 km olan Sina Çölü aşılmış ve İngilizler ciddi endişeye kapılmıştır¹³⁸. İngilizler kara keşfinden ziyade hava keşfine önem vermişken Türk tarafının uçağı yoktu. İngilizler planlarını yeniden değerlendirmiş ve olası taarruz için tekrar plan yapmışlardır.

Taarruz ve geri çekiliş disiplin içerisinde gerçekleşmiştir. Askerler fedakârane tavırlarıyla tombazları Kanal'a ulaştırmışlardır. Golç Paşa, 11 Mayıs 1915 tarihinde Madam von der Golç'a yazdığı mektubunda; Süveyş'e yapılacak bir taarruz sırasında

¹³⁴ C. Çelik, a.g.t., s.141.

¹³⁵ İ. Üzen, "Birinci Dünya... s. 81-82; V. K. Kressenstein, *Türklerle Beraber...*, s.93.

¹³⁶ A. F. Erden, Paris'ten Tih..., s.166-167; C. Çelik, a.g.t., s.141.

¹³⁷ C. Çelik, a.g.t., s.141.

¹³⁸ A. F. Erden, Paris'ten Tih..., s.166-167.

üstün bir donanma olmadıkça, başarılı olunamayacağını ve Almanların üstün bir donanmaya sahip olmadıklarını yazmıştır¹³⁹.

Birinci Kanal Seferi sırasında IV. Ordu Kurmay Başkanı Frankenberg, “Asya’da Savaşanlar Deneği Yıllığı” isimli dergiye 1923 yılında yaptığı açıklamada: *“Bu taarruz Türk-Alman çıkarlarına fazla bir yarar sağlamamış olmasının nedeni, bence harekâtın başından sonuna kadar işin yarım yamalak yapılmış olmasıdır. Neyin elde edilmek istendiği açıkça bilinmiyordu ve bu yüzden de amaçla araç hiçbir zaman birbirine uymadı. İngiliz âlemini en duyarlı yerinden açıkça yaralayarak istiyorduk ama azıcık gıdıklamakla yetinmek zorunda kaldık. İngiliz İmparatorluğu’nun Hindistan’a giden ana damarı kesilmek isteniyorduk ve harekâtın politik hedefi, Hindistan-Mısır-Malta bağlantısı yerine Hamburg-İstanbul-Kuveyt yolunu kurmak suretiyle Süveyş Kanalı’nı devreden çıkarmaktı ama kimse bu girişimin bedelini ödemek istemiyordu.”*¹⁴⁰ diyerek Almanya’nın seferden beklentisini belirtmiştir¹⁴¹.

İngilizler ise şöyle diyordu: *“şaşılacak olan şey, teşebbüsün başarısızlıkla sonuçlanması değil, seferi kuvvetin felakete hattı yenilgiye uğramasıdır. Bizim tarafımızdan ciddi bir takipte, hatta geri çekilişi güçleştirmek için hiçbir teşebbüste bulunulmadı. Ve Türklerin serbestçe çekilmelerine müsaade edildi... 11 Şubat’ta Kanal’ın karşı karşıya bulunduğu kesin tehlike o kadar uzaklaşmıştı ki, Kanal gidiş geliş tekrar açıldı.”*¹⁴².

Cemal Paşa Birinci Kanal Seferi’nden sonra İstanbul’a gönderilen raporunda, Kanal’a taarruz için kimseden yardım beklenilmemesi gerektiğini belirtmiştir. İkinci Kanal seferi için en az ikişer tümenli üç kolordu gerekli olduğunu ifade etmiştir. İstihkâm taburu, onbuçukluk uzun, onbeşlik obüs ve yirmibirlik havan topları bulunması gerektiğini aktarmıştır¹⁴³.

¹³⁹ C. Çelik, a.g.t., s.141-144.

¹⁴⁰ J. Wallach, a.g.e., s.178.

¹⁴¹ C. Çelik, a.g.t., s.143.

¹⁴² A. F. Erden, *Birinci Dünya...*, s.60-61.

¹⁴³ C. Çelik, a.g.t., s.143.

2.2. İKİNCİ KANAL HAREKÂTI

Birinci Kanal Harekâtı ile İkinci Kanal Harekâtı arasında geçen süreçte Çanakkale Savaşı sonuçlanmıştır. İngilizler Çanakkale Cephesi'ndeki savaşı kaybedince, her iki taraf da kuvvetlerinin bir kısmını Kanal bölgesine sevk etmeye başlamıştır¹⁴⁴. IV. Ordu Kurmay Başkanı Kurmay Albay Kres Von Kressenstein komutasında 26 Aralık 1915'te "*Birinci Kuvve-i Seferiye*" adı ile yeni bir sefer kuvveti teşkil edilmiştir.

Mısır, İngilizler için yine bir üs ve eğitim merkezi olarak ehemmiyetini korumuştur. Zaman zaman burada eğitilip ikmalî yapılan kuvvetler tümenler halinde çeşitli harekât alanlarına taşınmıştır. İngilizlerin, Mısır'daki birliklerini bağlamak için onları sürekli tehdit altında bulundurmak Türk-Alman Başkumandanlıklarınca önemli görülmüştür. Türklerin kuvveti ne kadar olursa olsun 1916 başında Kanal'a yapılacak her türlü harekâtın İngilizleri tedirgin edeceği düşünülmüştür. Çanakkale'den çekilen bazı kuvvetlerle Filistin Cephesi takviye edilmiştir. İngilizlerin İskenderun'a bir çıkarma ihtimali üzerine eldeki imkânlarla tedbirler alınmıştır¹⁴⁵. Ayrıca Hicaz'da Şerif Hüseyin ayaklanması nedeniyle demiryolu nakliyatının bir bölümü ve 15-16 taburluk kuvvet Fahrettin Paşa'nın emrine verilmiştir. Hicaz'daki bu gelişmeler nedeniyle İkinci Kanal Seferi ertelenmiştir. Fakat Alman Genelkurmayı, Fransa ve Makedonya cephelerinde daha önce Mısır'da savaşmış olan birliklerin, kendilerine karşı kullanılmakta olduğunu tespit etmiştir. Nitekim Von Kress, Romani aleyhine bir saldırı yapılmasını hararete istemiş, General Falkenhein tarafından da desteklenmiştir¹⁴⁶. Baskı altında kalan Osmanlı Genelkurmayı, İkinci Kanal Harekâtı'nın yapılmasını kabul etmiştir.

¹⁴⁴ H. Uyar, a.g.t., s.51.

¹⁴⁵ A. Akın, a.g.t., s.70; V. K. Kressenstein, *Türklerle Beraber...*, s.104.

¹⁴⁶ H. Uyar, a.g.t., s.51; M. Çulcu, "Mehmet Emin Bey-Sina Filistin Cephesi", *Arşivi Kaybolan Savaş Sina-Filistin-Suriye Cephesi*, Kastaş Yayınevi, İstanbul, 2009, s.70.

2.2.1. İkinci Kanal Taarruzu Alınması Gereken Tedbirler

Harekât ve menzil yolları için; demiryolu hattının Birüssebi'ye kadar uzatılması, uygun yerlere dekovil döşenmesi, Sille-Halilürrahman arasında yük otomobilleri işletilmesi, mümkün olan yerlere şoseler yapılması, çöl haritasının çıkartılması gereklidir. İaşe için gerekli olanlar şöyledir: Peksimet, zeytin, hurma, kavurma ve çaydan ibaret olan çöl erzakının askerin sağlığını koruyup onları doyurmadığı görülmüştür. Çölde erzak ambarları kurulması ve askerlerin konserve taşıyabilmeleri gerekmektedir. Su sorununu çözmek için; jeoloji uzmanlarının getirilmesi, su kuyularını açmak için burgu ve artezyen uzmanlarının getirilmesi, tulumbaların monte edilmesi ve su havuzlarının yapılması gerekmektedir. Haberleşme için telefon, telgraf ve çeşitli portatif telsiz merkezi kurulması zorunludur. Karşı saldırı harekâtı amacıyla savaş meydanına kolayca çıkarma yapabilmek için gemilerde piyade, makineli tüfek ve revolver topları hazırlanmıştır. Düşmanın keşif harekâtında uçaklar kullanılmış ancak attıkları bombalar arazinin kum oluşu nedeniyle işe yaramamıştır. Sonuç olarak; ağır topçuların arttırılması, gemilere bomba atmak için zeplin balonunun getirilmesi ve hangar inşa edilmesi gereklidir. Hava keşfi yapmak için en az 12 tayyarelik filonun inşa edilmesi, mantar salları ve tombazları bulunan istihkâm meydana getirilmesi, harekât yeteneği az olan hayvanlar yerine dağ topları yerleştirilmesi, makineli tüfeklerin sayısının arttırılması kaçınılmazdır.

Tüm bunların yanında bazı özel değerlendirmeler de vardır. Kanalı geçmek için sadece Anadolu efradından oluşan kendi kuvvetimize güvenmemiz gerekmektedir. Mısırlıların ihtilali, Sünûsî ve diğerlerinin yardımları ancak kanalı geçtikten sonra kendini hissettirebilir. Bunun için Kanal'ın sürekli keşfedilmesi amacıyla ikinci bir hecin-süvari alayı ve seyyar kollar oluşturulması gerekmektedir. Havadan keşifler yapıp kanal üzerine bombalar atılması ve idari, fenni, sıhhi tesisler kurulması gerekmektedir¹⁴⁷.

¹⁴⁷ Albay Behçet, *Büyük Harpte...*, s.115-120; Ayrıntı için bkz. BDHTH, C.IV, Ks.I, s.252-262.

2.2.2. Kanal'a İkinci Taarruz

Kress, 2 tabur piyadeyi, 1 cebel bataryasını, 1 gönüllü hecin-süvari alayını El-Ariş'te toplamış ve 1916 yılında Nisan ayının ilk günlerinde Katya üzerine yürütmüştür¹⁴⁸. Yürüyüşler düşmandan gizlenebilmek için yine gece yapılmıştır. Gündüzleri askerler hurma ağaçlarının altında dağılarak saklanmış; İngilizlere baskın yapmaya hazırlanmışlardır. Çöl Koluna mensup bir Süvari Tugayının su ihtiyacı demiryolu üzerinden karşılanmıştır¹⁴⁹. Türk müfrezesi 23 Nisan'da Katya'ya yaptığı baskında başarılı olmuştur.

Von Kress 22 Nisan akşamı Katya'ya taarruz emri vermiş, sis oldukça fazla olup bir buçuk saat muharebe devam ettikten sonra hava açılmıştır. Orgatina vahası görünmeye başlamış, birkaç dakika sonra 150 kadar İngiliz esir alınmıştır. Biraz moladan sonra Katya üzerine yürüyüş devam etmiştir. Kress, düşmana arkadan saldırılmayı planlamış ancak düşman ordugâhına 1500 m. kadar sokulmuş olan askerlerimizi fark eden düşman müthiş bir seri ateş başlatmıştır. Havanın hiç esmemesi, mataralarda su kalmaması ve gece kumdaki yürüyüş piyadeyi yorgun düşürmüştü ve akşama doğru durum ciddileşmeye başlamıştır. Birkaç süvari bölüğü Romani istikametinden takviye edilmiştir. Bataryanın ansızın tekrar ateş açması ve cephane kolunun muharebe meydanına gelmesiyle öğleden sonra saat 03.00'da İngilizler beyaz bayrak göstermiştir. 23 Nisan günü üç saatlik ateşin ardından muharebe kesilmiş, İngilizlerin çekilme yolları üzerine ani taarruz yapılması İngilizleri oldukça şaşırtmıştır. Esir düşen İngilizlere ne Katya'dan yardım edilememiştir¹⁵⁰.

Romani saldırısı için; Harekâta katılan birlikler şöyledir: 3. Tümen, sekiz bölüklü 1 makineli tüfek taburu, 1 istihkâm taburu, 1 obüs bataryası (15 cm.lik Alman topu), 2 Avusturya dağ bataryası (12 top), 1 tane uzun top bataryası (10 cm.lik 2 toplu), 2 Delfi tayyare topu (uçaksavar) bataryası, 300 numaralı tayyare bölüğü ile beraber harekâta, muharebe otomobili, sıhhiye birlikleri de dâhil olmak üzere 10.000 muharip toplam 20.000 nefer katılmıştır. Ancak bu kuvvetin zaafi, tek

¹⁴⁸ H. Uyar, a.g.t., s.51; Yürüyüşlere Bedeviler para karşılığı kılavuzluk etmiştir. Bedeviler, kim ne kadar çok para verirse ona hizmet etmişlerdir. Fakat işlerini hilesiz yapmışlardır.

¹⁴⁹ Çulcu, "Mehmet Emin...", s.69.

¹⁵⁰ V. K. Kressenstein, *Türklerle Beraber...*, s.101-103.

başına hareket edecek seri birliklerinin olmamasıydı. Kuvvetin sadece bir süvari bölüğü mevcuttur¹⁵¹. Bu kuvvetlerle ele geçirilen Ogratina, 26 Nisan'da İngiliz piyadesinin karşısında aşırı sis etkisiyle tutunamayıp geri çekilmiştir¹⁵².

Ogratina ve Katya'nın ele geçirilmesi sırasında İngiliz kuvvetlerinden 23 subay ve 257 er esir alınmış, buna karşılık 3 subay ve 33 er şehit verilmiş, 48 kişi de yaralanmıştır. 300 at ile 100 deve ganimet olarak elimize geçmiştir¹⁵³.

Katya Muharebesi, İngilizleri ürküttüğü için Mahmudiye-Romani hattı ciddi şekilde tahkim edilmiştir. Bu hattın iki kanadı denize ve taşırılmış olan menzile dayanıyordu. Osmanlı süvari tümenleri ileri alınırken İngilizler de Kanal'ın doğusunda oluşturdukları köprübaşını takviye etmiştir. 12 süvari bölüğü ve 12 piyade alayını buraya katmışlardır. Ancak İngilizler kış mevsiminin yaklaşmasından dolayı Türklerin yeni bir harekâta kalkışmasına ihtimal vermemiştir. Bu nedenle kuvvetlerinin bir kısmını Selanik'e, 13. Tümeni Irak'a, Anzak piyade tümenlerini Fransız cephesine göndermişlerdir. Böylece Mısır'da 42. 52. ve 54. Piyade tümenleriyle Anzak Süvari Tümeni kalmıştır. Kress, Kanal'ın geçilemeyeceğini bilmesine rağmen en azından Kanal'ın yakınında mevzilenmek, Kanal'dan geçişi durdurmak ve ağır topçu ateşiyle Kanal'ı tahrip etmek istemiştir¹⁵⁴.

Cemal Paşa, ajanları vasıtasıyla Türk aleyhtarı Arapların faaliyetlerine devam ettiği bilgisini almış ve önlem olarak Suriye'de baskı politikası uygulamaya başlamıştır. Arap birliklerini Suriye dışına yollamış yerlerine Türk birlikleri getirtmiştir. Beyrut'taki Fransız Konsoloslugu'nun belgelerine dayanarak bölgede ileri gelen Arapları Harp Divanı'nda yargılatmıştır. 1915 Ağustos ayında 11, 1916 yılının Ocak ayında 22 kişiyi idam ettirmiştir¹⁵⁵. Şerif Hüseyin'in büyük oğlu Faysal Eylül 1915 senesinde Şam'a gelmiştir. Faysal, Halifeye Şerif ailesinin sadakatini arz etmek için İstanbul'a gitmiş dönüşte Cemal Paşa'nın yanında kalmıştır. Bu sırada Faysal'ın 1500 kişilik hecinsüvari birliği ile İkinci Kanal Seferi'ne iştiraki kararlaştırılmış, bunun için Cemal Paşa kendisine 60.000 altın vermiştir. Ancak Faysal babasıyla anlaşamadığını ileri sürmüştür. Birkaç gün sonra da Osmanlıya

¹⁵¹ M. Çulcu, "Mehmet Emin Bey...", s.71.

¹⁵² a. g. e., s.70.

¹⁵³ V. K. Kressenstein, *Türklerle Beraber...*, s.104.

¹⁵⁴ M. Çulcu, "Mehmet Emin Bey...", s.70.

¹⁵⁵ A. F. Erden, *Birinci Dünya...* s.89-90; S. Hatipoğlu, *Filistin Cephesi'nden...* s.3; V. K. Kressenstein, *Türklerle Beraber...*, s.111.

ihamet ederek Medine'nin kuzeyindeki demiryoluna ilk taarruzunu yapmıştır¹⁵⁶. Şerif Hüseyin ise idamları sebep olarak gösterip, 2 Haziran 1916'da Osmanlı Devleti'ne karşı Hicaz'da Arap isyanını başlatmıştır¹⁵⁷. Bu isyanın arkasında İngiliz Yüksek Komiseri Mc Mahon ile Şerif Hüseyin arasında bir yıldır devam eden gizli yazışmalar vardır. Yazışmalar sonucunda İngilizler Şerif Hüseyin'e Kilikya'dan Arap Yarımadası'nın güney kıyılarına kadar bağımsız bir Arap devleti vaat etmişlerdir¹⁵⁸. Aslında İngiltere'nin hiçbir zaman Hicaz'ı Şerif Hüseyin'e bırakmak gibi bir düşüncesi olmamıştır. İngiltere'nin 1915 tarihli bir raporundaki "Siyaseten bölünmüş bu topraklarda ortak bir Arap hareketi beklenemez... Arapların prestij duygusu, Hristiyan bir devletin himayesinden dolayı rahatsızlık duymayacaktır" ifadeleri bunu apaçık göstermektedir¹⁵⁹.

İngilizlerin, Sina Çölü'nü geri aldıktan sonra herhangi bir fırsatta Filistin'e saldıracağı düşünülmekteydi. Birinci Kuvvei Seferiye, diğer kuvvetler gelinceye kadar, İngilizlerin Mısır'dan başka tarafa kaydırılmasını önlemek, yapılacak asıl teşebbüsten önce İngilizlere taarruz ederek kanal yolunu tehdit etmek, varsa İngilizlerin ileri harekât tarzını öğrenmek için görevlendirilmiştir. Bu nedenle 4 Temmuz'da Kuvve-i Seferiye birlikleri el-Ariş'e hareket etmiştir. Kress'in hedefi tüm birlikleri burada toplamaktır¹⁶⁰. 16 Temmuz 1916 akşamı 3 piyade taburu, 4 makineli tüfek bölüğü, 3 batarya, 3 istihkâm bölüğü ve müteahhit kollardan oluşan öncü kuvvetler, Albay İbrahim komutasında Kanal'a karşı ileri yürüyüşe geçmiştir. Bu sırada birliklerin bir aylık yiyeceği kalmıştır.

Von Kress, birliğin yedek ihtiyaçlarının karşılanması için Cemal Paşa'ya ağır ve ilginç yazılar yazmıştır. İkinci Kanal Seferinin başlamasından kısa bir süre önce 13 Temmuz 1916'da "*iaşe hususu temin edilmemiş bir teşebbüse başlayarak Almanya ve Avusturya-Macaristan İmparatorlarının askerleriyle kıymetli malzemelerini felakete sürüklemekten*" önce Cemal Paşa'nın sonra da kendisinin sorumlu olduğunu, üç gün içinde iaşe sorunu çözümlenmezse istifa edeceğini bildirmişti. Bu dönemde Cemal Paşa hem İkinci Kanal Seferine hem de Mekke Emiri

¹⁵⁶ V. K. Kressenstein, *Türklerle Beraber...*, s.111-112.

¹⁵⁷ BOA, DH.İ.UM, Dos.12, Göm.4.

¹⁵⁸ S. Hatipoğlu, a.g.e., s.4; V. K. Kressenstein, *Türklerle Beraber...*, s.111.

¹⁵⁹ Neslihan Kuran, Abdalqader Steih, "1916 Arap İsyanı'nın Arap Milliyetçi Cemiyetleriyle İlişkisi ve Filistinlilerin Cemiyet ve İsyan Bağlantısı", *III. Türkiye Lisanüstü Çalışmaları Kongresi-Bildiriler Kitabı III*, 18 Mayıs 2014, s.126.

¹⁶⁰ V. K. Kressenstein, *Türklerle Beraber...*, s.113; A. Akın, a.g.t., s.70.

Şerif Hüseyin'in isyanı nedeniyle Medine'ye gönderilecek erzak sorunuyla uğraşıyordu. Bu nedenle her ikisini iâşe edecek ulaşım ağına ve erzaka sahip değildi. Cemal Paşa Kress'e bu uğraşlarından dolayı cevap vermemiştir¹⁶¹.

Kress, 17 Temmuz'da Cemal Paşaya bir telgraf daha göndermiştir. Telgrafta, henüz telgrafına bir cevap alamadığını, erzak eksikliği şartları altında hâlâ Kanal Seferi yapılmak isteniyorsa kendisinin bu görevden alınmasını, erzak eksikliği nedeniyle düşman karşısında alınacak sonuçların sorumluluğunu reddettiğini, ayrıca nakliyat konusunda verilen vaatlerin yerine getirilmediğini Alman ve Avusturya-Macaristan ataşemiliterlerine bildireceğini belirtmiştir. Cemal Paşa da aynı tarihte gönderdiği şifreli cevapta, telgrafını aldığını, ama telgrafına bir Kolordu Komutanının Ordu Komutanına uygun olmayan bir dil kullandığı için cevap vermediğini yazar. Gönderilen Alman ve Avusturya-Macaristan birliklerinin Kress'in emrine değil Padişahın emrine verildiğini, Padişahın da bu birliklerin yönetimini kendisine bıraktığını hatırlatmıştır. Ayrıca Sefer Kuvveti komutanı olduğu halde sadece Alman ve Avusturya-Macaristan birliklerinden bahsetmesinin uygun olmadığını, her hareketinin Ordu Komutanı olarak kendisine karşı sorumlu olduğunu ve adı geçen ataşemiliterlerle haberleşmeye yetkisinin olmadığı bildirmiştir.

Cemal Paşa, 18 Temmuz'da Enver Paşa'ya Kress'in iki telgrafını, verdiği cevapları ve Kress'in askerî nezaketi aşan sert bir dil kullanmaya başladığını ve şımarıklığına daha ne dereceye kadar dayanacağını bilmediğini arz etmiştir. Sonunda Kress ile Cemal Paşa arasındaki yaşanan bu konudaki soruna 22 Temmuz 1916'de Enver Paşa son noktayı koydu: "*Vaziyet-i umumiye strateji Kanal harekâtının devamını emrediyor. 'Paşa' (Kanal) Seferinin kesilmemesi ve Birinci Sefer kuvvetinin iâşesi için her şeyin yapılmasına fevkalade ehemmiyet veriyorum. ... Sina çölü nakliyatı bitmeden evvel Hicaz'a nakliyata başlanmayacaktır.*"¹⁶².

Fransa Cephesine, güya Almanların yükünü hafifletmek için bu şartlar içinde yazın en sıcak günlerinde Sina Çölü'nde yapılacak saldırıya girişilmiştir. İçerisinde çok sayıda Alman askerinin de bulunduğu 16.000 kişilik kuvvet (5.000 deve 1.750 at) 16 Temmuz 1916 tarihinde ezici bir sıcak altında Romani ve Katya bölgedeki İngiliz tahkim bölgelerine ilerlemiştir. Türk uçaklarının 05.15'te İngiliz mevzilerini

¹⁶¹ H. Uyar, a.g.t., s.83; Y. H. Bayur, a.g.e., s.312.

¹⁶² a.g.t., s.83-84; a.g.e., s.312-313.

ve ordugâhlarını bombalamaya başlamasıyla iki tarafın kuvvetleri 4 Ağustos sabahı çarpışmıştır. Yarım saat sonra da ağır topçu birliği ateş açmıştır. Fakat ustaca sevk ve idare edilen İngiliz Piyade ve Anzak süvarileriyle uzun süren muharebelerle orta kol arazi kazanabiliyordu. Saat 10.00'a doğru bu kol, Katipgannit'i ele geçirerek İngilizler tarafından tutulan müstahkem mevziye ulaşmış ve bu kanada ilk darbeyi vurmuştur. 4 Ağustos günü havanın çok sıcak ve sıkıntılı olması, gece yürüyüşü ile askerlerin yorulup susuzluktan bitkin düşmesi nedeniyle kıtalarda bıkkınlık görülmeye başlamıştır. Sefer kuvveti komutanı Kress, taarruzu düzenlerken ayrıntıları değerlendirmede için saldırılar başarısız olmuştur. Bunun neticesi olarak İngilizlerin, 16.00'da yaptığı taarruz ile Kuvve-i Seferiye'nin sol kanadı dağılmaya başlamıştır. Grup Komutanı Binbaşı Kamil Bey'in emrinde olan dağ bataryası 500 er ile birlikte esir düşmüştür. Kuvve-i Seferiye birlikleri 5 Ağustos 1916 tarihinde emredilen hatta çekilmiştir. Öğleden sonra 5-6 tugay olduğu tahmin edilen İngiliz kuvvetleri geniş bir cephe ile Errabah civarında Türk kanadına taarruz etmiştir. Bozuk olan arazi yapısına rağmen uçaksavar toplarının şiddetli ateşine Albay Refet (General Bele) komutasındaki kuvvetler karşı koymuştur. Bu kuvvetlerin insanüstü gayretleriyle, boğaz boğaza yapılan kanlı karşı taarruzlar ile İngilizlere ağır kayıplar verdirilmiş ve İngilizler geri püskürtülmüştür¹⁶³. Mevcut durum gereğince Sefer Kuvveti Komutanı, gece olunca birliklerin Hodennedyat-Ogratina-Hodelbaheyra hattına çekilmesini emretmiştir. 6 Ağustos günü bu hatta çekilmiş olan birlikler, 7-8 Ağustos gecesi yine komutanlık tarafından verilen emirle Birülabd-Biribayut hattına çekilmiştir. İngilizlerin sürekli takipleri ve saldırılarıyla karşılıklı muharebeler devam etmiştir. Ekim başında Türk birlikleri el-Ariş'e kadar geri çekilmiş ve İkinci Kanal Harekâtı da başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

İkinci Kanal Harekâtı'nın başarısızlığı sonucunda İngiltere, Osmanlı-Mısır sınırını teşkil eden Tell el-Rafah-Akabe hattını geçmiştir. 4 Mart 1917'de Hanyunus'u işgal ederek, Osmanlı Ordusunun tertiplemediği Gazze-Teleşşeria-Birüssebi hattına ulaşarak Süveyş Kanalı'nın güvenliğini garantiye almıştır¹⁶⁴. İngiltere'nin imparatorluk yolunu kesmek için Süveyş Kanalı'na yapılan bu iki

¹⁶³ Y. H. Bayur, a.g.e., s.313; V. K. Kressenstein, *Türklerle Beraber...*, s.118-121; A. Akın, a.g.t., s.70-71.

¹⁶⁴ BDHTH, C.IV, Ks.I, s. 203-393; A. Aaronsohn, a.g.e., s.53.

taarruz amacına ulaşamamıştır¹⁶⁵. Bu iki kanal harekâtına rağmen İngilizler, 1916 yılının sonunda Sina Yarımadası'nı ele geçirerek Suriye sınırlarına kadar gelmiştir¹⁶⁶.

Kısmen başarılı olarak değerlendirilen bu harekât; kahramanlık, her türlü fedakârlık ve acı olaylarla dolu olup 1000'i şehit, 3000'i esir olmak üzere 4000 kişilik Türk'ün kaybına mal olmuştur¹⁶⁷.

Bu harekâta komuta etmiş olan Kress, Türk ve Almanların birlikte savaştıkları son saldırı sırasında gerginlikler ve kuşkular gördüğünü, Almanların Türklere iyi davranmadığını, Türk subaylarının da Almanlara güvenmediğini yazmaktadır¹⁶⁸. Bu başarısızlık sonunda Türk ve Almanlar arasındaki sorunlar iyice su yüzüne çıkmıştır. Kress'e göre, özellikle Alman subayları, Türk astlarına, Alman erleri de Türk erlerine karşı gerekli olan doğru muameleyi göstermemiştir. Bunu şu cümlelerle ifade etmiştir: “*Biz Almanlar müttefiklerimizin insanlık ve askerlik karakterleri hakkındaki hükümlerimizde, o zaman lüzumu kadar basiret ve ihtiyat gösteremiyorduk. Diğer cihetten Türk arkadaşlarımız da tam yerinde olmamakla beraber maraz derecesini bulan bir hassasiyet ve bariz bir itimatsızlık hüküm sürüyordu.*” Kress, Almanların Türklere karşı dikkatsiz davranışlarının farkında olmakla beraber bunu düzeltecek girişimde bulunmadığı gibi, bu itimatsızlığın Türklerin az veya çok oranda meslekî ve genel bilgilerinin eksikliğinden kaynaklandığını söyleyerek suçu yine Türklerin üzerine yıkmaya çalışmıştır¹⁶⁹.

General Ali Fuad Erden bu vuruşma için: “*Bir kumar oyunu gibi: Romani küçük bir ölçüde Sarıkamış'tır. Sarıkamış macerasının ikinci cildidir.*” demiştir. Erden Kress için de şunları demiştir: “*Kendisini tehlikeye atmaması ve geriden ciddi bir surette takviye edilmek imkânı olmadığını bilmesi, tembih edilmişti ve Kuvve-i Seferiye'nin Katya bölgesinde ihzar olunacak müstahkem bir hatta kalabilmesi istenmişti*”¹⁷⁰.

Filistin Cephesi'nde askerlik yapan Yahudi asıllı Aaransohn, İkinci Kanal Harekât'ını şöyle değerlendirmiştir: “*...Hedefleri büyük ölçüde İngiliz birliğini*

¹⁶⁵ S. Hatipoğlu, a.g.e., s.4.

¹⁶⁶ F. Armaoğlu, 20. Yüzyıl...,s.122.

¹⁶⁷ Y. H. Bayur, a.g.e., s.313; V. K. Kressenstein, *Türklerle Beraber...*, s.118-121; A. Akın, a.g.t., s.71; A. Akın, a.g.t., s.71-72; M. Çulcu, “Mehmet Emin Bey..., s.72; İ. Üzen, “Birinci Dünya..., s.82.

¹⁶⁸ Y. H. Bayur, a.g.e., s.313.

¹⁶⁹ V. K. Kressenstein, *Türklerle Beraber...*, s.123; H. Uyar, a.g.t., s.84.

¹⁷⁰ Y. H. Bayur, a.g.e., s.313-314.

*Süveyş Kanalı'nda tutmak, Müslüman nüfusa Türk gücü karşısında saygı telkin etmek ve Mısır'ın yerli halkı arasında dini hoşnutsuzluk çıkarmaktı. İlk iki hedeflerine ulaştıkları itiraf edilmelidir*¹⁷¹.

İyi hazırlanılmamış Mısır Seferi “Dimyat’a pirince giderken evdeki bulgurdan olmak” sözüne iyi bir örnektir. Mademki Mısır Seferi ile İngiliz askerlerinden bir kısmının Avrupa cephesine nakline engel olunuyordu neden düşmanı gösteri harekâtlarıyla kandırılıp meşgul edilmekle yetinildi? Mısır Seferi; uzun vadede Mısır’ın ele geçirilmesi hedefini savsaklatarak bütün Arabistan’ı aleyhimize ayaklanmaya sevk etmiştir¹⁷².

Yukarıda yapılan bu askeri değerlendirmelerin yanında bir diğer önemli husus da Arap ve Yahudilerin sık sık firar etmeleri ve Osmanlı ordusunda ikmal sıkıntısıydı. Bu açıdan durum hiç de iç açıcı değildi. Günlük ekme miktarları 300 grama düşürülmüş, ekmeğe ilaveten besin değeri şüpheli bir çorba ve bir avuç dolusu zeytin almaktaydılar. Pirinç pilavı tamamen yemek listesinden kaldırılmış, bulgur onun yerini almıştır¹⁷³.

Türklerin, Birinci ve İkinci Kanal başarısızlığının ardından Şerif Hüseyin öncülüğündeki Araplar, isyan ederek Medine hariç Hicaz’ı, İngilizler Sina Yarımadası’nı ele geçirmişlerdir. Sadece Almanları rahat ettirmek ve İngilizlerin dikkatini doğuya çekmek için yaptığımız bu harekât sonuçsuz kalacağı bilinmesine rağmen gerçekleştirilmiştir. Sonucu ise Türklerin lüzumsuz yere heder edilip üç yıl sonra da bütün Filistin ve Suriye’nin kaybedilmesine yol açan harekât olarak tarihe geçmiştir¹⁷⁴.

¹⁷¹ A. Aaronsohn, *a.g.e*, s.55.

¹⁷² Albay Behçet, *Büyük Harpte...*, s.121.

¹⁷³ Esat Arslan, “Bir ABD Ajanının Gözünden Suriye’deki 4’üncü Ordu ve Gazze Muharebeleri”, *1914’ten 2014’e 100’üncü Yılında Birinci Dünya Savaşı’nı Anlamak, Uluslararası Sempozyum*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 20-21 Kasım 2014, s.445-446

¹⁷⁴ H. Uyar, *a.g.t*, s.49-50. E. Arslan, *a.g.m.*, s.437; Osmanlı ordusu için pek de iç açıcı olmayan bu harekâtlarda, Osmanlı ordusunun kayıpları İngiliz ordusundan daha fazla olmuştur.

2.3. ŞERİF HÜSEYİN'İN AYAKLANMASI

Mekke ve Medine şehirlerini içine alan Hicaz Arabistan'ın en önemli bölgesidir¹⁷⁵. Ridaniye Muharebesiyle 1517'de Mekke Emiri Şerif Berekat bin Muhammed Haseni, Mekke'nin anahtarını Yavuz'a takdim ederek Osmanlı'ya bağlılığını bildirmiştir¹⁷⁶. Yavuz da emirlik beratı göndererek kendisini Mekke'ye memur olarak görevlendirmiştir¹⁷⁷. Hicaz, valiler tarafından yönetilmekte olup, Peygamber soyundan ve sınırlı yetkilere sahip olmak koşuluyla bir de emir bulundurulmaktaydı¹⁷⁸. Şerif Hüseyin Paşa, bu emirlerin sonuncusudur ve Ortadoğu'daki asıl tehlike ondan gelmiştir. Hz. Muhammed'in 37. göbekten torunları, Haşimi ailesinden Hüseyin İbni Ali, 1893 yılında 39 yaşında iken, Abdülhamid tarafından ailesi ve dört oğlu, Ali, Abdullah, Faysal ve Zayd ile birlikte İstanbul'a getirilerek mecburi ikamete tabi tutulmuştu. Bu süre zarfında oğulları İstanbul'da büyümüş ve eğitimlerini yapmışlardı.

1908 Meşrutiyetinden sonra, yeni iktidar Abdülhamit'in tavsiyesini dinlemeyerek, Şerif Hüseyin'i Mekke Emirliğine tayin ederek İstanbul'dan ayrılmasına imkân sağladı¹⁷⁹. Şerif Hüseyin, 1908 yılında Mekke Şerifi olmuş ve 1916'ya kadar bu mevkide kalmıştır. Vehip Bey'in Hicaz valiliği sırasında Şerif Hüseyin'in kişisel çıkarları sekteye uğramış ve Şerif gölgede kalmıştır¹⁸⁰.

İsyan tehdidi sadece Araplardan gelmemiş, Ermeniler, Rumlar hatta Almanlar, müttefikimiz olmasına rağmen çıkarıcı politikaları ile Osmanlı mirası karşısında tebaadaki isyan ve ayaklanmaları desteklemiştir. Arap isyanları, Asir, Yemen ve Filistin cephelerinde Osmanlı birliklerine büyük sorunlar yaşatmış, uzun yıllar Osmanlıya sadık kalan Araplar kimlik arayışına girmiş ve bölgenin önemi arttıkça isyanlar çıkarmışlardır. İttihatçıların yönetime gelmesiyle de Arabistan kaynama noktasına gelmiştir.

¹⁷⁵ Neşet Çağatay, *İslam Tarihi*, TTK, Ankara, 1993, s.75.

¹⁷⁶ Mustafa Bostancı, "Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin Hicaz'da Hâkimiyet Mücadelesi", *Akademik Bakış*, C.7, sy.14, 2014, s.118.

¹⁷⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C.II, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 5. Baskı, Ankara, 1988, s.292.

¹⁷⁸ *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, C.XII, Çağ Yayınları, İstanbul, 1993, s.127.

¹⁷⁹ İsmail Köse, *İngiliz Arşiv Belgelerinde Hicaz İsyanı*, Selis Yayınları, İstanbul, 2014, s. 47-49.

¹⁸⁰ Y. H. Bayur, a.g.e., s.236; T. Akkuş, a.g.t., s.80.

Şerif Hüseyin Hicaz'a döndükten sonra savaş ilânı Hicaz'da oldukça hissedildi¹⁸¹. Hac bitince ekonomik gelirler de kuruyordu ve Şerif'in düşman olmasından dolayı Hindistan'dan gelen gıda yüklü gemilerin limanlara uğratılmasından endişe ediliyordu. Tüm bunlar sonucunda Hicaz Türklere muhtaç duruma düşecektir. Üstelik cihat ilânının geçerli olması için Mekke'de teyit edilmesi gerekiyordu. Bu teyit Ortadoğu'yu kana bulayabilirdi. Bundan dolayı Şerif, İtilaf devletlerine, eyaletinin açlığa mahkûm edilmemesi müracaatının yaptı. Aynı tarihlerde Suriye'de Arap bağımsızlığı için kurulmuş gizli Al-Ahd ve al-Fatat Cemiyetleri de Şerif Hüseyin'e müracaat ederek isyan için başlarına geçmesini istiyorlardı¹⁸².

Birinci Dünya Savaşı, Şerif Hüseyin'in beklediği fırsatı vermiştir. Mekke emirleri ve şeriflerinin, XIX. yüzyılın sonlarından beri Türklere karşı ihanet hazırlıkları ve İngilizlerle anlaşma peşinde oldukları bilinmekteydi. Bu durum İngilizlerin de işine gelmiş ve Türklere karşı hareketlerini uzun zamandır takip ettikleri Şerif Hüseyin'i ileri sürmüşlerdir.

Hicaz Bölgesi, Osmanlı'nın önemli vilayetlerinden olup siyasi açıdan değerliydi. Çünkü Mekke Emiri Şerif Hüseyin ve Osmanlı Valisi Vehip Paşa Osmanlı saltanatını temsil ediyorlardı. Öyle ki onların gücü/güçsüzlüğü Osmanlı'nın gücü/güçsüzlüğü anlamına geliyordu¹⁸³.

İngiltere, Osmanlı Devleti'ni Arap tebaasıyla vurmaya önceden planlamış ve Eylül 1914'te İstanbul'daki İngiliz elçisi hükümetine, Türkiye'nin savaş tavrı takındığı ve İngiltere'yi kesin düşman ilân ettiği takdirde Türkiye'ye karşı bir Arap harekâtının desteklenmesi gerektiğini bildirmişti¹⁸⁴.

Vehip Paşa ve Şerif Hüseyin arasındaki gerginlik Birinci Dünya Savaşı'ndan hemen önce hat safhaya ulaşmıştı. Şerif'in Bâb-ı Âli ile münasebetleri de gerginleşmiş hatta iki taraf birbirini dahi ortadan kaldırmayı bile planlamıştır¹⁸⁵.

¹⁸¹ H. Uyar, a.g.t., s. 62.

¹⁸² a.g.t., s. 63.

¹⁸³ M. Bostancı, a.g.m., s.118-119.

¹⁸⁴ a.g.m., s.119.

¹⁸⁵ a.g.m., s.120.

Hicaz valisi Vehip Paşa, Şerif Hüseyin'in isyan edeceğine dair Enver, Cemal ve Talat Paşaları uyarılmış ancak isyana ihtimal verilmemiştir¹⁸⁶.

Osmanlı, Mısır'a sefer kararı alınca Cemal Paşa Şerif Hüseyin'den destek istedi. Şerif, kendi oğlunu, Hicaz valisi Vehip Paşa ve Hicaz Fırkası Komutanı ile birlikte göndermeyi kabul etti. İstanbul'dan gelen cihada davet mektuplarına olumlu yaklaşacağını ifade eden Şerif, cihada katılmadı. Çünkü İngiltere Kızıldeniz'e hâkimdi ve Şerif'in cihada katılması halinde Britanya donanması Hicaz'ın ihtiyaçlarını sağlayan limanları vurabilirdi. Şerif, Osmanlıların diğer isteklerini de kabul etmişçesine hareket ederek kendi çocuklarını Hicaz kabilelerinden gelen mücahit birliklerini yönetmeye göndermiştir. Şerif, meseleyi önemsemiştir ki Bâb-ı Ali'ye gönderdiği cevapları çok uzun ve kapalı ibarelerle süslemiş coşkulu ifadeler kullanmıştır¹⁸⁷.

Medine muhafızı Basri Paşa'nın da Cemal Paşa ve Mekke valisi Galip Paşa'yı sürekli Şerif Hüseyin'in isyan edeceği konusunda uyarmasına rağmen kendisi dikkate alınmamıştır. Cemal Paşa, Şerif Hüseyin ve oğullarına 1500 hecin süvarisi ile I. Kanal Seferi'ne katılmaları için 60.000 Osmanlı altını vermiştir. Bu Osmanlı altınlarıyla organize ettiği hecin süvarileri ile Şerif Hüseyin 5 Haziran 1916'da Medine'ye saldırarak ve demiryollarını tahrip ederek Türk kıtalarının ikmal yollarını kesecektir¹⁸⁸. Şerif, Mekke'den Birinci Kanal Harekâtına katılmak için Vehip Paşa'nın ordusuyla ayrıldı ama Medine'ye ulaşınca babasının emirlerini bahane ederek daha ileri gidemeyeceğini söyleyerek Medine'de kaldı.

Şerif'in tavrı, oğlu Abdullah'ın Şubat 1914'te İngiltere yetkilileri ile görüşmesinden sonra kesinleşmiştir. Emellerini tek başına gerçekleştiremeyeceğini bilen Şerif, ayaklanma için İngiltere ile Birinci Dünya Savaşı'ndan önce görüşmeye başlamıştır. 1912'de Mısır yöneticilerinden birini emelleri için Londra'ya, oğlu Abdullah'ı 5 Şubat 1914'te Kahire'ye göndermiştir. Abdullah, Kahire'de İngiliz Yüksek Komiseri Lord Kitchener'a Osmanlı Devleti ile muhtemel bir açık çatışmada kendilerine destek olunup olunmayacağı konusunda İngiltere'nin görüşünü sormuş ve ret cevabı almıştır. Ancak Osmanlı Devleti savaşa girince İngiltere, Arap

¹⁸⁶ ATESE, Kls.1137, Dos.544(366-3), Fih.1-1, ATESE, Kls.1137, Dos.544(366-3), Fih.1-2, ATESE, Kls.1137, Dos.544(366-3), Fih.1-4, ATESE, Kls.3221, Dos.1133, Fih.1-1; 1-2.

¹⁸⁷ M. Bostancı, a.g.m., s.120.

¹⁸⁸ İ. Köse, a.g.e., s.156-157.

ayaklanması için tekrar görüşmelere başlamıştır. Şerif, İngiltere'nin vaatlerine aldanmış ve kendini Arapların beklenen kralı zannetmiş üstelik yazışmalarda kendisini "Arap ülkelerinin kralı" olarak isimlendirmişti. Ancak Şerif, İngiltere'nin vaatleri unutulacağını hiç aklından geçirmemiştir¹⁸⁹. Lawrence Seven Pillars of Wisdom (Hikmetin Yedi Sütunu) adlı yapıtının önsözünde, Arapların kendisini İngiliz yönetiminin özgür ajanı olarak gördüklerini ve kendisinden yönetimin vaatlerini onaylamalarını istemişlerdir. Böylece kendisi de komploya katılmak durumunda kaldığını ve ödülleri alacakları yönünde söz verdiğini ifade etmiştir. Savaşı kazandıklarında sözlerinin yerine getirmeyeceklerinin baştan belli olduğunu söyleyerek, dürüst bir danışman olsa Arapların böyle bir şey için çarpışarak hayatlarını tehlikeye sokmamalarını ve evlerine dönmelerini söyleyeceğini ifade etmiştir¹⁹⁰.

Bu sıralarda Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal, İmam Yahya ve İbn-i Suud'un üyeliği dâhilinde Osmanlı Devleti'ne karşı Arap Hükümeti'nin kuruluşunu amaçlayan bir cemiyet kurulmuştur. Arap Devleti kurulursa her bir Arap bölgesinin yerel özerkliği kazanacağını ve Şerif Hüseyin'in atayacağı bir yönetici tarafından idare edileceği kararlaştırılmıştır. Şerif Hüseyin, 1915 başında ihtilale karar vermiş ancak para, silah gibi malzeme ihtiyacından dolayı bir süre sessiz kalmıştır. Kendisinin Peygamber soyundan gelmesi ona cazibe kazandırmıştır¹⁹¹.

İngilizler ile Şerif Hüseyin'in hasımı Necd Emiri İbn Suud ile anlaşma yapmasının ardından Şerif ile Mısır Valisi Mc Mahon'un arasındaki meşhur mektuplaşmalar 14 Temmuz 1915'te başlamıştır¹⁹². Bu mektuplaşmalar içerisinde en önemli ve tartışmalı olan 25 Temmuz 1915'de Hüseyin'in ikinci mektubuna verilen cevaptır. Mc Mahon İngiltere adına Şerif'in toprak taleplerinin bir kısmını kabul etmiş ve istediği garantilerin sağlanacağı taahhüdünde bulunmuştur¹⁹³. Yazışmaların içeriğinde özetle şunlar vardı: İngiltere, Alman ve Türklerin bölgeden çıkarılması için ihtiyaç duyulan her şeyi temin edecektir. Şerif'e göre Arap ülkelerinin sınırlarını şöyledir: İskenderun'dan güneye doğru Refah'ta Mısır sınırı ve Tih Çölü, Kızıldeniz

¹⁸⁹ M. Bostancı, a.g.m., s.121.

¹⁹⁰ Salahi Ramazan Sonyel, "Albay T. E. Lawrence, Haşimi Araplarını, Osmanlı İmparatorluğuna Karşı Ayaklanmaları İçin Nasıl Aldattı", *Belleten (Nisan 1987)*, C.LI, sy.199, s. 233.

¹⁹¹ M. Bostancı, a.g.m., s.121.

¹⁹² İ. Köse, a.g.e., s.61.

¹⁹³ a.g.e., s.108.

ve batıya doğru Babü'l Mendib, doğuda Maskat ve Umman, kuzeye doğru Bahreyn ve Kuveyt, daha yukarıda Basra Vilayeti ve İran sınırı, yine kuzeyde Arap bölgelerinin Kürt bölgeleriyle birleştiği yerler ve batıya doğru Cizre ve Musul'u içine alarak Halep'i güneyde bırakan ve İskenderun'a kadar olan bölgedir. Ayrıca Adana, Mersin ve Suriye Vilayeti'nin batısı tamamıyla Arap bölgesi olmadığı için yine plandan ayrı tutuluyordu. İngiltere, bu bölgelerde müttefik olduğu Fransa'nın hak sahibi olduğunu bildirmişti. Mc Mahon ayrıca, İslam Halifeliğinin yeniden Haşimi ailesine geçmesi halinde Büyük Britanya'nın bunu hoşnutlukla karşılayacağını da söylemiştir¹⁹⁴.

Mc Mahon'un 24 Ekim 1915 tarihli Şerif Hüseyin'e gönderdiği ikinci yazısında "*Mersin ve İskenderun ilçelerinin ve Şam, Humus, Hama ve Halep ilçelerinin batısında bulunan Suriye topraklarının halis Arap ülkeleri oldukları söylenemez ve dolayısıyla önerilen hat sınırından çıkarılmalıdır. Yukarıdaki değişikliklerle ve Arap önderleriyle olan antlaşmalarımızı ön yargıya tabi tutmak koşuluyla bu hat sınırlarını kabulleniriz-yukarıdaki değişikliklerle, Büyük Britanya, Mekke Şerifinin önermiş olduğu hat ve hudutlar içindeki ülkelerde Arapların bağımsızlığını tanımaya ve desteklemeye hazırdır*" ifadeleri yer almaktadır. Ancak Mc Mahon, Emir Suud'un Emirliği, Kuveyt ve Bahreyn Emirlikleri, Maskat ve Umman Sultanlıkları, Hadramut Kabileleri ve Lahic Sultanlığı'nı bu planın dışında tutmuştur¹⁹⁵.

Hicaz'da bir istihbarat savaşı hâkimdi ve Osmanlı Devleti daha savaşmadan kaybetmişti. Çünkü Şerif ile İngiltere arasındaki gizli yazışmalardan haberdar olmamıştır. Ancak buna rağmen Kızıldeniz'deki Hicaz sahilleri Osmanlı ve Britanya sürtüşmelerine şahit olmuştur¹⁹⁶.

Arap ayaklanmasına giden yolda 1916 yılında adımlar daha da hızlanmıştır. 11 Ocak 1916 yılında İngilizlerle kesin olarak anlaşacağını düşünen Şerif Hüseyin, Enver Paşa'ya isteklerini bildirmiştir. İsteğin içeriği, Faysal tarafından Suriye'deki Cemal Paşa'ya da iletilir¹⁹⁷. Şerif Hüseyin, Hicaz'daki egemenliğinin tanınması, emirliğin babadan oğula geçmesi, Suriye'de yargısı devam eden Arap ileri gelenlerin

¹⁹⁴ M. Bostancı, a.g.m., s.122.

¹⁹⁵ S. R. Sonyel, a.g.m., s.239.

¹⁹⁶ M. Bostancı, a.g.m., s.122.

¹⁹⁷ Cemal Paşa isteklerin içeriğini belirten telgrafın kendisine Enver Paşa tarafından gönderildiğini ifade eder.

affedilmesiyle birlikte Suriye ve Irak'ı da içine alacak genel bir affin çıkarılmasını istemiştir¹⁹⁸.

Cemal Paşa anılarında ayaklanma çıkacağını belirtmişse de birkaç bin altının Şerif'in oğlu Ali'ye verilmesi için Medine Muhafızına direktif verdiğini belirtir. Bu arada Şerif Hüseyin, isyana destek vereceğini vaat eden merkezi Şam'da bulunan "El-Fatah" örgütüne oğlu Faysal'ı göndermiş ve aralarında protokol imzalanmıştır. Buna göre yeni sınırlar belirlenmiştir. Kuzeyde Mersin'den İran sınırına, doğuda İran'a, güneyde Basra Körfezi kıyılarından Aden hariç Hint Okyanusu'na, batıda ise Akdeniz'den kuzeye Mersin'e kadar olan son derece geniş bir bölgeyi kapsıyordu¹⁹⁹.

İngilizler açısından Şerif Hüseyin isyan için tam kıvamına gelmişti. Bu arada, Ortadoğu seyahati içinde Enver Paşa ile Cemal Paşa birlikte 4 Mart 1916'da Medine'ye geldiler. Enver Paşa, Şerif Hüseyin'in harbe mahsus altın ve gümüş imtiyaz madalyaları ile gönlünü almak istemiştir. Şerif ise 17 Mart'ta teşekkür ve bağlılığını bildirir²⁰⁰. Ancak Şerif ikili oynamış ve İngilizler ile 10 Mart 1916 tarihli anlaşmayı imzalamıştır²⁰¹. İngilizler bu anlaşma ile Şerif Hüseyin'e Ortadoğu'da kurulacak Arap devletini vaat ederek isyanda İngilizler tarafından destek alacaklarının güvencesini vermiştir. Üç savaş gemisi ve 20.000 tüfek sözü almış ilaveten 1000 Mısır sterlini de para yardımı alınacaktır²⁰².

Birinci Dünya Savaşı aslında Şark sorununun yeni bir versiyonu olan Ön Asya ve Ortadoğu'nun İngiltere ile Almanya arasında paylaşılmasını esas alan bir savaştır. İngiltere ise Ortadoğu'da hasımlarını engellemek için çeşitli manevralarda bulunmuştur. Araplara verilen vaatler ile İngiltere, hilafete etki edecektir. Ancak Ortadoğu'da Fransa da rol alınca onlara da pay verilmek durumunda kalınmıştır. İngiltere, müttefiki Fransa ile anlaşmazlığa düşünce 16 Mayıs 1916'da Sykes Picot Anlaşmasıyla Ortadoğu'yu paylaşmışlardır²⁰³. Ortadoğu'dan aslan payını İngiltere alacaktır. Şerif Hüseyin'in Mersin ve Adana, 37.paralelin güneyinden yani Birecik, Urfa, Mardin, Cizre güneyinden İran sınırı boyunca Basra'ya kadar, oradan Aden haricinde tüm Arap ülkelerinin bağımsızlığının tanınmasının Arap İslam halifeliğinin

¹⁹⁸ T. Akkus, a.g.t., s.81.

¹⁹⁹ a.g.t., s.82.

²⁰⁰ M. Bostancı, a.g.m., s.123.

²⁰¹ H. Uyar, a.g.t., s. 63; M. Bostancı, a.g.m., s.123.

²⁰² H. Uyar, a.g.t., s.63.

²⁰³ F. Armaoğlu, *Filistin Meseselesi...*, s.31.

tescil edilmesinden yardım istenmesi, buna karşılık İngiltere'ye bölgede tek özel ayrıcalıklı devlet olanağı verileceğinin teminatının verilmesi, İngilizlerin Ortadoğu'da ne gibi bir oyun içinde olduğunu ve vaatlerde bulunduğunu daha iyi teyit etmiştir²⁰⁴. 6 Kasım 1916'ya kadar Şerif'e 773 bin Sterlin tutarında mali destek sağlamıştır. İngilizler bu isyanla, Arap tebaayı kullanarak, Orta Doğu'daki Osmanlı kuvvetlerinin Süveyş Kanalı'na taarruz etmelerine engel olacaktır²⁰⁵.

Şerif ayaklanmayı gerçekleştirdiğinde 22. Osmanlı Fırkası Hicaz'da olup 128, 129 ve 130. bölüklerden oluşuyordu. Ayrıca, 21. Asir Fırkasından da biri Kunfuza'da diğeri Leyis'te olmak üzere iki bölük bulunmaktaydı. Hicaz'daki toplam Osmanlı neferlerin sayısı 12 bin civarında idi. Bunlardan 4 bini Fahri Paşa komutasında Medine'de, 3.500 nefer de yazın Taif'te ikamet eden Vali Galip Paşa'nın komutası altındaydı. Mekke'de 1200 nefer Derviş Bey'in komutası altında, Cidde'de ise 2600 Osmanlı neferi mevcuttu. Ayrıca Yenbu'nun ve tren yolu istasyonlarının muhafızları da mevcuttu.²⁰⁶

Şerif Hüseyin padişaha sadakat mektupları yazarken bir yandan Dördüncü Ordu'ya 1500 hecinsüvari göndermek üzere olduğunu bildiriyor bir yandan da İngilizlerle yaptığı gizli müzakerelerde Büyük Arap İmparatorluğu'nun hudutlarını istiyordu.

İngiliz casusu Lawrence²⁰⁷ altınlarıyla Şerif Hüseyin'i kandırmayı başarmıştır. Arapçayı çok iyi öğrenen Lawrence, 1914'te yedek subay olarak Kahire'ye gönderilmiş ve İntelligence servisinin Arap şubesinde çalışmıştır. Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal'la yakın dost olmuş ve bedevileri Türklere karşı kışkırtmıştır. Lawrence, harcadığı paralar ve yaptığı konuşmalar sayesinde Arapların taçsız kralıydı ve ayaklanmanın gerçek lideri sayılıyordu²⁰⁸. Türklere karşı bütün Arapları ayaklandırmaya ve disiplinden mahrum olan bedevi kuvvetlerini birleştirmeğe ve aralarındaki devamlı rekabet ve mücadeleleri ateşleyen kişi Lawrence'dır. Bu başarıyı sağlayan Lawrence daha sonra mücadeleyi Türkiye'ye açık olan Suriye ve

²⁰⁴ H. Uyar, a.g.t., s.65.; S. R. Sonyel, a.g.m., s.238.

²⁰⁵ M. Bostancı, a.g.m., s.123.

²⁰⁶ a.g.m., s.124.

²⁰⁷ S. R. Sonyel, a.g.m., s.233; Thomas Edward (Ned) Lawrence, 6 Ağustos 1888'de, İngiltere'nim Galya bölgesine bağlı Caenarvonshire ilinin Tremadoc kasabasında evlilik dışı bir çocuk olarak dünyaya geldi. Babası yarı İngiliz yarı İrlandalı toprak ağası Sir Thomas Chapman annesi, Sara Maden idi.

²⁰⁸ M. Bostancı, a.g.m., s.125; Willy Bourgeois, *Lawrence*, (Çev:Nusret Kuruoğlu), Bahar Matbaası, İstanbul, 1967, s.10

Filistin'e doğru götürmeye çalıştı. Bunun için Arap ordusundan öncü kuvvetlerin sevk ve idaresini üstlenerek Arabistan'dan geçen tek hatlı demiryoluna baskınlara başlamıştır. Türkler, Medine için ikmalî bu hat üzerinden sağlıyor dolayısıyla bu hattın önemi büyüktü. Lawrence'nin Arapları ayaklandırarak Türkiye'ye karşı yapılan harbi kazanmaktan ziyade, Fransızların Ortadoğu'da yerleşmesini önlemek amacı gütmüştür²⁰⁹. Arap isyanındaki Lawrence ögesi, ırkçılık, hegemonyacılık ve emperyalist ideolojik boyutta değerlendirilir²¹⁰. Hüseyin'in dört oğlu arasında Lawrence ile en yakın iletişimi Faysal kurmuş ve kendisine “şef” diye hitap etmiştir²¹¹. Binbaşı Lawrence Nisan 1916'da Irak'taki Arapları ayaklandırmaya kalkışmış ama başarılı olamamıştır. Faysal 1916 yılının ilk üç ayını IV. Ordu Karargâhında geçirek Türk Alman planlarının gizli yönlerini öğrenmiştir²¹². Bu sırada İngiltere ile Fransa arasında Sykes Picot imzalanmış ancak Şerif Hüseyin'den gizlenmiştir²¹³.

Lawrence 1909 yılından beri Araplarla ilgilenmeye başlamış, arkeolojik kazılar yapmak amacıyla 1911'de Trablus'a gitmiş ve çevrede Arap giysileriyle Müslüman ve Arapların arasında yaşayarak keşif yapmıştır. 1913 Balkan Savaşları sırasında Türklere nefretini açıklamıştır. Önasya arkeoloji uzmanı David George Hogarth'ın Karkamış kazılarına katılan Lawrence, Haziran 1914'e kadar onunla birlikte çalışır. Arkeolojik çalışmalar olarak görünen bu çalışmaların gizli amacı, başta Bağdat demiryolunun yapımı olmak üzere bölge hakkındaki casusluk faaliyetidir. Yerli halkla sohbet ederek Türk ve Araplar arasındaki ilişkilerin boyutunu görmüştür. Türklerin konukseverliğine rağmen Türk insanının ırkçı, önyargılı ve düşmanca tavırları olduğunu söyleyerek ötekileştirme algısı oluşturmaya çalışmıştır. Zaten Arap isyanını da Arap milliyetçiliğine ve bağımsızlığına oturtmaya çalışsa da boş bir hayalden öteye geçememiştir. Çünkü Araplar milliyetçilik kavramından uzak kabile esasına dayalı ve sürekli çatışma halindedir. Bu yüzden isyan da çapulculuk ve ihanetten öteye geçememiştir. Hatta bu milliyetçilik algısı da

²⁰⁹ W. Bourgeois, a.g.e., s.21-22; Cevat Rifat Atilhan, “Sina Cephesi'nde Yahudi Casuslar”, Meşher Matbaası, İzmir, 1933, s.38.

²¹⁰ Himmet Umuç, “Boş Hayal Peşinde: T.E.Lawrence ve Arap İsyanı Üzerine Bir Değerlendirme”, https://www.cliohistory.org/fileadmin/files/clio-library/TE_Lawrence_FutileFantasyTurkish.pdf, s.1

²¹¹ İzzettin Çopur, “Hicaz, Filistin ve Suriye Cephesi'ndeki Arap Ayaklanması, Bu Ayaklanmada İngiliz Lawrence'nin Rolü”, *Stratejik Araştırma ve Etüt Bülteni*, sy.1, Ankara, Eylül 2001, s.203; İ. Köse, a.g.e., s.68.

²¹² BDHTH, C.IV, Ks.I, s.155-156.; BDHTH, C.IV, Ks.I, s.229.

²¹³ C. Kemal, Birinci Dünya Harbi'nde Filistin..., s.22.

İngiliz hükümetince de önemsenmeyerek Sykes Picot anlaşmasıyla öngörüldüğü üzere, Lübnan ve Suriye'nin kıyı bölümü ve Filistin dışındaki Arap toprakları İngiliz mandası altına alınmıştır²¹⁴.

Lawrence 5 Ağustos 1913'de Bayan Reider'a gönderdiği mektubunda "... *Türklere gelince, Türklere aşağı! Ama korkarım ki onlarda hayat değil, yapışkanlık var. Onların kayboluşu, bir zamanlar iyi yönetim yetenekleri olan Araplar için bir fırsat oluşturacak*". 1914 yılı başında Lawrence, arkeolog Sir Leonard Wolley ve Yüzbaşı S. F. Newcombe, "*Filistin Keşif Fonu*" hesabına Gazze ve Akabe arasındaki bölgenin haritasını çizmeye çalışırken kuzey Sina'yı keşfediyorlardı. Bu keşif fikri de İngiliz Savaş Bakanı ve Mısır'daki İngiliz Yüksek Komiseri Lord Kitchener'in planıydı ve bu araştırma gizlemek amacındaydı. Birinci Dünya Savaşı patladığında Lawrence'a Sina'nın askeri haritasını yapma görevi²¹⁵ verilmiştir. 18 Eylül 1914'de Oxford'dan Bayan Reider'a gönderdiği mektupta "... *Türklerin savaşa girmek niyetinde olmadıklarını korkuyla seziyorum, çünkü onları Küçük Asya'ya sıkıştırmak ve dahası, orada bile vesayet altına almak bir gelişme olacaktır. Her şeyi Enver'in yeniden başıboş bırakılmasına dayanır...*" ifadelerini kullanmıştır²¹⁶. Lawrence teğmenliğe yükselmiş ve Ortadoğu'da Arapların da katılımıyla Türkleri yenmek amacıyla bir strateji planlamıştır. Bu da Kahire'de yeni kurulan Arap Bürosu'na atanmasını sağlamıştır. Bir süre sonra Lawrence gizli bir görev ile Irak'a gitmiştir. Türk Generali Halil Paşa'ya Türkleri para karşılığı satmasını teklif etmiştir. Halil Paşa hem reddetmiş hem de İngilizlerin bu faaliyetlerini çevreye yaymıştır. Türklerin Almanya ile birlikte savaşa girdiğini açıklaması üzerine, kendini beğenmiş, düzenbaz ve küçük olarak değerlendirdikleri Şerif Hüseyin, İngilizlerin kışkırtılmasıyla "Arap İsyanı"nın lideri olur²¹⁷. Lawrence, Arap isyanı için gerekli siyasî, lojistik ve malî desteği sağlayarak tekrar Faysal'a iltihak eder ve isyan sürecine etkin bir şekilde katılır. Bundan sonra, Faysal'ın Arap kabilelerinden oluşturduğu düzensiz gücün içinde yönlendirici bir taktik danışman olarak yer alan Lawrence, Faysal'ın verdiği bir grup Arap unsurla,

²¹⁴ H. Umunç, a.g.m, s.2-4.

²¹⁵ a.g.m, s.1, W. Bourgeois, a.g.e., s.18-19; Lawrence'ın bu faaliyetinden Şubat 1914'de şüphelenen Türk hükümeti, onun Sina'da dolaşmasını yasaklamak için Akabe valisine emir vermiş ve fotoğraf çekmesi yasaklanarak sınır dışı edilmiştir. Lawrence Mayıs 1914'de İngiltere'ye dönmeden önce Kahire'ye giden Lawrence'nin haritalarından 1916 yılına kadar İngiltere yararlanmıştır.

²¹⁶ S. Sonyel, a.g.m., s. 233.

²¹⁷ a.g.m., s. 234-235.

başta Hicaz demiryolu olmak üzere bölgedeki Türk askerî tesislerine ve birliklerine karşı gerilla yöntemleriyle baskınlar düzenlemiştir. Akabe limanını ele geçirerek Şam'a doğru ilerleyen İngiliz kuvvetlerine Faysal ile birlikte destek sağlamıştır²¹⁸.

5 Haziran 1916'da Hicaz'da başlayan isyan, siyasi ortamı daha da germiştir. Osmanlı hükümeti bu isyanın İngiltere destekli ve İslam'a karşı bir hareket olduğunu duyurmak için faaliyetlere başlamıştır. İngiltere ve Osmanlı arasındaki propaganda savaşı Hicaz isyanı ile zirveye ulaşmıştır. Medine'de bulunan Fahrettin Paşa, önceden kendisine verilen gizli yönerge gereğince, Medine Muhafızı Basri Paşa'dan 19 Haziran 1916 tarihinde komutayı ele alarak Medine'nin savunmasını düzenlemiştir²¹⁹.

8 Haziran 1916'da Storrs başkanlığında ilk İngiliz heyeti Cidde'ye gelerek, Şerif Hüseyin'in küçük oğlu Zeyd ile görüşmüş, bu görüşmelerden sonra Müslüman subaylar komutasında ilk İngiliz yardımı olan iki dağ bataryası, bir makineli tüfek bölüğü, 3000 tüfek, cephane ve yiyecek yüklü üç gemi, 28 Haziran 1916'da Cidde'ye ulaşmış ve Arapların eline geçmiştir. 9 Haziran 1916'da Şam ve Medine arasındaki demiryolu hattı kesilerek 10 Haziran 1916'da Şerif Hüseyin'in isyanı başlamıştır. Şerif Hüseyin ilk kurşunu Mekke'de atmış ve kendisini "Arap Memleketlerinin Kralı" ilân etmiştir. Ancak İngiltere ve müttefikleri bu unvanı uygun görmeyerek, onu "Hicaz Kralı ve Otoritesi" olarak tanımışlardır. Cidde ve Mekke'deki Türk Garnizonları kısa sürede teslim olmuştur. Eylül sonunda Şerif Hüseyin'in kuvvetleri takiben 5000 esir alarak Hicaz'ın güneyini Türklerden temizlemiş oldular. Bu sırada Fahri Paşa'nın kuvvetleriyle savunduğu Medine'yi ise almakta başarılı olamadılar²²⁰.

Hüseyin'in oğullarından Ali ve Faysal, 5 Haziran'da bir miktar kabile mücahidi ile Medine civarında, Mekke Emiri namına Arap istiklâlini ilân ettikten sonra, buradaki kuvvetli Osmanlı garnizonunun civarından savuşmuşlar ve ancak beş gün sonra Mekke'de kışlalara hücum suretiyle, isyan hareketini fiilen başlatmışlardı. Eş zamanlı olarak İngiliz harp gemileri de Cidde'yi topa tutmuşlardı²²¹. Cemal Paşa Şerif Hüseyin isyanıyla birlikte Medine'ye takviye olarak 42. ve 130. alaylar ile

²¹⁸ H. Umunç, a.g.m., s.2.

²¹⁹ ATESE, Kls.3221, Dos.H-33,Fih.1; BOA, BEO, Dos.4461, Göm.334561; BOA, DH.KMS, Dos.44, Göm.8; BOA, DH.ŞFR, Dos.74, Göm.176; M. Bostancı, a.g.m., s.125; Bostancı'ya göre, Cemal Paşa 28 Mayıs 1916'da Fahrettin Paşa'yı Medine Kumandanlığına atamıştır.

²²⁰ W. Bourgeois, a.g.e., s. 27; M. Bostancı, a.g.m., s.203.

²²¹ a.g.m., s.125.

muhafız alayını gönderdi. Medine Muhafız Komutanı Fahreddin Paşa urbana karşı taarruza geçerek bazı başarılar kazandı. Bundan sonra 1916 senesi küçük çatışmalar şeklinde geçti. Ancak Mekke Valisi Galip Paşa'nın tedbirsizliği yüzünden 9 Haziran'da genel saldırıya geçen asiler, 16 Haziran'da Cidde'ye, 7 Temmuz'da Mekke'ye, 22 Eylül'de de Taif'e girdiler. Cidde'de İngiliz donanmasının topları ve uçakları, Mekke ve Taif'te ise İngiliz toplarıyla birlikte Mısır'dan gönderilen fırkanın Osmanlıların teslim olmasında payı oldukça fazladır. Hicaz Demiryolunun sona erdiği yer olan Medine'yi Fahrettin Paşa²²², son derece kısıtlı imkânlarıyla yedi ay müdafaa etmiştir²²³. Hicaz'daki Osmanlı direnişinin sembolü ise Medine Müdafaaı olmuştur²²⁴.

Osmanlı Hükümeti ayaklanma üzerine 1 Temmuz 1916 tarihinde Şerif Hüseyin'i azlederek yerine Ali Haydar'ı tayin etmiştir. Şerif Ali Haydar, Hicaz halkını isyandan vazgeçirmek için bir beyanname yayınlamıştır. Beyannamesinde Şerif Hüseyin'in İngiliz aleti olduğu ve isyandan başarılı olursa girdikleri yer yerin İngiliz sömürgesi olacağı ve İslamiyet'in Hristiyanların eline geçeceğine dikkat çekmiştir²²⁵. Ali Haydar Medine'ye ulaştığında Araplar Hicaz'ın işgalini tamamlamışlardı. Propaganda faaliyetlerinde de başarılı olamayıp isyan için de tedbir alamamıştır²²⁶.

Şerif Hüseyin sözde isyan gerekçesini 27 Haziran 1916 tarihinde, lâik yasa reformlarını, İttihat ve Terakki'nin padişahın yetkilerini kısıtlamasını ve Suriye'deki idamları ileri sürerek açıklamıştır. İsyana Batı Arabistan'daki bedevilerin bir bölümü, Osmanlı ordusundan kaçan askerler de katılmıştır²²⁷.

Şerif Hüseyin'in ayaklanması için Arap bağımsızlık hareketine dönüşemediği gibi İslam dünyasından da tepkileri beraberinde getirmiştir. İngiltere bundan endişe duymuştur. Medine dışındaki tüm Hicaz Şerif Hüseyin'in eline geçince Osmanlı Hükümeti, isyanı İngiltere'nin desteği dâhilinde Halife ve İslami bütünlüğe karşı yapılan harekât olduğu propagandasıyla Müslümanları harekete geçirmeye çalışmıştır. İngiltere de boş durmayıp propaganda faaliyetlerine devam ederken

²²² Bazı kaynaklarda Fahrettin Paşa'nın adı "Fahri Paşa" olarak da geçmektedir.

²²³ M. Bostancı, a.g.m., s.126.

²²⁴ a.g.m., s.117.

²²⁵ Y. H. Bayur, a.g.e., s.284.

²²⁶ C. Kemal, *Birinci Dünya Harbi'nde Filistin Cephesi..*, s.85-86.

²²⁷ Albert Hourani, *Arap Halkları Tarihi*, (Çev:Yavuz Alogan), İletişim Yayınları, İstanbul, 1997, s.372; T. Akkuş, a.g.t., s.82. 125.

Almanlar da bu faaliyete katılmış ve İslam'ın siyasal amaçlar için kullanımı sınırlarını zorlamıştır.

Şam'daki hükümet yetkilileri ulemayı toplayarak Şerif Hüseyin'in aleyhinde fetva çıkartmışlardır. Eylül 1916'da Suriye ve Filistin müftüleri de bu fetvayı destekleyen başka bir fetva ortaya koymuşlardır. Ancak bölge Arapların çoğunluğu fetvaya destek vermemiştir. Cemal Paşa'nın halka karşı davranışları da etkili olmuştur²²⁸.

Filistin'deki açlık ve yokluk, isyan, İngiliz-Fransız deniz ablukası gibi sorunlar artarak devam etmiş, hükümet çözüm bulmakta yetersiz kalmıştır. Cemal Paşa'nın tarihi değerlerin korunması için yaptığı harcamalar Suriye'deki kıtlık ve savaş anında çarçur şeklinde değerlendirilmiş ve tepki çekmiştir. Bu girişimler, Osmanlı merkez otoritesinin öne sürülmesi ve Arap kentlerindeki alt yapı ve kamu kurumlarını iyileştirme çabası olarak değerlendirilmiştir²²⁹.

Araplar, 26 Ocak 1917 tarihine kadar Cidde Mekke, Taif ve Vech'i ele geçirerek, isyan hareketini Filistin'e ulaştırmıştır. Enver Paşa, 10 Şubat 1917'de Ahmet Cemal Paşa'ya Medine'de bulunan Fahrettin Paşa'nın daha azimli ve metin bir komutanla değiştirilmesinin mümkün olup olmadığını sormuştur. 13 Şubat 1917'de Cemal Paşa, Albay İsmet'i önermiştir. Enver Paşa 15 Şubat 1917'de İsmet İnönü'nün yaşının küçük olduğunu ve 2.Ordu Komutanı Mareşal Mustafa Kemal Paşa'yı bu görev için düşündüğünü belirtmiştir. Cemal Paşa buna memnun olup bir an önce Mustafa Kemal'in gönderilmesini isteyerek Fahrettin Paşa'nın da açıkta bırakılmayıp, 2.Orduda bir kolorduya atanmasını istemiştir²³⁰. Medine'nin boşaltılmasına karar verilmiş ve Hicaz Kuvvei Seferiye Komutanlığı Mustafa Kemal Paşa'ya teklif edilmiştir²³¹. Mustafa Kemal ise kendisinin Medine'ye gönderilmesi fikrine katılmayarak Fahrettin Paşa'nın görevinde bırakılmasını istemiştir²³².

Almanlar isyanın sona erdirilmesi için Türklere yardım etmemiştir²³³. Ayrıca Mareşal Falkenhayn Temmuz 1917'de Yıldırım Orduları Grup Komutanı olduktan sonra Kayzer'in başlattığı Arap-Alman dostluğunu devam ettirmiştir. Bu durum

²²⁸ T. Akkuş, a.g.t., s.83.

²²⁹ a.g.t., s.84.

²³⁰ BDHTH, C.IV, Ks.II, s.329-330.

²³¹ Ş. S. Aydemir, *Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa*, C.II, 1908-1914, İstanbul, Remzi Kitapevi, 1993, s.282; M. Bostancı, a.g.m, s.204-205.

²³² C. Kemal, *Birinci Dünya Harbi'nde Filistin Cephesi...*, s. 86.

²³³ N. Kuran, A. Steih, a.g.m., s.127.

Mustafa Kemal Paşa'yı rahatsız etmiştir. 20 Eylül 1917 tarihli raporunda bu durumu Enver Talat ve Ahmet Cemal Paşalara bildirmiştir. General Falkenhayn, Mustafa Kemal Paşa'ya: "Araplar Türklere düşmandır, biz Almanlar tarafsız olduğumuzdan onları kazanabiliriz..." demiştir. Falkenhayn'ın düşünce, tutum ve davranışları Arapların Türk düşmanlığı duygularını körükleyerek isyanın Filistin'e yayılmasına katkı sağlamıştır²³⁴.

Fahrettin Paşa, İngilizlerin teslim olma isteğini kabul etmeyerek son nefesine, son fişeğine ve kanının son damlasına kadar savaşacağını bildirmiştir. İstanbul'dan gönderilen emre inanmamış ama karargâh subayının ısrarı üzerine 6 Ocak 1919'da, Mekke Emiri Şerif Hüseyin'in oğulları Ali ve Abdullah'la imzalanan anlaşma gereğince²³⁵ teslim olmak üzere 8 Ocak 1919'da Medine'de bulunan Ravza-i Mutahhare'ye gitmiş, 12 Ocak 1919'a kadar dört gün Peygamber Efendimizin mezarının yanında yatmıştır²³⁶. Fahrettin Paşa, komşuyuz diyerek ömrünün sonuna kadar orada kalmak istese de karargâh personeli ikna etmesi üzerine 12 Ocak 1919'da Bir-i Derviş'teki Ali'nin karargâhına giderek teslim olmuştur. Fahrettin Paşa, 12 Ocak 1919'da Şerif Hüseyin'in oğlu Ali'ye teslim olmuş, 13 Ocak'ta Mısır üzerinden Malta'ya gönderilmiştir. İstanbul'daki askeri mahkeme, Fahrettin Paşa'yı idama mahkûm etmiştir²³⁷. Mustafa Kemal Çöl Kaplanı diye tabir edilen Fahrettin Paşa'yı Malta'dan Türkiye'ye getirtmiş ve idamdan kurtararak, "Adını tarihe altın harflerle yazmış dostum" iltifatıyla onu karşılamıştır²³⁸.

Şunu bilmek gerekir ki, Şerif Hüseyin'in Peygamber soyundan gelmesi ona avantaj sağlamış İngiltere de bunu lehine çevirmiştir. İsyân milli bir özellik taşımayıp bölgedeki Arap kabileleri arasındaki husumetten İngiltere faydalanmayı iyi bilmiştir²³⁹. Arapların hepsi Şerif Hüseyin'in liderliğini, Arap bağımsızlığı veya Arap toprağı istemiyordu. Ali Fuad Erden'e göre Hicaz isyanı bir Arap isyanı değil Mekke Emiri Şerif Hüseyin'in isyanıydı. İngiliz yazarı Robert Lacey'in deyimine göre de "onun (Hüseyin) akımı, bir Arap ayaklanmasından ziyade bir İngiliz-Haşimi

²³⁴ C. Kemal, *Birinci Dünya Harbi'nde Filistin Cephesi...*, s.85-86.

²³⁵ BDHTH, C.IV, Ks. I, s.869-872.

²³⁶ Ş. S. Aydemir, a.g.e., C.III, s. 280-282; Fahrettin Paşa, Ravza-i Mutahhare'yi korumak amacıyla Mondros Mütarekesi'nden sonra da sürdürmek üzere Birinci Dünya Harbi'nin en baş döndürücü savunmasını yapmıştır.

²³⁷ C. Kemal, *Birinci Dünya Harbi'nde Filistin Cephesi...*, s. 87.

²³⁸ BDHTH, C.IV, Ks. I, s.388.

²³⁹ N. Kuran, A. Steih, a.g.m., s.123.

komposu” idi ve bir milyon Sterlin’e yaklaşan İngiliz altınlarıyla finanse edilmişti²⁴⁰. Şerif Hüseyin, İngilizlerden sağladığı muhteşem para ve lojistik desteğe rağmen Osmanlılara karşı 4-5.000 kişilik kuvvet toplayabilmiştir²⁴¹. İsyanı Mekke, Taif, Cidde gibi şehirlerin halkları katılmamış olup İsyanın kuvvetlerini bazı aşiret liderleri ve nüfuzundaki bedeviler oluşturmuştur. Hicaz ve Asir’de Osmanlı’ya karşı ayaklanma faaliyetinde bulunan Şerif Hüseyin ve Seyit İdris’in ihanetlerine karşılık, Yemen’de İmam Yahya, Suudi Arabistan’da İbn Reşid, Libya’da Sünûsiler Osmanlı ile beraber işgal güçlerine karşı savaşmıştır.

Ayaklanma toplu bir Arap isyanına dönüşmemiştir. Bunda, Osmanlı Devleti’ne bu kritik dönemde ihanet etmenin İslami kardeşlikle bağdaşmayacağını, Türk düşmanı İngiliz ve Fransızların Arap diyarında yayılmacı emeller beslediklerini ve gelecekte Filistin’de bir Yahudi devletinin kurulmasına yardımcı olmayacaklarını beyan eden Arapların etkisi büyüktür. Sivil halkın yanı sıra Osmanlı ordusundaki tümenlerde azımsanmayacak derecede gönüllü Arap yer almıştır. Savaş sırasında Osmanlı’nın farklı cephelerinde 300.000 Arap’ın savaştığı belirtilmektedir. Örneğin 1917’de 58. Tümenin %25’i Arap’tır²⁴².

Arapların Osmanlı’dan kopmasında ve Şerif Hüseyin’in Mekke emirliğine tayininde İttihat Terakki’nin yaptığı hatalar zincirinin mükemmel etkisi bulunmaktadır. Arap halkı II. Abdülhamit’e duyduğu bağlılığı hiçbir zaman İttihat Terakki’ye karşı hissetmemiştir. Hicaz isyanının başarıya ulaşmasında Şerif Hüseyin’in düzenbazlığı ve kurnazlığının yanı sıra Cemal Paşa’nın hataları da yadsınamaz. Kanal harekâtlarının başarısızlıkla sonuçlanması ve Suriye’deki idamlar Suriye halkının Faysal ve İngilizlerle işbirliği yapmasının yolunu açmıştır. Şerif Hüseyin, isyanın bahanesini Cemal Paşa’nın idamları olarak gösterse de İngiliz belgelerinin de doğruladığı gibi Hüseyin, idamlardan çok önce İngilizlerle anlaşmıştır. Bunlara rağmen Suriye idamları Hicaz isyanının başarıya ulaşmasında etkisi oldukça fazladır. Sebebi ise idamların sebebinin Arap halkına tam anlamıyla anlatılmamasıdır. Türklerin istihbarat zafiyeti, malzeme yetersizliği de cabasıdır²⁴³. Şerif Hüseyin’in ihaneti hem kendisine çıkar sağlamamış hem de tahtından olmuştur.

²⁴⁰ S. R. Sonyel, a.g.m, s.231.

²⁴¹ M. Bostancı, a.g.m., s.128.

²⁴² N. Kuran, A. Steih, a.g.m., s.123.

²⁴³ İ. Köse, a.g.e., s.399.

Şerif'in Osmanlı'ya karşı ayaklanmasından bu yana Araplar kendilerini yıkma sendromu sona ermemiştir²⁴⁴.

İsyanın sonucunda Abdullah babasını "Arap milletinin kralı" ilân etmişse de bunu ilk reddeden İngiltere olmuştur. İngiliz kaynakları bu konuda daha çok Yahudilerin yardımlarını öne çıkarmıştır ki bu Yahudi lobilerinin faaliyetlerini incelenesi kılar²⁴⁵. Esas darbeyi Arap toprakları almış, Şerif Hüseyin'in elleri boş kalmış, Osmanlı'nın gözü gibi sakındığı Filistin topraklarında Yahudi Devleti'nin kurulması için zemin hazırlanmıştır. En dramatik olan ise bugün hala kanlı gözyaşları dinmemiş olan Filistin gerçeğidir.

²⁴⁴ S. R. Sonyel, a.g.m., s.232.

²⁴⁵ N. Kuran, A. Steih, a.g.m., s.128.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GAZZE MUHAREBELERİ

Yapılan iki kanal harekâtının başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra Sina yarımadasından çekilen Osmanlı ordusu Gazze’de mevzilenmişti. İngilizler ise karşı harekâta başlayarak, Gazze cephesine bir biri ardınca iki büyük saldırı gerçekleştirmiş, fakat yenilerek geri çekilmek zorunda kalmıştı. Cepheye tayin edilen İngiliz General Edmund Allenby yapmış olduğu çok büyük yığınakla Gazze’ye yaptığı üçüncü saldırı neticesinde Kudüs 730 yıl aradan sonra tekrar Hıristiyanların eline geçmiştir. Böylece Osmanlı’nın genel çekilişi başlamış, İngiliz saldırıları Anadolu topraklarına kadar devam etmiştir.

3.1. BİRİNCİ GAZZE MUHAREBESİ

Osmanlı ordusunu Mısır ve Süveyş kanalından uzaklaştırmak için başlatılan İngiliz saldırıları sonucu Osmanlı birlikleri geri çekilmiş böylece İngilizler, Refah’ı aldıktan sonra El Ariş’e ilerlemişlerdi. Osmanlı ordusu çekilişine devam ederek 26 Ocak 1917’de Han Yunus’tan geçen Şelale çizgisine ve 17/18 Mart gecesi daha da geriye Gazze-Birüssebi çizgisine çekilmişti. Bu sırada İngilizlerin Süveyş bölgesine yaptırdığı demiryolu 14 Mart’ta Refah’a ulaşmış ve bu yol kullanılarak Sallak çizgisinde saldırmak üzere yığınak yapılmaktaydı²⁴⁶.

İngilizlerin 1915’te Çanakkale ve 1916’da Kut’ül Amare’de yenilmeleri Gazze’ye daha fazla ilgi göstermelerine neden oldu. 25 Mart’ta yapılan hava keşiflerinde; İngilizlerin Birirefah-Tellelrefah’ta atlı tümenleri, Han Yunus’ta iki atlı

²⁴⁶Y. H. Bayur, a.g.e., s.355-356.

tümeni ve Han Yunus'la Tellelrefah arasında iki tümen kadar kuvveti ile çok sayıda topçu ve diğer askeri kıtaları tespit edilmiştir²⁴⁷.

Birinci Gazze Muharebesi'nde, General Murray komutasındaki İngiliz kuvvetleri; Avustralya-Yeni Zelanda (ANZAK) Atlı Tümeni, İmparatorluk Atlı Tümeni, 52, 53, 54. Piyade Tümenleri ve İmparatorluk Hecinsüvar Tugayı'ndan meydana gelmekteydi.

Türk kuvvetlerinin başında Albay Von Kress bulunmaktaydı. 24 Mart 1917'den itibaren Türk kuvvetleri bölgeye şu şekilde yerleşmişti; 1. Kuvve-i Seferiye Komutanlığına bağlı birliklerden 3. Tümen Gazze-Cemame arasına, 16. Tümen Telleşşeria'ya ve 3. Süvari Tümeni ise Birüssebi'ye yerleşmişti²⁴⁸.

Türk keşif uçaklarının 26 Mart 1917 günü saat 09.00'da 1. Kuvve-i Seferiye Karargâhına verdikleri rapora göre; İngilizler, Han Yunus'tan geçerek Gazze istikametinde ilerlemekteydi²⁴⁹. Nitekim komutanlık tarafından aynı gün verilen emirde; "... Cemame Grubu (3. Tümen), Gazze'nin kuzey ve doğusundaki düşmanlara taarruz etmek üzere Huc-Gazze istikametinde ilerleyecek, Telleşşeria Grubu (16. Tümen), Telleşşeria-Hırbet Ebu Cerra-Gazze yolu boyunca ve sola (güneye) kuvvetli kademeli olarak Gazze istikametinde ilerleyecek. İlk önce 139 Rakımlı Tepe'yi ele geçirecek, Birüssebi Grubu (3. Süvari Tümeni), derhal hareket ederek, bugün Şelale'ye varmaya çalışacak..."²⁵⁰.

Böylece Türklerin toplam 18.000 kişilik kuvvetle savunduğu Gazze'ye, İngilizler 27 Mart 1917'de 40-50.000 kişilik kuvvetle "kesin sonuçlu bir harekâtın emarelerini" taşıyan, saldırılarını başlattılar²⁵¹. Telefon irtibatı kesilen Gazze'de²⁵² yaşanan şiddetli muharebeler sonucu aynı gün Ali Muntar Tepe'yi ve Gazze'nin güneyini ele geçirdiler. Ancak Cemame Grubu kendi üzerine yapılan saldırıyı durdurarak İngilizleri Vadi Gazze'nin batısına atmayı başardı. Telleşşeria Grubu, El

²⁴⁷ BDHTH, C.IV, Ks. I, s.511; ATESE, 3221, Dosya H-47, Fihrist 1-1; 1. Kuvve-i Seferiye Komutanlığı, 25 Mart 1917'de IV. Orduya gönderdiği mesajda şöyle yazmıştır: "...İngilizlerin yarın (26 Mart 1917) taarruz etmesi mümkündür".

²⁴⁸ C. Kemal, "Birinci Dünya Savaşı'nda Gazze'yi...", s.133.

²⁴⁹ ATESE, Kls.3221, Dos.H-49, Fih.1-4.

²⁵⁰ C. Kemal, *Birinci Dünya Harbinde Filistin Cephesi...*, s.40

²⁵¹ BDHTH, C.IV, Ks. I, s.555; L. V. Sanders, *Türkiye'de Beş Yıl*, s.220.; Murat Çulcu, "Hüseyin Hüsnü Emir Erkilet, Yıldırım Hakkında" *Arşivi Kaybolan Savaş Sina-Filistin Suriye Cephesi*, İstanbul, 2009, s.190; A. Akın, a.g.t., s.73.

²⁵² C. Kemal, "Birinci Dünya Savaşı'nda Gazze'yi...", s.133-134.

Mansura'ya taarruz ederek geri aldı²⁵³. Birüssebi Grubu ise Bir Um Urkan'dan Hırbet Um Resul-Gazze istikametinde hareket etti. Bu arada geri çekilen İngiliz kuvvetleri Gazze'nin doğusunda artçı birlikler bırakarak Direlbalah ve Elkoçan arasında toplanmaya başlamaları üzerine, Birüssebi Grubu'na İngilizlerin ilerlemelerini önlemek için uygun bir mevziye yerleşmeleri emri verilmiştir²⁵⁴. Türklerin aldıkları bu önlemlerle sayı, taşıt, silah ve yiyecek üstünlüğü²⁵⁵ olmasına, savaş gemilerinden alınan ateş desteğine rağmen²⁵⁶ İngilizler, 27/28 Mart'ta çok ağır kayıplarla geri çekilmek zorunda kaldılar²⁵⁷.

Bu yapılan muharebelerde Türk kayıpları; 10 subay, 284 er şehit; 26 subay, 994 er kayıp (muhtemelen esir), 12 subay, 1064 er yaralı, 99 hayvan ölü, 85 yaralı, 109 kayıptan ibarettir. Silahlardan ise, 802 tüfek, 193 kasatura, 2 top düşman ateşiyle tahrip edilmiştir. İngiliz kayıpları ise 6-7.000 kadardı. Kıtalarımız tarafından gömülen ölü sayısı 1340 idi. 200 esir, sayısız tüfek, 32 makineli tüfek, 500 sandık cephane ve piyade mermisi, 1000 kadar makineli tüfek şarjörü, 19 sandık bomba ve daha birçok askeri malzeme ele geçirilmiştir²⁵⁸.

Her ne kadar İngiliz komutanın Londra'ya gönderdiği 1 Nisan tarihli telgrafında; harekâtın büyük başarılar sağladığı, düşmanı kesin bir felakete uğratmasına az kaldığı ancak o sırada sis olması ve bölgenin susuz olması nedeniyle böyle sonuçlandığını yazılsa da İngilizlerin Süveyş Kanalı'ndan itibaren Filistin istikametinde başlattıkları taarruzları, 1.Kuvve-i Seferiye tarafından Gazze'de durdurulmuştur²⁵⁹.

Bu arada Gazze savunmasına karşı çıkan bir takım gazeteciler ve subaylarımız da vardı. Onlara göre Gazze'de vuruşmanın yanlış olduğu, düşman

²⁵³ BDHTH, C.IV, Ks.1, s.542-543; C. Kemal, "Birinci Dünya Savaşı'nda Gazze'yi...", s.135; A. Akın, a.g.t., s.73.

²⁵⁴ ATESE, Kls.3221, Dos.H-49, Fih.1-16.

²⁵⁵ C. Kemal, "Birinci Dünya Savaşı'nda Gazze'yi...", s.133; A. Akın, a.g.t., s.73; İngilizler piyade tüfeğinde yedi, topta iki, tüm cephede üç kat üstünlüğe sahiptir.

²⁵⁶ E. Arslan, a.g.m., s.438.

²⁵⁷ Y. H. Bayur, a.g.e., s.355.

²⁵⁸ ATESE, Kls.3221, Dos.H-49, Fih.1-17; BDHTH, C.IV, Ks.1, s.555; L. V. Sanders, *Türkiye'de Beş Yıl*, s.221; Sanders'e göre, Türkler 1500 kadar İngiliz ölüsü gömdüler ve 20 otomatik tüfek ganimet olarak alındı. Kressenstein, a.g.e., 149-150; Von Kress'e göre İngilizler 4000 kadar kayıp vermiştir. Türklerin zayıtı, 300 şehit, 1085 yaralı ve 1061 kayıptı. Kress şunları da ekler: "...Şimdiye kadar yalınayak gezen yüzlerce Türk eri nihayet iyi İngiliz çizmelerine sahip olmuşlardır ve şimdiye kadar kaput ve velensesi olmayanlar da güzel İngiliz kaputlarının içinde ısınmak zevkini duymuşlardır..."

²⁵⁹ Y. H. Bayur, a.g.e., s.355; F. Armaoğlu, *Filistin Meselesi...*, s.128; L. V. Sanders, *Türkiye'de Beş Yıl*, s.221.

karşısına çıkabileceğimiz 18.000 kişinin orada yok edilmemesi gerektiği, Gazze-Birüssebi çizgisinin Çanakkale gibi karış karış savunulacak kadar stratejik bir yer olmadığı, zaten ikmal yollarımızın kullanışsız olduğu, bunun içinde ne kadar geri çekilsek o kadar vakitten, yoldan ve kuvvetten kazanacağımız yazılıp çiziliyordu.

Yarbay Nihat bu konudaki düşüncelerini şöyle açıklar; “*Birinci ve İkinci Gazze Muhaberatının muvaffakiyetine ve bu sayede bu hatta sekiz ay kalabilmiş olmamıza rağmen, Gazze hattında sebat kararı çok cüretkârane idi. Bu muvaffakiyet vaktiyle kabil-i hesap değildi ve bir âdem-i muvaffakiyetsizlik kararındaki hatayı pek elim surette ortaya çıkarabilirdi*”²⁶⁰.

3.2. İKİNCİ GAZZE MUHAREBESİ

Kudüs’ün en kısa zamanda işgalini hedefleyen İngiliz hükümeti, Mart 1917’de Bağdat’ı ele geçirince cesaretlenmişti. Çünkü bölgeye Irak ve Hindistan’dan yeni birlikler gönderme imkânı ortaya çıkmıştı. Nitekim Kudüs’ün işgali konusunun Londra’da bakanlar kurulu savaş komitesinde görüşülmesi sağlamıştır. Görüşmeler sonucunda yeniden yapılacak harekâtın amacının Türkleri Kudüs’ün güneyinde bozguna uğratmak ve Kudüs’ü işgal etmek olduğu belirtilmiştir²⁶¹.

Kress, bu konuda “*30 Mart 1917 tarihinde, Mısır’daki İngiliz komutanı Sir Archibald Murray’ın Hükümeti’nden aldığı bir telgrafta, Kudüs’ün zaptına (zorla alınmasına), mümkün olduğu kadar az (kısa) bir zamanda erişilmesi lazım gelen hedeflerden biri olarak işaret edilmişti.*” bilgisini vermiştir²⁶².

Hükümetinden en kısa zamanda Kudüs’ün işgal edilmesi emrini alan Mısır Genel Komutanı General Murray, Doğu Sefer Kuvveti Komutanı General Dobel ile Türk mevziine yapılacak taarruzu değerlendirmiş, yapılan plan neticesinde Birinci Gazze Muharebesi’ndeki gibi atlı kuvvetlere dayanan bir taarruz yerine üç tümenlik bir piyade taarruzu yapılması uygun görülmüştür²⁶³.

İngilizler, Filistin’e takviye kuvvetlerle tekrar taarruza geçme planları yaparken, Cemal Paşa’nın ilginç bir şekilde Gazze’de savaşın kazanıldığı ve tahliye

²⁶⁰ A. Akın, *a.g.t.*, s.73-74;Y. Bayur, *a.g.e.*, s.356.

²⁶¹ *a.g.e.*, s.356.

²⁶² V. K. Kressenstein, *a.g.e.*, s.159; C. Kemal, “Birinci Dünya Savaşı’nda Gazze’yi...”, s.137.

²⁶³ BDHTH, C.IV, Ks. I, s.597.

edilmesinin gerektiğini savunması üzerine Kress, karşı çıkmış ve Cemal Paşa'yı bu fikrinden vazgeçirmiştir²⁶⁴. Cemal Paşa hatıratında; Gazze-Birüssebi hattının Osmanlı kuvvetleri kontrolünde olması, İngiliz ve Arap cepheleeri arasında birlik kurulmasını engellemiştir diyerek²⁶⁵, askerinin burada kalmasını savunarak fikrini değiştirdiğini gösterir. Bölgedeki diğer komutanlarda da İngiliz taarruzunun Gazze-Birüssebi hattına yapılacağı görüşü hâkimdir. Fakat bölgede yeterli kuvvetin bulundurulmaması ve yeterince askeri tahkimatın yaptırılmaması dikkat çekmektedir²⁶⁶. Arazi kumluk olduğu ve devamlı şekil değiştirdiği için sadece bitki bulunan bölgelerde kum torbalarıyla tahkimat yapılabilmektedir. Bunun yanında askerlerimiz iyi kumaştan yapılmış kum torbaları ya iç çamaşırı olarak kullanıyor ya da bedevilere portakal ve sigara karşılığı satıyorlardı. Genellikle kum tepelerinin arkaları tabii siper vazifesini görmüřtür²⁶⁷.

1. Kuvve-i Seferiye Komutanlığına bağlı Osmanlı birlikleri bölgeye şu şekilde yerleştirilmişti; Gazze'ye 3. Piyade Tümeni, Gazze-Atavine arasında 53. Piyade Tümeni, Atavine-Telleşşeria 16. Piyade Tümeni ve Telleşşeria istasyonu civarın 3. Süvari Tümeni²⁶⁸.

İkinci Gazze Muharebesi sırasında İngilizler, tüfekte üç, topta iki kat muharebe üstünlüğüne sahipti. Ayrıca Gazze cephesindeki Türk kuvveti 30.000 kişiyi bulmuşsa da İngiliz kuvvetleri 50.000 kişiyi ařmıřtı²⁶⁹.

Silah ve sayı üstünlüğünü ele geçiren İngilizler, 17 Nisan 1917'de saldırıya geçerek 3. ve 53. Tümen bölgelerini karadan ve denizden yoğun ateş altına almış, şeyh Abbas ve Mansure tepelerine yerleşmişlerdi. Mevzilerimize karşı açılan topçu ateşi 18 Nisan'da da devam etti²⁷⁰. 19 Nisan sabahı 05.00'den 08.00'e kadar şiddetini artıran bombardıman, 08.30'da Gazze mevzilerini de ateş altına almaya bařlamıřtı²⁷¹.

²⁶⁴ Kressenstein, *a.g.e.*, s.151.

²⁶⁵ Cemal Paşa, *Hatırat (1913-1922)*, 2.Baskı, (Haz. Ahmet Zeki İzgöer), İstanbul, 2012, s.33.

²⁶⁶ M. Çulcu, "Hüseyn Hüsnu Emir Erkilet, Yıldırım...", s.193.

²⁶⁷ V. K. Kressenstein, *a.g.e.*, s.151-152; C. Kemal, *Birinci Dünya Harbinde Filistin...*, s.44.

²⁶⁸ L. V. Sanders, *Türkiye'de Beş Yıl*, s.221; *BDHTH*, C.IV, Ks. I, s.600; Çulcu, "Mehmet Emin Bey...", s.76.

²⁶⁹ Y. H. Bayur, *a.g.e.*, s.356; A. Akın, *a.g.t.*, s.74.

²⁷⁰ V. K. Kressenstein, *a.g.e.*, s.153.

²⁷¹ C. Kemal, *Birinci Dünya Harbinde Filistin...*, s.45; M. Çulcu, "Mehmet Emin Bey...", s.76; V. K. Kressenstein, *a.g.e.*, s.155.

Ateş yoğunluğu Gazze ile Tel eş-Şeria bölgesinde daha da yoğunlaşmıştı. Hedeflerinin Türk cephesini ortadan yarmak olduğu anlaşılmaktaydı²⁷².

İngilizler açtıkları yoğun topçu ateşi ile beraber zehirli gaz mermisi kullanmalarına rağmen 53. Tümen cephesine üç kez tekrarladıkları taarruzlardan başarı sağlayamadılar²⁷³. Böylece Nevbahir Vadisi'ne çekilmek zorunda kalarak, ikinci kez yenilgiye uğramışlardı²⁷⁴.

Gazze Muharebelerindeki azim ve tahammülü, ABD Askerî Ataşesi Yüzbaşı R.H. Williams raporunda “*Filistin’de asıl muharebe hattı birlikleri münhasıran Türklerden oluşmaktadır. Onlar taarruz ve istihbarat azlığı insiyatifini ortadan kaldıran dikkate şayan dayanma gücü ve şikâyet etmeyen itaatliliğe sahip yürekli ve tamamen güvenilir askerlerdir.*” diyerek ifade etmiştir²⁷⁵.

22. Kolordu Komutanlığının 19 Nisan 1917 tarihli sabah saat 09.30’da guruplara gönderdiği zaferi belirleyen emri durum şu şekilde tarif etmektedir: “*Mecdel bölgesinde her şey sükûnet halindedir. İngilizler bütün kıt’alarını geniş bir cepheye yaydıklarından, bizi mevzilerimizden çıkarmak üzere yaptıkları taarruzlarını takviye etmek için, yeterli kıt’aları olmadığı anlaşılmaktadır. İngilizlerin taarruzunu geri atmak bizim için yeterli değildir. Bugün İngilizleri kesin bir hezimete uğratmalıyız. Bunun için kayıp ve yorgunluk dikkate alınmayacak, bütün tümenlerin İngilizlerin taarruzunu defettikten sonra karşı taarruza geçmelerini emrediyorum. Bu maksat için önce ihtiyatlar söz konusudur. 3 ve 53. Tümenler taarruza geçmek için, Kolordu Komutanlığından ayrıca emir bekleyeceklerdir. Taarruz harekâtı Vadi Gazze’den daha ileri geçmeyecektir. Ben, İngilizlerin cepheden yaptığı taarruzun geri atıldığına, 3 ve 53. Tümenlerin temas hattını geçtiklerine dair haber aldıktan sonra, 3. Süvari Tümeni ve 16. Tümenle İngilizlerin sağ (doğu) kanadına kuşatıcı bir taarruz yapmaya çalışacağım. Bu emrin alındığı bildirilecektir*”²⁷⁶.

²⁷² L. V. Sanders, *Türkiye’de Beş Yıl*, s.222; C. Kemal, *Birinci Dünya Harbinde Filistin...*, s.45; V. K. Kressenstein, a.g.e., s.156.

²⁷³ V. K. Kressenstein, a.g.e., s.156; Zehirli gaz kısa bir süre önce Fransa Cephesi’nde de kullanılmıştır.

²⁷⁴ ATESE, Kls.4524, Dos.H-2, Fih.1-15; A. Akın, a.g.e., s.74; V. K. Kressenstein, a.g.e., s158; C. Kemal, *Birinci Dünya Harbinde Filistin...*, s.46; Y. Bayur, a.g.e., s.357.

²⁷⁵ a.g.m., s.451.

²⁷⁶ ATESE, Kls.4524, Dos. H-2, Fih.1-15.

IV. Ordu Komutanı Ahmet Cemal Paşa bu muvaffakiyeti Başkomutan Vekili Enver Paşa'ya rapor etmiş, Enver²⁷⁷ve Talat Paşa da gönderdikleri mesajlarla tebrik etmişlerdi²⁷⁸.

Ahmet Cemal Paşa ile Von Kress Paşa durum değerlendirmesi ardından düşmanı takip etmeme kararı almışlardı. İngilizler, 20 Nisan 1917 akşamı, Ettine-Eşşaluf-Elmansura-Hırbetelmeşrefe-Elasaferiye ve güneye uzanımı; Türkler ise, Gazze-Hırbetsihan-Resmelatavine-Ebuhureyre-Ebuyukeyk-Birüssebi hattını, geri alarak savunma tertibi almışlardır²⁷⁹. İngilizlerin, bu muharebede Türklerden beş kat daha fazla personel zayıtı verdiği tahmin edilmiştir²⁸⁰. Kress'e göre, Türkler, 402 şehit, 1364 yaralı, 247 kayıp olmak üzere toplam 2013 kişilik zayıtı verilmiştir. İngilizlerden, 1 subay, 300 er sağlam, 5 subay, 163 er yaralı esir alınmış ve İngilizlerin 8.000-10.000 arasında zayıtı verdikleri tahmin ediliyordu²⁸¹. Türk Harp Tarihi Şubesi'ne göre Türk kayıpları: 9 subay, 393 astsubay ve er ölü, 34 subay, 1330 astsubay ve er yaralı, 5 subay ve 242 astsubay ve er kayıp olmak üzere toplam 2013 idi²⁸².

Avusturya'da yapılan resmi değerlendirmelerde İkinci Gazze taarruzu sonuçları itibarıyla İngilizlerin bu harpler sırasında maruz kaldıkları en ciddi muvaffakiyetsizlik olarak gösterilmiştir²⁸³. İngilizler ise bu yenilgiyi farklı yorumlamışlardı. Mareşal Robertson, muhtemelen İkinci Gazze yenilgisinin verdiği psikolojik durumu hafifletmek amacıyla, 30 Mart 1917 tarihli saldırı yönergelerinin verilme gereğini, Doğu Anadolu'da Rusların durumunu kolaylaştırmak ve Bağdat'ı geri almak için Halep'te toplanmakta olan Türk birliklerini güneye, Filistin'e doğru çekmek olduğunu iddia etmiştir. Yani başka yerlerde istenilen sonuçları almak için Gazze işine girildiğini ifade etmiştir²⁸⁴.

²⁷⁷ ATESE, Kls.3221, Dos.H-53, Fih.1-10.

²⁷⁸ BOA, DH.ŞFR, Dos.74; Göm.273.

²⁷⁹ BDHTH, C.IV, Ks. I, s.636; C. Kemal, Birinci Dünya Harbinde Filistin..., s.45-47.

²⁸⁰ L. V. Sanders, *Türkiye'de Beş Yıl*, s.223; Sanders'e göre Türklerin zayıtı, 391 şehit, 1336 yaralı ve 242 kayıptı. Sedat Doğruer, *Yıldırım Ordularının Bozgunu Filistin'e* Veda, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2009, s.62; Sedat Doğruer'e göre Türklerin zayıtı; 391 şehit, 1336 yaralı, 242 kayıp ve 272 nefer de esir alınmıştır. İngilizlerin zayıtı ise, 6 subay ve 266 asker esir düşmüştü. C. Kemal, Birinci Dünya Harbinde Filistin..., s.47; A. Akın, *a.g.t.*, s.74; Cemal Paşa'ya göre Türk kayıpları, 10 subay, 276 er şehit, 12 subay, 744 er yaralı, 14 subay, 571 er kayıp olmak üzere toplam 1627 kişidir.

²⁸¹ V. K. Kressenstein, *a.g.e.*, s.158.

²⁸² BDHTH, C. IV, Ks. I, s.650.

²⁸³ V. K. Kressenstein, *a.g.e.*, s.158.

²⁸⁴ Y. H. Bayur, *a.g.e.*, s.357.

General Murray, bu başarısızlıklarının yanında 22 Nisan'da yeni bir saldırıya hazırlandığını ve kesin başarı için tam mevcutlu beş tümene ihtiyacı olduğunu Londra'ya bildirilmiştir. Ancak Rusya'daki karışık durum ve Fransa cephesinde işlerin iyi gitmemesi bahane edilerek yardımcı kuvvet gönderilmesi uygun görülmemiştir. Londra'dan gönderilen 25 Nisan tarihli emirle ona elindeki kuvvetleri iyi değerlendirmesi, çıkacak her fırsattan faydalanarak Türklere saldırıp onları yenmeye çalışması gerektiği, amacın Türkleri Filistin'den çıkarmak olduğu bildirilmiştir. Bu yeni emir Murray'e olan güvenin kaybolduğunu göstermekteydi.

İngilizler, her ne kadar bir zafer kazanamamışlar ve hedeflerine ulaşamamışlar da Birinci Gazze Muharebesi'nde Hanyunus'tan Vadi Gazze'ye kadar, İkinci Gazze Muharebesi'nde ise Vadi Gazze'nin kuzeyinde bulunan araziye ele geçirecek, bazı avantajlar elde etmişlerdi. General Murray'in elinde bulundurduğu kuvvetlerle herhangi bir şey yapamaması ve bölgede havaların ısınmasıyla, 19 Nisan 1917 tarihinden 31 Ekim 1917 tarihine kadar bir değişiklik olmamıştır²⁸⁵.

Üçüncü Gazze Muharebesi'ne kadar devam eden bu durgunluk sırasında İngilizler üçüncü kol faaliyetini yani istihbarat faaliyetlerini artırdılar. Yahudi kökenli casuslardan yararlanan İngiliz İstihbarat Servisi (BIS)'ne ABD istihbarat elemanlarını bölgeye sevk ederek yardım etmekteydi. Özellikle yerel Yahudilerin yürüttüğü casusluk faaliyetleri şu sloganla yürütülmüştür; "Netzach Israel Loshakere" yani "İsrail'in geleceği hiçbir zaman engellenemeyecektir"²⁸⁶.

3.3. ÜÇÜNCÜ GAZZE MUHAREBESİ

3.3.1. Üçüncü Gazze Muharebesi'ne Doğru Gelişen Olaylar

İkinci Gazze muharebelerinin sonuçlanması ile Üçüncü Gazze muharebelerinin başladığı dönem içerisinde savaşan taraflar arasında ciddi değişiklikler meydana gelmişti. İngiltere 11 Mart 1917'de Bağdat'ı ele geçirmiş²⁸⁷, Rusya'da 12 Mart 1917'de devrim olmuş ve ABD 6 Nisan 1917'de Almanya'ya savaş ilan etmişti²⁸⁸. İtalya, 20 Mayıs 1917'de, Yunanistan, Haziran 1917'de İtilaf

²⁸⁵ a.g.e., s.357; C. Kemal, Birinci Dünya Harbinde Filistin..., s.48.

²⁸⁶ EArslan, a.g.m., s.438; bu slogan NILI tarafından üretilmiştir.

²⁸⁷ L. V. Sanders, *Türkiye'de Beş Yıl*, s.218.

²⁸⁸ F. Armaoğlu, *Filistin Meselesi*..., s.122-129.,

Devletleri safında savaşa girmiş²⁸⁹, Osmanlı Devletine karşı isyan eden, başını Şerif Hüseyin ve oğlu Faysal'ın çektiği Araplar; Mekke, Cidde, Taif, Yenbu ve Vech'i ele geçirerek, Hicaz'ı işgal etmiş ve Filistin Cephesi'ni tehdit etmeye başlamıştı²⁹⁰.

3.3.2. Cemal ve Enver Paşa Arasındaki Anlaşmazlık

Başkomutan Vekili Enver Paşa, Gazze Cephesinde bulunan birliklerin ilk fırsatta taarruz ederek İngiliz birliklerinin Mısır ile irtibatının kesilmesini böylelikle bir galibiyetin mümkün olacağını umut ediyor ve istiyordu. Fakat bölgedeki gerçek durumu bilen, çok sayıda takviye kuvveti gelmeden ve büyük bir ikmal yapılmadan böyle bir muvaffakiyetin gerçekleşmeyeceğini gören Bahriye Nazırı ve IV. Ordu Komutanı Ahmet Cemal Paşa ise savunmada kalmayı uygun görüyordu. Cemal ve Enver paşanın arasındaki bu çatışma, Filistin Cephesi'ndeki başarısızlıkların yolunu açmış ve her gün daha kötüye gitmesine neden olmuştur²⁹¹.

Hâlbuki cepheden gelen raporlar durumun gittikçe kötüleştiğini göstermekteydi. 53. Tümen 161. Piyade Alay Komutanı'nın verdiği özel rapor alayın durumunu ortaya koyarken genel durum da bundan farksız değildi: *“Alay, Gazze Muharebeleri'nin başlangıcından itibaren, avcı siperlerinde bulunmaktadır. Alay, en iyi subaylarını feda etmek zorunda kalmış, iyi eğitim görmüş erlerini de çeşitli nedenlerle kaybetmiştir. Her gün düşman topçu ateşinden üç beş kişi kurban verilmektedir. Muharebe gücünün onda dokuzu kaybedilmiş, bölüklerin komutası şimdi genç, tecrübesiz ve yetiştirilmeye muhtaç subayların elinde kalmıştır. Şimdiye kadar kayıpları tamamlamak üzere gönderilen ikmal erlerinin pek azı hariç, diğerleri hiç eğitilmemiş hatta tüfek tutmasını dahi bilmiyorlar, bunlar, elbisesiz hatta*

²⁸⁹ *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Sina Filistin Cephesi*, C. IV, Kısım II, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1979, s.3; Bolşevik İhtilali'nin ardından Rusya'nın Sykes Picot Antlaşması'nı açıklaması ile İtalya Ortadoğu'dan pay istemiştir. İtilaf Devletleri, Saint Jean de Maurienne Antlaşması ile Konya, İzmir, Aydın ve Antalya bölgelerini İtalya'ya vaat ederek kendi yanına çekmişlerdi.

²⁹⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz.; İ. Köse, a.g.e.

²⁹¹ C. Kemal, *Birinci Dünya Harbinde Filistin...*, s.51-52; *Vakit Gazetesi*'ne göre: *“Cemal Paşayla Enver Paşa arasında Umumi Harp (Birinci Dünya Harbi) esnasında zuhur eden ihtilafın başlangıcı hakikatte bu mesele değildir. İttihat ve Terakki'nin bu iki askeri başı arasında öteden beri mevcut olan rekabet, 1915 senesi içinde kendini göstermiştir. Bunu o vakit Türkiye'yle hali hareketi olan (harp halinde bulunan) İtilaf Devletleri haber almışlar bu vaziyetten istifade etmek istemişler, Suriye'de Cemal Paşaya krallık vadederek Enver paşa ve daha doğrusu Hükümet-i Merkeziye aleyhine kıyam (isyan) ettirmek fikrine düşmüşlerdir.”*

*gömlüksüz olarak gelmekte, hiçbirisi askerlik ruhu taşımamaktadır. Bunlar asker değil çok acınacak mahlûklardan müteşekkil bir sürüdür. Bu alaydaki altı haftalık hizmetim esnasında gördüklerimi açıkça ve hakikate tamamen uygun olarak size arz etmeye vatanıma karşı sevgi ve duygularım beni mecbur etmiştir...”*²⁹²

Cemal Paşa'nın Filistin Cephesi'ndeki tutumu hakkında III. Kolordu Komutanı Albay İsmet (İnönü), “4. Ordu Komutanı Cemal Paşa, Suriye’de adeta devlet içinde devlet gibi kudretliydi” sözleri, İtilaf Devletlerinin Suriye’de Cemal Paşa'nın Enver paşa ve Hükümet Merkezi ile arasının açılması hususunda desteklediği fikrini güçlendirmektedir²⁹³.

İngilizler yapacakları yeni saldırı için hazırlıklarına titizlikle devam ederken Alman General Falkenhayn sonbaharda II, VII ve VIII. ordularla Bağdat’a yapılacak taarruzu yerinde incelemek maksadıyla 7 Mayıs 1917’de Türkiye’ye gelmiş ve dönüşünde IV. Ordu karargâhını da ziyaret etmiştir²⁹⁴. Bu sırada Ahmet Cemal Paşa, Enver Paşa'nın istediği taarruzu yapmak için yeterli erzak ve gücün olmadığını belirtmesi üzerine²⁹⁵, Başkomutan Vekili Enver Paşa durumu yerinde incelemek amacıyla Filistin’e gitmiştir. Yapılan denetlemelerin sonuçları ve orduların son durumunun görüşülmesi için 24 Haziran 1917’de Enver Paşa'nın isteği ile Halep’te yapılan toplantıya; Başkomutan Vekili Enver Paşa, Kafkas Orduları Grubu komutanı Ahmet İzzet Paşa, Bahriye Nazırı ve 4. Ordu Komutanı Ahmet Cemal Paşa, 2. Ordu Komutanı Mustafa Kemal Paşa, 6. Ordu Komutanı Halil Paşa, Başkomutanlık Karargâhı Kurmay Başkanı Bronzart Paşa, Harbiye Nazırlığı Müsteşarı Mahmut Kamil Paşa, 4. Ordu Kurmay Başkanı Albay Ali Fuat (Orgeneral Erden), 3. Ordu Kurmay Başkanı Von Goze, Kafkas Orduları Kurmay Başkanı Yarbay Von Falkenhavzen ve 6. Ordu Kurmay Başkanı Yarbay Kreçman katılmıştır²⁹⁶.

General Falkenhayn’ın Süveyş Kanalı ile eş zamanlı olarak Bağdat üzerine bir harekât yapılması hususundaki planına toplantıya katılan komutanların geneliyle beraber Mustafa Kemal Paşa da şiddetle karşı çıkmış ve planın “*aptalca ve*

²⁹² V. K. Kressenstein, a.g.e., s.169.

²⁹³ S. Selek, a.g.e., s.106.

²⁹⁴ Faruk Yılmaz, *General Allenby'nin Hatıratı*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2013, s.44; Times Gazetesi, Falkenhayn hakkında “*Suriye’ye giden Falkenhayn, karaya düşmüş bir balina balığına benziyor*” demişti.

²⁹⁵ BDHTH, C.IV, Ks.II, s.58. V. K. Kressenstein, a.g.e., s.171; Von Kress de Cemal Paşa gibi düşünüyordu.

²⁹⁶ BDHTH, C.IV, Ks.II, s.69; Y. H. Bayur, a.g.e., s.367-368; Ş.S. Aydemir, a.g.e., s.295-296.

gerçekleştirilemez” olduğu açıklanmıştır²⁹⁷. Aynı şekilde Ahmet Cemal Paşa da Bağdat harekâtını sakıncalı gördüğünü ifade edince Başkomutan Vekili Enver Paşa: “Genel Karargâh bu Bağdat harekâtına karar verdi. Almanya’dan en kudretli bir general aldı... Bu nedenle bu harekâttan vazgeçmeye imkân yoktur.” diyerek karşı çıkmıştır. Bunun üzerine İzzet Paşa hiç olmazsa bir tümenin Halep’te bırakılmasını teklif ettiyse de reddedilmiştir²⁹⁸. Hiçbir karar alınamayan bu toplantıyı ve genel durumu değerlendiren Enver Paşa şu sonuca varmıştır: “Ben bu sırada başka bir şeyle meşguldim. Ordu Komutanlarının bazılarını Halep’e davet ettim. Onlarla bu esası konuşmak istiyorum. Düşüncem; Bağdat’ı bir taarruzla geri almaktır. 2. Ordu Komutanı Mustafa Kemal Paşa’nın komutasında bir 7. Ordu kurmak ve bu orduyla Halil Paşanın komutasındaki 6. Orduyu Yıldırım Grubu adı altında bir Ordu Grubu Komutanlığı’nın emrine verip, Bağdat üzerine geçirmek emelindeyim. Hangi cephelerden hangi fırkaların alınacağını filan kâmilten tespit ettim. Yıldırım Kumandanlığı için de Almanya bize General Falkenhayn’ı verdi. Zannediyorum ki bu vazifeyi iyi yapacaktır.”²⁹⁹.

Filistin ya da Irak’ı sıklet merkezi yaparak düşmana karşı güç dengesi oluşturması gereken Osmanlı Devleti, Başkomutan Vekili Enver Paşa’nın siyasi kaygıları nedeniyle Bağdat üzerine gitmekte ısrar etmesini askeri açıdan pek uygun görmemiştir. Ayrıca Almanya ile imzalanan gizli ittifak anlaşması gereğince, Osmanlı topraklarının tehlikeyle karşılaşması durumunda, gerekirse Alman silahlı kuvvetleri tarafından korunması gerektiği hükmü de uygulamaya konulamayan bir diğer konu idi³⁰⁰.

Cemal Paşa, Almanya’da bulunduğu sırada Filistin Cephesi’nin General Falkenhayn’a verildiği Enver Paşa tarafından şifreli telgrafla bildirilmesi üzerine Cemal Paşa cevabi telgrafında: “Almanların başına Verdün felaketini getirmiş olan General Falkenhayn’ın Osmanlı’nın başına da Filistin taarruzu belasını getireceğini” söylemiştir³⁰¹.

Bu arada İngiliz komuta heyetinde önemli bir değişiklik olmuş, Mısır Kuvve-i Seferiye Komutanı General Murray görevini, 28 Haziran 1917’de General Sir

²⁹⁷ S. Hatipoğlu, a.g.e., s.16.

²⁹⁸ BDHTH, C. IV, Ks. II, s.70.

²⁹⁹ Ş. S. Aydemir, a.g.e., s.295.

³⁰⁰ BDHTH, C. IV, Ks. II, s.81-82.

³⁰¹ Cemal Paşa, a.g.e., s.34.

Edmund Allenby'e teslim etmiştir³⁰². General Allenby, Ekim 1917 sonuna kadar hazırlıklarını tamamlamayı hedefleyerek, “*Her Türk askerine karşılık dört İngiliz askeri tahsis edilmedikçe, hücumu tekrar etmeyeceğini*” söylemiştir³⁰³. İngiltere Başbakanı Lloyd George ise General Allenby'den “*Kudüs'ü alarak İngiliz halkına bir Christmas (Noel, 25 Aralık) hediyesi vermesini*” istemiştir. Allenby, İngiltere'den ayrılmadan önce Filistin muharebelerinin hedefini; Türklerin Filistin'den çıkarılması, Kudüs, Filistin, Ürdün ve Suriye'nin ele geçirilmesi olarak açıklamış, “*Kudüs'ü Noel'den önce alacağını*” ilan etmiştir³⁰⁴.

General Allenby'nin Mısır Kuvve-i Seferiye Komutanlığı'na atanmasından sonra Başkomutan Vekili Enver Paşa'nın Alman Başkumandanlığına çektiği telgraf stratejik bir hata üzerinde ısrar edildiğini göstermekteydi. “*...Nihayet, düşmanın Filistin'i işgaline engel olunamazsa, bu ne genel durum üzerinde kat'i bir tesir husule getirir, ne de Türkiye için tehlikeli olur. Fakat buna mukabil düşmanın mühim kuvvetleri Cihan Harbi'nin kati netice yeri olmayan bir noktada bağlanmış olur.*” Hâlbuki Osmanlı Devleti Filistin cephesinde harbi kaybettikten sonra ana kıta olan Anadolu'nun tehlikeye girmesi sebebiyle Mondros mütarekesini imzalamak zorunda kalmıştı. Enver Paşa'nın yukarıdaki bu tespiti, stratejik anlamda yetersizliğini ve Osmanlı'dan ziyade Almanya'nın çıkarlarını gözettiği kanaatini doğurmuştur³⁰⁵.

Mustafa Kemal Paşa'nın 2. Ordu Komutanlığı'ndan 7. Ordu Komutanlığı'na atandığı 5 Temmuz 1917³⁰⁶ tarihinin ertesi günü Lawrence'ın kontrol ve koordine ettiği Araplar, Akabe'yi işgal ettiler. Arap yarımadasında ortaya çıkan ve genişleyerek devam eden bu ayaklanmanın Suriye'de yaklaştığını 7 Temmuz 1917 tarihinde Cemal Paşa, Enver Paşa'ya bildirmişti³⁰⁷. Ancak Enver Paşa 10 Temmuz 1917'de “*Suriye'de genel bir ayaklanma tehlikesini biraz büyütülmüş görüyorum...*” cevabını vermiştir³⁰⁸.

³⁰² V. K. Kressenstein, a.g.e., s.168; Murat Çulcu, “General Allenby'nin Filistin Raporları, *Arşivi Kaybolan Savaş Sina-Filistin-Suriye Cephesi*, İstanbul, 2009, s.283; İsmet Üzen, “İngilizlerin Kudüs'ü Ele Geçirmesi ve General Allenby'nin Kudüs'e Törenle Girişi (9-11 Aralık 1917)”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. XIX, sy. 2, Elazığ, 2009, s.330; Ayfer Özçelik, *Ali Fuad Cebesoy*, ---, 1993, s.23.

³⁰³ C. Kemal, *Birinci Dünya Harbinde Filistin...*, s.56.

³⁰⁴ a.g.e., s.56; Y. H. Bayur, a.g.e., s.424; A. Akın, a.g.t., s.74.

³⁰⁵ V. K. Kressenstein, a.g.e., s.168.

³⁰⁶ C. Kemal, *Birinci Dünya Harbinde Filistin...*, s.57-58.

³⁰⁷ ATESE, Kls.3221, Dos.H-65, Fih.1-26.

³⁰⁸ BDHTH, C. IV, Ks. II, s.75.

Aralarındaki fikir ayrılıklarının cepheye de yansıdığını gören Cemal Paşa, Enver Paşa'nın olumsuz turum ve davranışlarını da eleştiren gerekçelerle; “*Şimdiki duruma ve onun lüzumlu kıldığı tedbirlere dair, yüksek kişilikleriyle aramızda düşünce ve görüş ayrılıkları vardır. 26.Tümenin Remle’de toplu bulunması, 3.Süvari Tümenin Arap ayaklanmasına karşı elde atlı bir ihtiyat gibi kullanılması, Dera’da bir tümenin bulundurulması ve ayrıca Riyak’ta da bir tümenin toplanması, gerek Filistin Cephesi’nin savunulması, gerek Hicaz’dan Suriye’ye yayılan ayaklanmanın etkisiz bırakılması, gerekse denizden gelebilecek önemli tehlikelere karşı korunabilmesi için, çok lüzumlu saymakta olduğumu ve bu kuvvetler olmadıkça, 4.Ordu bölgesini dış ve iç tehlikelere karşı savunabilmekten ibaret olan görevimi yapmak ve bu hususta vatanıma ve Halifelik yüksek katına karşı sorumluluğu üzerime almaktan kendimi aciz saydığımı arz ederim. Bu sebeple, bu görüşe göre istediğim kuvvetler gönderilmediği takdirde, mevcut kuvvetlerle ve sizin görüşünüz dâhilinde bu görevin yapılması sorumluluğunu kabul ve üzerime alamayacağımdan, diğer bir kişinin 4.Ordu komutanlığına atanmasını rica ederim.*” görevden ayrılmak istediğini belirtmiştir³⁰⁹.

Enver Paşa ise Cemal Paşa'nın bu eleştirilerini yok farz ederek; “*Aramızda düşünüş ve görüş ayrılıkları yoktur. Filistin’in savunulması için her çareye başvurarak elden ne gelirse yapmak lazım geldiği kanısındayım... 4.Ordu Komutanı olarak, vatana karşı yaptığımız kıymetli hizmetlerinizden, bundan sonra da vazgeçilemeyeceğini, takdir buyurursunuz umudundayım.*” cevabıyla Cemal Paşa'yı istifa düşüncesinden vazgeçirmiştir³¹⁰.

3.3.3. Yıldırım Orduları Grup Komutanlığı'nın Kurulması ve Gelişen Olaylar

Enver Paşa'nın daha önceleri dillendirdiği aslında Alman Genelkurmayı tarafından dikte ettirilen ve General Falkenhayn uygulamaya koyduğu proje, VI ve VII. Orduları kendi komutası altına alıp Asienkorps (Asya Ordusu) adıyla birleştirmek, Bağdat'ı geri almak için Irak'a karşı harekâta geçmekti³¹¹.

³⁰⁹ ATESE, Kls.3221, Dos.H-67, Fih.1-11.

³¹⁰ ATESE, Kls.3221, Dos.H-68, Fih.1-20.

³¹¹ C. Kemal, Birinci Dünya Harbinde Filistin..., s.61; L. V. Sanders, *Türkiye’de Beş Yıl*, s.231; A. Özçelik, a.g.e., s.23.

Yıldırım Orduları Grubu merkezi neredeyse tamamen Alman olan subaylardan oluşuyordu. Başında bir Alman grup kumandanı ve tamamen Alman prensiplerine göre teşkil edilmiş bir ordular grubu kurmay heyeti bulunuyordu³¹².

Enver Paşa, Rusya'daki gelişmeleri de göz önünde bulundurarak Avrupa'da bulunan Osmanlı kuvvetlerini çekmekle beraber güney cephesinde ortaya çıkan yeni durumu desteklemek amacıyla Almanya'dan kuvvet göndermesini istemiştir. Almanya bu isteği kabul etmiş ve prensip olarak Osmanlı Devleti'ne bir Alman Ordu Komutanı ve çoğunluğu Alman subaylarından oluşan bir ordular grubu karargâhı göndermiştir. Yeni kurulan ilerde Yıldırım Orduları Gurup komutanlığı adını alacak olan ordunun iaşe güçlüğü hafifletmek için grup emrine borç olmak suretiyle 5 milyon lira (altın olarak) verilecektir. Böylece Bağdat'ın kurtarılması için, Yıldırım Ordular Grubu kurulmuş, VII. Ordu'nun Sina-Filistin Cephesi'ne yardımda bulunması düşüncesine de yer verilmiştir³¹³.

Daha önceleri I. Napolyon'un Mısır'a saldırısı zamanında kullandığı "Yıldırım" sözü bu defa yeni kurulan gurup komutanlığı için kullanılmıştır³¹⁴. General Falkenhayn'ın Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığına atanmasını Padişah V. Mehmet Reşat 11 Temmuz 1917'de onaylamış ve Yıldırım Ordular Grubu'nun teşkil emri 15 Temmuz 1917'de yayınlamıştır³¹⁵.

Esasında Gazze'de savaş tam anlamıyla sonuçlanmadan Bağdat'a sefer yapılmasının yanlış olduğu Ahmet Cemal Paşa tarafından da dile getirilmekteydi. Birinci Dünya Harbi'nde stratejik hatalar yapıldığına dikkat çeken Cemal Paşa, Bağdat Seferi'nin Filistin Cephesi'nin kaybedilmesine neden olacağını söylemiştir³¹⁶. Cemal Paşa'ya göre Filistin Cephesi bir kez çözülsün, Kudüs'ün kaybedilmesi kaçınılmazdır. Bu da Irak harekâtının başarısız olması demektir. VII. Ordu Bağdat'ı zapt edemediği gibi Kudüs'ün imdadına da yetişemeyecektir. Irak girişiminin en önemli şartı Filistin Cephesi'nin güvenli ve sağlam olmasıdır³¹⁷.

³¹² L. V. Sanders, *Türkiye'de Beş Yıl*, s.232-234.

³¹³ BDHTH, C. IV, Ks. II, s.82-83; S. Hatipoğlu, a.g.e., s.7; Ş. S. Aydemir, a.g.e., s.297.

³¹⁴ Ş. S. Aydemir, a.g.e., s.297; Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi, İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı, (1908-1918)*, C.IX, TTK, Ankara,1966, s.512.

³¹⁵ BDHTH, C. IV, Ks. II, s.82-83.

³¹⁶ Mehmet Fatih Tarım, *Birinci Dünya Savaşı'nda Yıldırım Ordular Grubu*, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hatay, 2004, s.15-18; Ş. S. Aydemir, a.g.e., s.297.

³¹⁷ M. Çulcu, "Hüseyin Hüsnü Emir Erkilet, Yıldırım...", s.195.

İngilizler, Gazze'ye taarruz hazırlıklarını sürdürürken bir yandan da Avrupa kamuoyunu ve Yahudileri, Türkler ve Almanlar aleyhine etkilemek için propaganda faaliyetleri yapıyorlardı. Yapılan bu propagandaya karşı Kudüs Ermeni Patriği, Avrupa gazeteleri ve Bern Sefaretine 9 Temmuz 1917'de şu beyannameyi göndermişti; “*Osmanlı ve Alman otoritelerince Kudüs ve Filistin’de kilise ve manastırların yağmalandığı, mallarına el konulduğu, tahrip edildiği, Yafa (Tel Aviv)’daki Yahudilerin sürgün edildiği ve Ahmet Cemal Paşa’nın bölgedeki icraatları konusunda çıkan haberlerin gerçek dışı olduğu*”³¹⁸.

Yıldırım Ordular Grubu’nu ana yapısını meydana getiren VII. Ordu komutanlığına 5 Temmuz 1917’de II. Ordu komutanı Mustafa Kemal Paşa³¹⁹, VI. Ordu Komutanı Von Der Goltz Paşa’nın tifüsten ölmesiyle yerine Halil Paşa atamıştır³²⁰. Ayrıca İkinci Kanal Harekâtını desteklemek amacıyla Albay Von Kress’in emrine verilerek “Alman Asya Kolu” olarak adlandırılan, Alman ve Avusturya askerlerinden meydana gelen Paşa I ve Paşa II Müfrezeleri³²¹ de Yıldırım Orduları Gurup Komutanlığına verilmiştir³²².

Alman Genelkurmayı ve Enver Paşa’nın istemesine rağmen Cemal ve daha birçok paşanın eleştirisine neden olan Bağdat taarruzunun ertelenmesine ve Filistin Cephesi’ne büyük bir taarruz yapılmasına karar verilmiştir. General Von Kress Paşa’nın komutasında 31 Temmuz 1917’de Filistin Cephesi Komutanlığı fiilen teşkil edilmiş ve bu cephenin kuruluşuna 20 ve 22. Kolordularla beraber Birüssebi Grubu da verilmiştir. Harekât için görevlendirilen Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığı emrine verilen Alman Asya Kolunda bulunan personel ise Filistin Cephesi’ndeki halkı tanımıyor, Türkçe ve Arapça bilmiyordu³²³.

Ayrıca Bağdat Seferi tartışmaları nedeniyle İkinci Gazze Muharebesi’nin üzerinden yüz gün geçmesine rağmen uygun harekât tarzına karar verilememiş, bu nedenle bölgeye yeterli tahkimat yapılamadığı için muharebe gücü üstünlüğü İngilizlerin lehine gelişmiştir. Buna ilave olarak muhtemelen İngiliz sabotajı olan 6

³¹⁸ C. Kemal, Birinci Dünya Harbinde Filistin... , s.60.

³¹⁹ S. Hatipoğlu, a.g.e., s.9.

³²⁰ L. V. Sanders, *Türkiye’de Beş Yıl*, s.181.

³²¹ C. Kemal, Birinci Dünya Harbinde Filistin... , s.61.

³²² Ş. S. Aydemir, a.g.e., s.297; C. Kemal, Birinci Dünya Harbinde Filistin..., s.62; Falkenhayn, Avrupa’da başarısız olmuş, Alman Genelkurmay Başkanlığı görevinden alınmıştı. Yerine Hindenburg ve Ludendorf geçince, Almanların stratejik durumlarında iyileşme olmuştur.

³²³ V. K. Kressenstein, a.g.e., s.171-172; L. V. Sanders, *Türkiye’de Beş Yıl*, s.238.

Eylül 1917 tarihinde Haydarpaşa İstasyonu'nda cepheye gönderilmek üzere vagonlara yüklenmiş cephaneler infilak etmesi ile beraber liman ve demiryolu tahrip olmuştur³²⁴.

Yeterli tahkimatın yapılamamasına rağmen Enver Paşa, Filistin Cephesi Komutanlığının sol kanadıyla İngilizlerin sağ kanadına taarruz edilmesini düşünüyordu. Bu maksatla, Albay İsmet'i Kafkas Cephesi'nden, Albay Hüseyin Hüsni (Emir)'yü Romanya'dan getirtmiştir. Yapılması gereken Romanya'dan 6.Kolordunun, Galiçya'dan 15.Kolordunun Filistin Cephesi'ne sevk edilerek, Bırüssebi bölgesinde sıklet merkezi yapılması iken, çünkü ancak İngiliz Ordusu tahkimatına bu şekilde üstünlük sağlanabilecek iken bu yapılmamıştır. Aksine 6.Kolordu Romanya'da bırakılmış, 46.Tümen Irak Cephesi'ne gönderilmiş, 15.Kolordu Bağdat seferi için taşınmaya başlanmıştı. Bu suretle, dört ay kadar uzun bir zaman kaybedilmiş, Filistin Cephesi'nde Osmanlı Ordusu zayıflamıştır³²⁵.

Ayrıca Enver Paşa, Filistin Cephesi'ndeki komuta sorununu çözmeye çalışmıştır. Çünkü Mareşal Falkenhein, Yıldırım Ordular Grubu kuvvetlerini Filistin Cephesi'ne getirmekle beraber emir ve komutayı da üzerine almayı planlamış, Ahmet Cemal Paşa ise komutayı bir yabancı generale bırakmak istememiştir³²⁶. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa, VII. Ordu'nun Filistin'e gönderilmesi halinde emir ve komutanın kendisi ile Von Kress Paşa arasında bölünmesine, Mareşal Falkenhein'in Yıldırım Ordular Grup Komutanlığı'na atanmasına ve taarruz planına karşı çıkmıştır. Falkenhein'in Mustafa Kemal'e verdiği birliklerin tam anlamıyla döküntü olduğunu iddia eden Mustafa Kemal Paşa, içerisinde olduğu durumu, problemleri ve çözüm tarzlarını 20 Eylül 1917 tarihli altı sayfalık raporuyla, Başkumandan Vekili Enver

³²⁴ L. V. Sanders, *Türkiye'de Beş Yıl*, s.239, 246.

³²⁵ BDHTH, C. IV, Ks. II, s.88-89; C. Kemal, *Birinci Dünya Harbinde Filistin...*, s.63.

³²⁶ C. Kemal, *Birinci Dünya Harbinde Filistin...*, s.64; L. V. Sanders, *Türkiye'de Beş Yıl*, s.240; M. F. Tarım, a.g.e., s.29. BDHTH, C.IV, Ks.II, s.105-111; Ş. S. Aydemir, a.g.e., s.306-316; Y. H. Bayur, a.g.e., s.400-407. *Falih Rıfki Atay "Anadolu İhtilali" adlı eserinde bu onu hakkındaki fikirlerini şöyle ifade etmiştir: "...Sina-Filistin Cephesi'nin Kress'in ve 7.Ordu Komutanı'nın emri altında iki ordu tarafından savunulması ve bu iki orduya Falkenhayn'in komuta etmesi gerekiyorsa vatan menfaatleri için bu suretle hizmetten kaçınılamaz. Ancak General Falkenhayn'in bütün Suriye ve Hicaz'a komuta eden kişinin emri altına girmesi tartışmaya tahammülü olmayan bir sorundur... Sözün kısası, gerek mülki idare ve gerek halk içinde yapılacak işlerin herhangi olağan bir memleket sorunu değil, en birinci bir memleket savunması sorunu olduğu, bu dönemde yurdun hiçbir köşesinin herhangi bir yabancı idaresi altına verilmesi, Saltanat hayatını kesin olarak yıkar ve ortadan kaldırır. İşte benim düşüncelerim bunlardır. Bulduğunuz mevki sebebiyle bunları açıklayarak, vicdanımın üzerinden büyük bir yükü atmış olduğum kanısındayım".*

Paşa, Sadrazam Talat Paşa, Bahriye Nazırı ve VI. Ordu Komutanı A. Cemal Paşa'ya bildirmiştir³²⁷.

Daha çok siyasi ağırlıklı olan bu raporun beş sayfasında ülke sorunları, bir sayfasında ise askeri konular kapsamıştır. Mustafa Kemal Paşa, 24 Eylül 1917'de Başkomutan Vekili Enver Paşa ile Suriye ve Batı Arabistan Genel Komutanı Ahmet Cemal Paşaya gönderdiği ikinci raporunda Filistin Cephesi'ndeki askeri durumu eleştirdikten sonra, Mareşal Falkenhein hakkında çok sert ifadeler kullanmış, hatta görevinden istifa etmekle tehdit etmiştir: "...Falkenhayn asla Sina Cephesi'nde vazife alamaz. Arabistan Başkomutanlığı (Ahmet Cemal Paşanın) tahtı emrinde olarak (Ahmet Cemal Paşanın) Sina'nın müdafaası (savunması), yalnız 7.Ordu Komutanı'na ait olur. Yahut acizleri 7.Ordunun kumandasından af olunurum(istifa ederim)..." diyordu³²⁸.

Enver Paşa, Mustafa Kemal'in 20 Eylül 1917 ve 24 Eylül 1917 tarihli yazılarına 29 Eylül 1917'de verdiği cevapta³²⁹, Padişah ve A. Cemal Paşa'yı kullanarak Mustafa Kemal Paşa'yı etkilemeye çalışmıştır³³⁰.

Başkomutan Vekili Enver Paşa, Mustafa Kemal ve Cemal Paşaların bazı tekliflerini dikkate almadan, 26 Eylül 1917'de Filistin Cephesi'ndeki yeni teşkilatlanmayı şöyle açıklamıştır: "4.Ordu lağvedilmiştir. Bahriye Nazırı Ahmet Cemal Paşa, Suriye, Filistin, Hicaz ve Yemen'deki kıt'aların komutanlığını Suriye ve Batı Arabistan Genel Komutanlığı adı altında yürütecektir. Yıldırım Ordular Grubuna bağlı 7.Ordu, Sina Cephesi'ne alınacak ve bu ordu Sina Cephesi'nde bulunduğu sürece şimdiki Sina Cephesi komutanlığına mensup kıt'alar, Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığının emrine verilecektir. Yıldırım Ordular Grubu, Sina Cephesi'yle Kudüs Bağımsız Sancağı askeri harekâtını bağımsız olarak idare edecek, bu harekâta Suriye ve Batı Arabistan Komutanlığına bilgi verecektir..."³³¹.

Enver Paşa, 2 Ekim 1917'de "Sina Cephesi Komutanlığına 8.Ordu adı verilmiştir. Von Kress Paşa bu ordunun komutanıdır. 7.Ordunun konuş durumuna göre, 7. ve 8. Ordulara verilecek kıtalar Yıldırım Ordular Grubu tarafından

³²⁷ Ş. S. Aydemir, a.g.e., s.305-307; S. Selek, a.g.e., s.111.

³²⁸ Y. H. Bayur, a.g.e., s.409-413;

³²⁹ Ş. S. Aydemir, a.g.e., s.310-320; C. Kemal, Birinci Dünya Harbinde Filistin..., s.68.

³³⁰ C. Kemal, Birinci Dünya Harbinde Filistin..., s.69.

³³¹ ATESE, Kls.1137, Dos.66, F.80; BDHTH, C. IV, Ks. II, s.114-115; Y. H. Bayur, a.g.e., s.407-408; L. V. Sanders, *Türkiye'de Beş Yıl*, s.240; C. Kemal, Birinci Dünya Harbinde Filistin..., s.67, M. F. Tarım, a.g.t., s.29.

saptanacak ve Başkomutanlığa bildirilecektir...” emrini yayınlamıştır³³². Böylece Von Kress, 27 Eylül 1914’te kurmay yarbay rütbesiyle 8.Kolordu Kurmay Başkanlığı’na atanmış, üç yıl sonra general rütbesiyle 2 Ekim 1917’de 8.Ordu Komutanı olmuştur³³³.

Enver Paşa’nın bu yeni yapılanmada Türk paşalarını Alman paşalarına tercih ettiği görülür. Fakat Üçüncü Gazze Muharebesi’nden bir ay önce yapılan bu teşkilatlanma komutanlar arasındaki huzursuzluğu arttırarak savunma hazırlıklarını da olumsuz yönde etkilemiştir.

M. Kemal Paşa ile General Falkenheim arasındaki görüş farklılığı gittikçe büyümüş, M. Kemal Paşa 7 Ekim 1917’de VII. Ordu Komutanlığı’ndan istifa etmiş yerine II. Ordu Komutanı Mareşal Fevzi Çakmak Paşa atanmıştır³³⁴. Nitekim Falkenheim’nın, düşünce, tutum ve davranışları yalnızca bununla sonuçlanmamış Von Kress ve Ahmet Cemal Paşaların da Filistin’den ayrılmalarına neden olmuştur. Mustafa Kemal, istifa ettikten sonra Halep’ten İstanbul’a gidecek tren parasının olmadığını, Ahmet Cemal Paşa’nın iki bin altın (çok yüksek bir meblağ) karşılığı atlarını satın aldığını, bu parayla İstanbul’a geldiğini beyan etmektedir.³³⁵

Allenby, asıl taarruz yapacağı Birüssebi bölgesini ve tali taarruz yapacağı Gazze bölgesini gizlemek için bir istihbarat operasyonu tezgâhlamıştı. Essane sırtlarında 10 Ekim 1917 tarihinde, keşif kolları bir düşman otomobiline rastlamış, ateş açılıp takip edilmiştir. İngiliz irtibat subayı Vaynertshagen yaralanmış gibi hareketler yaparak elindeki çantayı bırakarak kaçmıştır. Çantanın içerisinden İngiliz birliklerinin asıl taarruzu Gazze’ye yapılacağını anlaşılmaktaydı. Ayrıca ikna edici olması için çantaya İngiltere’den gelen mektuplar, dürbün ve para konmuştu³³⁶.

Nitekim çanta olayı amacına ulaşmış, çantanın içerisindeki bilgilerin gerçekliği Enver, Ahmet Cemal, Falkenheim ve Von Kress Paşalar arasında farklı değerlendirmelere yol açmıştı. Böylece General Allenby’in niyet ve maksadını, ne kadar kuvvetle, ne zaman, nerede saldıracağı tespit edilememiştir.³³⁷. Düşmanın Gazze’nin kuzeyine çıkarma yapabileceği değerlendirilerek, VIII. Ordu Karargâhına

³³² ATESE, Kls.1137, Dos.H-66, Fih.85.

³³³ Y. H. Bayur, a.g.e., s.414-415.

³³⁴ BDHTH, C.IV, Ks.II, s.116; A. Özçelik, a.g.e., s.23-24. s.70; S. Hatipoğlu, a.g.e., s.27.

³³⁵ C. Kemal, Birinci Dünya Harbinde Filistin ..., s.71-73; S. Hatipoğlu, a.g.e., s.29-30.

³³⁶ BDHTH, C. IV, Ks. II, s.120-121;Y. H. Bayur, a.g.e., s.428-429; V. K. Kressenstein, a.g.e., s.175.

³³⁷ BDHTH, C.IV, Ks.II, s.121; C. Kemal, Birinci Dünya Harbinde Filistin..., s.74.

Gazze bölgesini takviye etmesi görevi verilmiştir. İngiliz istihbarat subayının bilerek düşürdüğü çanta ve içindeki evraklar, böylece ilk başarısını kazanmıştır. Yıllar sonra General Allenby'nin biyografisini yazan Mareşal Lord Wavel bu olayı şöyle değerlendirmiştir: *“Bu evrakların, Türkler'in savaş öncesi ve sırasındaki hareketlerini belirleyen ana tesirlerden biri olduğu artık biliniyor.”*

Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığınca, 28 Ekim 1917'de verilen emre göre Yıldırım Orduları Grubu Karargâhı Kudüs'e alınarak, Von Kress Paşa genel komutanlık görevine devam edecektir. Filistin Cephesi ikiye bölünerek, batısı VIII. Orduya, doğusu VII. Orduya tahsis edilmiştir³³⁸.

Allenby, yaptığı tahkimat ve hazırlıklara güvenerek ilk taarruz emrini 15 Ağustos, ikinci emrini 22 Ekim 1917'de vermiştir. İngiliz birliklerinden 20.Kolordunun taarruz için tertiplendiği ve harekâtın büyüklüğünün, Türkler tarafından ilk darbeyi yiyene kadar anlaşılmadığı iddia edilmiştir³³⁹.

İngilizler, Filistin'i hem Yahudilere hem de Arap İsyanını başlatması için Mekke Emiri Şerif Hüseyin'e aynı zamanda vaat etmişlerdi³⁴⁰. Ayrıca Balfaur Bildirisi'ni gerçekleştirmek için oluşturulan bir Yahudi tugayı, Türklere karşı savaşmak üzere Filistin Cephesi'ne gönderilmiştir³⁴¹.

3.3.4. Üçüncü Gazze Savaşından Sonra Türk ve İngiliz Birliklerinin Durumu

Sina-Filistin Cephesi'ndeki IV. Ordunun Mayıs 1917'de; 174.908 personeli bulunmaktaydı. Bu personeli desteklemek için 36.225 hayvan, 5.351 deve, 145.840 tüfek (28.225'i eski) 187 makineli tüfek ve 282 top vardı. Bu mevcut, 1 Temmuz 1917'de, 167.119 personel, 39.082 hayvan, 5.568 deve, 151.742 tüfek (52.927'si cephede kullanılan), 354 makineli tüfek ve 330 topa ulaşmıştır³⁴². Ayrıca Filistin Cephesi'nde 20.Kolorduya Albay Ali Fuat (Orgeneral Cebesoy), 22.Kolorduya

³³⁸ BDHTH, C.IV, Ks.II, s.125.

³³⁹ C. Kemal, Birinci Dünya Harbinde Filistin..., s.75.

³⁴⁰ A. F. Erden, *Paris'ten...*, s.58.

³⁴¹ Arslan, *a.g.m.*, s.444; Üçüncü Gazze harekâtına başlarken Balfaur Bildirisi'ni İngiltere yayınlamıştır.

³⁴² ATESE, Kls.3221, Dos.H-64, Fih.1-27; Kls.3221, Dos.H-55, Fih.1-49.

Albay Refet (Tümgeneral Bele), 3.Kolorduya Albay İsmet (Orgeneral İnönü) komutan olarak atanmışlardı³⁴³.

İngiliz Kuvve-i Seferiyesinin Nisan 1917'deki personel sayısı 225.000 civarında idi. Bu mevcut artarak, Eylül 1918'de 226.900 İngiliz, 111.800 Hintli ve 128.950 Mısırlı olmak üzere toplam 467.650 personel ve 159.900 hayvana yükselmiştir. Filistin Cephesi'ndeki Osmanlı ve İngiliz Kuvvetleri mukayese edildiğinde; İngilizlerin piyadede iki, süvaride sekiz, topçuda üç kat üstünlüğe sahip oldukları görülmektedir³⁴⁴. Allenby, raporunda Osmanlıların 32.000 tüfek, 4.000 kılıç ve 400 topu olduğunu tahmin ettiğini, kendi birliklerinin ise 57.000 tüfek, 12.000 kılıç, 540 topa sahip olduğunu ifade etmiştir³⁴⁵.

Türk ordusundaki savaşçı sayısı ise İngiliz ordusundakilerin üçte biri kadardı. Yeterli ikmal yapılamayan yarı aç erlerin oluşturduğu Türk ordusu savaş gücünü kaybediyor ve firarlar günden güne artıyordu. Cephe sıkıntısı oldukça yüksekti³⁴⁶.

Filistin Cephesi'nde İngilizlerin; 20, 21 ve Çöl Atlı Piyade Kolorduları bulunmakta iken Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığının Gazze-Birüssebi hattında 20, 22 ve 3. Kolorduları bulunuyordu³⁴⁷. Ekim 1917'de Sina Cephesi'ndeki Türk kuvvetlerinin mevcudu 40.000 kişi iken Allenby ise 191.000 kişilik kuvvet toparlamıştı³⁴⁸.

3.3.5. Kudüs'ün Elden Çıkışı

Üçüncü Gazze muharebelerinin hemen öncesinde Allenby'nin Yahudi lideri Lord Rothschild'e 2 Kasım 1917 tarihli mektubunda esas hedefin Kudüs olduğu, Krallık Hükümeti'nin Filistin'de Yahudiler için milli yurt kurulmasını uygun karşıladığını, bu hedefin gerçekleştirilmesi için ellerinden geleni yapacaklarını bildirmiştir³⁴⁹.

³⁴³ BOA, BEO, Dos.4487, Göm.336507.

³⁴⁴ E. Z. Karal, *a.g.e.*, C.IX, s.516; C. Kemal, Birinci Dünya Harbinde Filistin..., s.76.

³⁴⁵ F. Yılmaz, *a.g.e.*, s.74.

³⁴⁶ BDHTH, C.IV, Ks.II, s.124-125; C. Kemal, Birinci Dünya Harbinde Filistin..., s.75-76.

³⁴⁷ BDHTH, C.IV, Ks.II, s.130; V. K. Kresenstein, *a.g.e.*, s.176.

³⁴⁸ S. Hatipoğlu, *a.g.e.*, s.7

³⁴⁹ A. Aaronsohn, *a.g.e.*, s.15; C. Kemal, "Birinci Dünya Savaşı'nda Gazze'yi...", s.164.

Falkenhayn ve Von Kress, İngiliz asıl taarruzunun Gazze'ye yapılacağı kanaatiyle VII. Ordu Kuvvetleri'ni Gazze bölgesine yığmışlardı³⁵⁰. Gazze kesimini 22.Kolordu (53., 3.Tümenler); bu mevziinin doğu kesimini 20.Kolordu (54., 26.Tümenler) savunuyordu. 7.Tümen, önce Der Esneyd kesiminde ordu ihtiyatında tutulmuş sonrada 22. Kolordu emrine verilmişti. Bu kuvvetlerin 8.000 tüfek ve 116 topu vardı.

General Allenby'in Gazze mevzii karşısındaki İngiliz kuvvetleri, 21. Kolordu (52, 54, 75. Tümenler) olup, taarruza katılan kuvvetler 54. Tümen'in 156. Tugayı ile 97, 100, 102. Ağır Topçu Grupları ve 52. Tümen topçusuydu. Silah mevcudu 11.000 tüfek ve 148 toptu.

Normalde 2-4 Kasım'da yapılacak Gazze taarruzu Allenby tarafından erkene alınarak³⁵¹, 29 ve 30 Ekim'de İngilizlerin, Türk bataryaları üzerine gaz mermileri atmalarıyla başladı, tam başarı elde edilemeyince³⁵² Allenby, 31 Ekim 1917'de birliklerin saldırıya geçirerek³⁵³ 5.000 Türk askerinin tuttuğu Birüssebi'yi 40.000 kişi ile ancak düşürebilmişti³⁵⁴. Denizden çok sayıda savaş gemisiyle üç uçak gemisinin de katıldığı³⁵⁵ savaşta İngilizlerin galibiyeti, Türk tarafı için ağır bir mağlubiyet olmuştur. Allenby, 1-2 Kasım 1917'de Yıldırım Ordular Grubu'nun cephesini her yerinden yarma fırsatı bulmuştur³⁵⁶. 20. Kolordu bu savaşta Türklerden 414 tutsak, 6 top birçok makineli tüfek ve çeşitli malzeme ele geçirmiştir. Kolordunun kaybı ise 136 ölü, 1010 yaralı olmuştur³⁵⁷. Birüssebi'nin kaybedilmesinin ana nedeni olarak cephenin zamanında takviye edilememesi olarak görülmüştür³⁵⁸.

İngilizler yoğun topçu ateşinden sonra başlattıkları saldırı kıyı boyunda etkili olmuş ve bölgenin ele geçirilmesine neden olmuştur³⁵⁹. İngilizlerin 21.Kolordusu 2 Kasım 1917 günü 22.45'de Ahmet Tepe (Şemsiye Tepesi)-Gazze istikametinde

³⁵⁰ A. Özçelik, a.g.e., s.24-25.

³⁵¹ BDHTH, C.IV, Ks.II, s.163.

³⁵² BDHTH, C.IV, Ks.II, s.163.

³⁵³ M. Çulcu, "Mehmet Emin Bey-Sina Filistin...", s.83; M. Çulcu, "General Allenby'nin...", s.287. A. Özçelik, a.g.e., s.25; S. Selek, a.g.e., s.119; İsmet Bey bu sırada kolordusunun tehlikede olduğunu söyleyerek Von Kress'ten çekilme izni istese de kabul edilmemiştir.

³⁵⁴ Y. H. Bayur, a.g.e., s.430; A. Özçelik, a.g.e., s.29; H. Uyar, a.g.e., s.67.

³⁵⁵ H. Uyar, a.g.t., s.60.

³⁵⁶ C. Kemal, "Birinci Dünya Savaşı'nda Gazze'yi...", s.165.

³⁵⁷ BDHTH, C.IV, Ks.II, s.138; H. Uyar, a.g.t., s.59.

³⁵⁸ BDHTH, C.IV, Ks.II, s.156.

³⁵⁹ A. Akın, a.g.t., s.75; Y. H. Bayur, a.g.e., s.429.

taarruza başlamıştır. Düşman kuvveti bir alay tahmin edilmesine rağmen, gerçekte bir tabur kadardı. Bu mevzide bulunan Türk birlikleri saat 23.00’da asıl muharebe hattının gerisine çekilmiştir. Düşman daha sonra, Katya ve Biri Abd kesimine taarruz ederek ele geçirmiş, iki adet düşman tankı Üçağaçlar siperlerinde tahrip edilmiştir. Sol kanat grubu, düşman baskısı karşısında ikinci hat siperlerine çekilmiş, sağ kanat grubuysa, düşman karşısında fazla zayıt vermiş ve Elmine’nin doğusundaki siperlere çekilmiştir. 7.Tümen, 22.Kolordunun emrine verilmiş, iki alayıyla 53.Tümen bölgesinde tıkama yaparak, düşman taarruzunu durdurmuştur³⁶⁰.

Falkenheim, yenilginin suçunu Von Kress ile bazı Türk komutanları üzerine atsa da bunda haksızdı. Temmuz ayından beri sorumluluk kendisi üzerinde olmasına rağmen Birüssebi saldırısı sırasında hala Halep’te idi ve vuruşmalar devam ederken ancak Kudüs’e gelmiş ve komutayı devralmıştı³⁶¹. Cemal Paşa henüz makamında iken yenilgi sonrası Enver Paşa Suriye ve Filistin’e gelmiş ve cephedeki durumu Ahmet Cemal Paşa ile müzakere etmiştir. Nitekim Ahmet Cemal Paşa, Enver Paşa’dan Maab Cephesi’ne Mersinli Cemal Paşa’nın, Yıldırım Orduları Komutanlığı’na Mustafa Kemal’in getirilmesini ve Falkenheim’in ordu komutanlığından çıkarıp Von Kress’in yine ordu komutanı kalmasını istemiştir. Enver Paşa’dan Mustafa Kemal için onay çıkmamış, bunun üzerine Ahmet Cemal Paşa 12 Aralık 1917’de izinliymiş gibi İstanbul’a giderek Suriye ve Garbi Arabistan Umum Komutanlığı’ndan vazgeçmiştir³⁶².

Mareşal Falkenhayn, Birüssebi’nin geri alınması için VII. Orduya taarruz emri vermiş ve VIII. Ordunun ihtiyatı olan 19.Tümen de VII. Ordu’nun emrine verilmiştir. VII. Ordu İngilizlerin doğu kanadına taarruz etmiş ancak 3-4 Kasım 1917 gecesi yapılan karşı taarruzda, İngilizler işgal ettikleri bölgelerden geri atılamamıştır³⁶³. VIII. Ordu Komutanı Von Kress Paşa, Yıldırım Ordular Grup Komutanı Mareşal Falkenhayn’ın onayını alarak, 4 Kasım’dan itibaren Gazze şehrini

³⁶⁰ BDHTH, C.IV, Ks.II, s.162.

³⁶¹ Y. Bayur, *a.g.e.*, s.430; Uyar, *a.g.t.*, s.67; Ahmet Cemal Paşa’nın bu konudaki görüşleri: *“Falkenhayn cepheye uğradığı mağlubiyeti hiç kendi üzerine almayarak gene üst perdeden atıyor ve benim işlerime müdahaleye bile cüret edebiliyordu. O kadar ki, Nablus mutasarrıfımızı tahkir etmekten, valilere amirane iş’aratta bulunmaktan bir dakika hali kalmıyordu. Doğrudan doğruya kendi karargâhına merbut olmak üzere ötede beride teşkil ettiği Alman menzil noktaları ve kumandanları Von Falkenhayn’dan yüz bularak memurun-i mülkiyemize ve hatta zabitanımıza bed muamelelerde bulunmaya kıyam etmişlerdi...”*

³⁶² *a.g.e.*, s.430-431; *a.g.t.*, 69.

³⁶³ C. Kemal, *“Birinci Dünya Savaşı’nda Gazze’yi...”, s.165.*

ve mevzilerini boşaltmaya başlamıştır³⁶⁴. İngilizlerle birlikte hareket eden Arapların Türk telgraf hatlarını sık sık kesmeleri yüzünden Türk kumandanlar irtibatsızlık nedeniyle kendi kendilerine karar vermişlerdir³⁶⁵.

Gazze'yi savunmakla görevli VIII. Ordu Komutanı Von Kress Paşa, Gazze'nin boşaltılmasıyla ilgili olarak şöyle demektedir: *“Düşmanı 7 ve 8. Ordularımızın arasını yarmaktan menetmek için, lazım olan kuvvetlerin hazırlanması, bana bundan böyle yapılması en önde gelen bir vazife görünüyordu. Fakat bu maksat için lüzumlu olan kuvvetleri serbestleştirmek, ancak, Gazze'nin tahliyesiyle temin edilebilirdi. Bunun için, hiç istemeyerek Gazze'nin tahliye edilmesine müsaade edilmesini Ordular Grubundan ricaya karar vermiştim.”*³⁶⁶.

Vuruşma başladığından beri Halep'te bulunan Falkenhayn 5 Kasım'da Kudüs'e gelmiştir. 6 Kasım'da İngilizler, Tellüşşeria'daki 20.Kolordu ve Gazze'deki 22.Kolordu'nun cephesini yarmışlardır. Refet Bey'in isteği üzerine 6/7 Kasım 1917 gecesi Gazze boşaltılmıştır. 8 Kasım 1917 tarihinde Osmanlı ordusunun genel çekilmesi başlamıştır³⁶⁷.

Türk kuvvetleri Gazze'de çok üstün ateş ve insan gücüyle saldıran İngiliz kuvvetlerine karşı büyük bir kararlılıkla savaşmışlar ve başarılı bir tablo çizmişlerdir. Fakat güçler arasındaki dengesizlik Türklerin Gazze'de daha fazla dayanamayacağını belli etmiştir³⁶⁸. Bu durumda Türk ordularının Yafa Kudüs hattına toplatılarak burada bir savunma hattı kurulması beklenirken Falkenhayn İngilizlere karşı taarruz yapılmasını istemiştir. Hâlbuki VIII. Ordu çok zor durumda ve ordu içerisinde büyük bir panik başlamıştır. Erler ve subaylar şuursuzca araba ve trenlere koşuyor, gayesiz ve görevsiz olarak Vadi Sarar'a doğru kaçışıyordu. Yine de Falkenhayn'ın istediği Ali Fuat Bey komutasında 53. ve 26.Tümenlerden kalan birliklerle taarruz yapılmış ve sonuçsuz kalmıştır³⁶⁹. İngilizleri durdurmak için Falkenhayn'ın yaptırdığı bölgesel karşı saldırılar Cemal Paşa gibi kişiler tarafından, şuursuzca adam öldürtme şeklinde;

³⁶⁴ M. Çulcu, “Mehmet Emin Bey..., s.47.

³⁶⁵ A. Özçelik, a.g.e., s.25.

³⁶⁶ V. K. Kressenstein, a.g.e., s.186.

³⁶⁷ A. Akın, a.g.t., s.75; Y. H. Bayur, a.g.e., s.429; A. Özçelik, a.g.e., s.25; M. Çulcu, “Mehmet Emin Bey..., s.48; M. Çulcu, “General Allenby'nin..., s.295; M. F. Tarım, a.g.e., s.34.

³⁶⁸ H. Uyar, a.g.t., s.60.

³⁶⁹ A. Özçelik, a.g.e., s.25-26.

General Sedat, Hüseyin Hüsnu Emir Erkilet ve Von Papen gibi kişilerce, ustaca hareket olarak görülmüştür³⁷⁰.

Birüssebi Muharebesi, Filistin’de harbin gidişini kesin olarak, Birüssebi-Gazze Meydan Muharebelerine kötü bir başlangıç oluşturması hasebiyle yetkili kişilerin üzerinde en çok fikir ileri sürdükleri muharebe olmuştur. Bu muharebeden birinci derecede sorumlu VIII. Ordu Komutanı Von Kress görülmüştür. Sorumluluk derecesi yalnız Birüssebi gibi önemli bir harekât üssünün kaybindan çok 3.Kolordu’nun muharebe kabiliyetini kaybetmesinden dolayı daha da artmıştır³⁷¹.

VIII. Ordu Komutanı Von Kress Paşa ile 3.Kolordu Komutanı Albay İsmet raporlarında birbirlerini eleştirmişlerdir. Von Kress’in 17 Kasım 1917 tarihinde Yıldırım Orduları Grup Komutanlığı’na gönderdiği raporunda Birüssebi’yi kayıp nedenlerini sıralarken bir yandan da savunmasını yapıştır. Kress özetle şöyle açıklamıştır:

- Ordunun er kadrosunun tamamlanmaması ve bir tümenle takviye isteğinin yerine getirilmemesi,
- Muharebe yeteneği yeterli olmayan 7 Arap taburundan kurulu 27. Tümenin feshedilmesi isteğinin reddedilmesi,
- III. Kolordu Komutanlığı’nca gerçek taarruz başlamadan yedeklerin kullanılması,
- 3. Süvari Tümeni’nin harekât kabiliyetinden faydalanılmayarak savunmada bırakılmış olması³⁷².

Kress kendisinde hata görmeyerek, hatayı tamamen Osmanlı ordusunun zayıflığına, Albay İsmet’in de kendisini dinlememesi ve gerekli düzenlemeleri yapmamasına bağlamıştır.

III. Kolordu Komutanı Albay İsmet Bey de kendi görüşünü açıklamak için 31 Ekim tarihli raporunda özetle şunlar değinmiştir:

- Von Kress’in 67. Alayı mevzilerinin ciddi muharebe olmadan düşman eline geçtiği iddiası doğru olmayıp, oldukça üstün kuvvetlere karşın savaştan alay, muharebe etmeden mevzilerini terk etmemiş ve mevzi düşman eline ancak muharebe edilerek geçmiştir,

³⁷⁰ Y. H. Bayur, a.g.e., s.429; H. Uyar, a.g.t., s.68.

³⁷¹ BDHTH, C.IV, Ks.II, s.151.

³⁷² ATESE, Kls.3712, Dos.15,F.1-18, 1-34.

- 3. Süvari Tümeni'nin faal kullanılmadığı, birliklerin dağıldığı yolundaki iddialar doğru değildir. Eğer böyle olsaydı geride kalan birliklerin bir komuta altında toplanarak Tel eş Şeria'ya getirilmesi mümkün olmazdı.

Albay İsmet Bey daha sonra da Birüssebi'nin neden kaybedildiğine dair kendi düşüncelerini açıklamıştır. *“Muharebenin aleyhimize geliştiğini Ordu Komutanına zamanında bildirdiğim halde tertibat alınmamıştır. Von Kress Paşa'nın raporundaki, düşmanın Gazze'ye asıl taarruzu Birüssebi'ye de gösteriş taarruzu yapacağı hakkındaki görüş, İngiliz istihbarat subayının çantasındaki bilgiye dayanılarak verilmiştir ki, oysa o günlerdeki görüş, düşmanın asıl taarruzu Birüssebi'ye yapacağı doğrultusunda idi. Von Kress düşmanın Birüssebi'nin doğusunda çıkartma yapmasının susuzluktan ve arazinin durumundan dolayı yapamayacağını ileri sürmüştür ki, bunun da doğru olmadığı ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak Birüssebi'nin kaybedilmesindeki asıl sorumluluk 8 inci Ordu'ya aittir”³⁷³.*

Yıldırım Ordular Grup Komutanı Mareşal Falkenhayn ise, bu konudaki düşüncelerini Başkomutanlığa verdiği 24 Kasım 1917 tarihli raporunda özetle şöyle açıklamıştır:

- 21 Ekim'den Kasım ortalarına kadar devam etmiş olan olayların asıl sebeplerinin teşkilatın, askerlerin ve hayvanların yaşelerini ve birliklerin koşum hayvanlarının çok noksan olmalarına bağlamıştır.
- İhtiyaçlar sağlanmamış er kadrosu tamamlanmış ve önerilen bir tümenle takviye isteği kabul edilmemiştir.
- VIII. Ordu'ya verilen Kozel Basal ve Kemalpepe mevzilerinin zamanında işgal edilmesi hakkındaki talimat yerine getirilmemiştir.
- VIII. Ordu Komutanlığınca III. Kolordu'ya mevzi tutulmayacak bir hale geldiği takdirde, yapacağı harekât hakkında açık bir emir verilmemiştir.
- Ordular Grubunun Tel el Şeria civarında yedek kuvvetin bulundurulması hakkındaki talimat, VIII. Ordu Komutanlığı'nca şu bağlamdaki günlük ileri sürülerek yerine getirilmemiştir.
- VIII. Ordu Komutanlığınca asıl taarruzun Gazze bölgesine yapılacağı ve Birüssebi'ye karşı bir gösteriş taarruzu düşüncesi yer etmiş idi³⁷⁴.

³⁷³ ATESE, Kls.3712,Dos.15,F.11-17, 1-37).

³⁷⁴ ATESE, Kls.3712,Dos.15,F.1.

Falkenheim'in raporunda da görüldüğü üzere sorumluluk Von Kress'e yüklenmiş, Albay İsmet için bir suçlamada bulunulmamıştır. İsmet Bey ve Falkenheim'in raporlarındaki ortak nokta Kress'in düşman taarruz hedefi hakkında yanlış tahminde bulunmasıdır. Oysa Kress, çanta olayının kendisini yanıltmadığını ileri sürerek, düşmanın taarruz hedefinin çantadaki bilgilere göre değil ordunun gerisinin bir İngiliz çıkarma harekâtıyla tehdit edilsin veya edilmesin yedeklerini sağ kanat gerisinde tutmak zorunda olduğunu ifade etmiştir³⁷⁵.

Birüssebi bozgunu ve Gazze'nin tahliyesiyle sonuçlanan bu dönem sonunda, Başkomutanlık vekâleti, sorumlu komutanlıklardan savaşın kayıp nedenleri hakkında birer rapor istemiştir. Verilen raporlara göre, savaşın kaybedilmesinin başlıca nedenleri; yüksek rütbeli komutanların ve idari makamların düşmanın durumu ile kendi durumlarını iyi değerlendirememiş olması, emir komuta zincirindeki kopukluklar, aralarındaki anlaşmazlıklar, harekât alanının özelliklerine göre lojistik destek ve personel ikmalinin harekâtı destekleyememesi, eğitimin iyi olmaması ve bunlara karşı İngilizlerin çok sayıda ve yetenekli süvari birliklerine sahip bulunmaları olarak özetlenebilir³⁷⁶.

Birüssebi ve Gazze'nin kaybedilmesi Enver Paşa'yı telaşlandırmış ve alelacele cepheye gelerek kumandanlarla görüşmüştür. Neticede Falkenheim'in kayıplardan kendisini sorumlu tutması üzerine, 1 Aralık 1917'de VII. Ordu Kumandanı Von Kress kumandayı Cevat Paşa'ya terk ederek Almanya'ya dönmüştür³⁷⁷.

İngilizler 2 Kasım'da başlattıkları taarruzlarını, 7 Kasım 1917'de Gazze'yi ele geçirerek sonuçlandırmışlardır. Gazze'nin kaybedilmesi, Filistin'in giriş kapısının açılması ve bu cepheye savaşın kaybedilmesinin ana nedeni olmuştur³⁷⁸. Von Kress, 17 Kasım 1917'de Üçüncü Gazze Muharebesi'yle ilgili olarak, Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığına gönderdiği raporda şöyle yazmıştır: “*Karadan ve denizden günlerce devam eden şiddetli bombardıman nedeniyle savunma kuvvetlerinin pek fazla hırpalanmış olmalarından, bunları takviye etmek veya değiştirmek imkânı da bulunmadığından Gazze'nin boşaltılması zorunluluğu meydana gelmiştir. Ordunun*

³⁷⁵ V. K. Kressenstein, *Sina Çölünde...*, s.175.

³⁷⁶ BDHTH, C.IV, Ks.II, s.180.

³⁷⁷ A. Özçelik, *a.g.e.*, s.25-26.

³⁷⁸ C. Kemal, “Birinci Dünya Savaşı'nda Gazze'yi...”, s.166.

mümkün olduğu kadar uzun süre geride tuttuğu ihtiyatları (16 ve 19.Tümenler) muharebe durumunun gereği olarak sol kanada Birüssebi kuzeyine gönderilmişlerdir. Düşman tarafından 7 Kasım 1917’de ele geçirilmiş olan Gazze’nin en ileri hattındaki görev, plan dâhilinde yapılmıştır. ”³⁷⁹.

İngilizler türlü çarpışmalar sonucunda Kudüs’e girmiş ve 9 Aralık 1917’de şehir devrin son mutasarrıfı İzzet Bey İngilizlere teslim edilmiştir. İzzet Bey, Osmanlıların dini bina yapılarına zarar gelmesinden çekindiği için buralara muhafızlar yerleştirerek sabah erkenden şehirden telsizini parçalayarak şehirden ayrılmıştır³⁸⁰. General Allenby ise 40 gündür devam eden muharebe sonucunda, 11 Aralık 1917’de kente büyük bir gösteriyle girmiştir³⁸¹. Böylece Hristiyanlar 730 yıl sonra Kudüs’e dönmüş oldu³⁸². Kudüs’e giriş töreni Kale (Davut Kulesi) basamaklarında durmuş ve burada Allenby, heyeti ile şehrin ileri gelenleri, İngilizce, Fransızca, Arapça, İbranice, Yunanca, Rusça ve İtalyanca okunacak beyannameyi dinlemek üzere dizilmiştir. Beyannamenin başlığında sıkıyönetim ilan edildiği yazılıdır. Herkesin işine korkmadan devam edebileceği, dini mekânlarda ayrımcılığın olmayacağı ve bu mekânların korunması için muhafızların yerleştirileceği beyannamenin içeriğinde yer almıştır. Allenby’nin yayınladığı bu beynamede dikkati çeken; İngilizlerin 11 Mart 1917’de Bağdat’ı ele geçirdikten sonra yayınladıkları beynamedeki gibi, İngilizlerin işgalci değil kurtarıcı olarak geldikleri, Türklerin kötü yönetimi, Almanların entrikaları, Türklerin Arapları sömürdüğü ve millete bağımsızlık vermek gibi konulardan hiç bahsedilmemiş olmasıydı. Zaten beynamedeki ifadeler İngiliz hükümeti tarafından düzenlenerek Telgraf ile Allenby’e gönderilmiştir³⁸³.

Allenby’nin Kudüs’e girmesi bütün Hristiyan âleminde büyük sevinç uyandırmış, kiliselerde çan sesleri ve dualarla karşılanmıştı. Hatta Osmanlı Devleti’nin müttefiki Avusturalya’nın başkenti Viyana’da bile kiliselerde kutlamalar yapılmıştır³⁸⁴. Kudüs’ün elden çıkmasıyla Müslümanların maneviyatına ağır bir

³⁷⁹ ATESE, Kls.3712, Dos. 15, Fih. 1-2.

³⁸⁰ İ. Üzen, “Birinci Dünya...”, s.331; İ. Üzen, “İngilizlerin Kudüs’ü...”, s.331.

³⁸¹ Y. H. Bayur, a.g.e., s.429., İ. Üzen, “Birinci Dünya...”, s.335; M. Çulcu, “General Allenby’nin...”, s.306; F. Yılmaz, a.g.e., s.46; İ. Üzen, “İngilizlerin Kudüs’ü...”, s.332.

³⁸² İ. Üzen, “İngilizlerin Kudüs’ü...”, s.332.

³⁸³ İ. Üzen, “Birinci Dünya...”, s.336-337.

³⁸⁴ Y. H. Bayur, a.g.e., s.392.

darbe indirilmiştir. Mekke ve Bağdat'tan sonra Kudüs, düşman eline geçen üçüncü mukaddes şehir olmuştur³⁸⁵.

Falkenheim Kudüs'ün kaybedilmesinin sebeplerini 12 Aralık'ta Başkumandanlık Vekâlet'ine çektiği telgrafta şöyle özetlemiştir:

“7 Aralık'a kadar düşmanın Kudüs'e taarruz maksadına ait hiçbir belirtinin farkına varılamadı. Düşmanın yaklaştığı haberi üzerine 7 inci Ordu ve 20 nci Kolordu komutanlarına sorduğum sorulardan m emin gördüklerini bildirirler. Fakat 8 Aralıkta düşmanın siperlerimize girmesi şüphesiz emniyet tertibindeki noksanlıktan ileri gelmiştir. 9 Aralık'a kadar düşman Kudüs'e henüz kuvvetli birlik yanaşturmamıştı. Buna rağmen Kudüs'ün aynı gün kaybedilmesi, 20 inci Kolordu Komutanının hatalarından, düşman topçusunun üstünlüğünden ve en önemlisi de başarılı baskından kaynaklanmıştır.”

Falkenheim da Kudüs'ün kaybını kendisi dışındaki nedenlere bağlamıştır. Ancak ortada çelişen bir durum söz konusudur. Falkenheim, Kudüs'ün savunulmasının önemli olduğunu söylerken bir yandan da Kudüs'ü zayıf bir kolorduya emanet etmiştir³⁸⁶. Ayrıca Kudüs'ün siviller tarafından tahliyesini öngörmüş ve bölgedeki Alman vatandaşlarının zarar görmemesini sağlamaya çalışmıştır. Kudüs'ün düşeceğini Falkenheim anlamış ancak bir yandan da çekilmeyi onuruna yedirememiştir³⁸⁷.

Alman komutan ve yazarlar Kudüs'ün kaybını Osmanlı ordusunun zayıflığına ve 20. Kolordu'nun hatalarına bağlasa da, Osmanlı komutanları Kudüs'ün ciddi anlamda tutulmadığını, adeta İngilizlere teslim edilmeye çalışıldığını savunmuşlardır. IV. Ordu Komutanı Cemal Paşa'nın daha önceden İngiliz saldırı ihtimaline karşılık Kudüs'ü tahliye ederek kolayca savunmayı düşünmüş ancak bu düşüncüyü Almanlar, Müslümanların Kudüs'te nüfus üstünlüğünü ele geçirme çabası olarak yorumlamışlardır. Oysa Cemal Paşa'nın düşüncesinde İngilizlerin arkadan vurma ihtimalini ortadan kaldırmak vardır. Bundan sonra Almanlar iki düşünce etrafında toplanmıştır. Birincisi, Kudüs'ün yakınlarında veya içerisinde savaşılmamasını kesin olarak önlemek ki, bu Hristiyan ve Hristiyan anıtlarının yıkılmasına yol açmamak düşüncesinden ileri gelmiştir. İkincisi ise; büyük çoğunluğu Yahudi olan bölge

³⁸⁵ S. Hatipoğlu, a.g.e., s.21.

³⁸⁶ M. F. Tarım, a.g.t., s.51.

³⁸⁷ a.g.t., s.52.

halkını korumak ve Türklerle Müslümanların bu kentte üstün bir duruma geçmesini önlemektir. Bu planlardan ilkinin önceden beri planlandığı Kress'in "... *Hatta mukaddes şehrin elde bulundurulması için muharebe etmek mecburiyetinde kaldığımız takdirde bile bunu hiçbir vakit şehrin surlarına değil bilakis ilerisinde uzaklarda daha şimdiden belirlemiş mevzilerde yapacaktık...*" şeklindeki ifadesi ile açığa vurulmuştur.

İkinci ihtimale karşılık olarak da, Kudüs'te bulunan Hristiyanlara ve Yahudilere ait emlak, kilise, mabet ve bunlara ait hayır müesseselerini korumaya çalışmışlardı. Almanya, Filistin ile ilgili planları gereğince hem Musevileri hem Hristiyanları korumak istiyordu. Hatta Von Kress, Cemal Paşa'nın düşündüğü tahliye için gerektiğinde Osmanlı Hükümetine, Filistin'de bulunan Alman subay ve birliklerinin geri çekilme tehdidinde bulunulmasını istemiştir³⁸⁸.

General Sedat'ta bu konuda şöyle yazmaktadır: "... *Gazze Cephesinin tahliyesi ve Kudüs'ün terki, gerek Osmanlı ve gerek Alman Genel Karargâhlarınca arzu ile yapılmış hareket gibi düşünüldü*".

Cemal Paşa ise hatıratında: "*Ali Fuat Paşa'dan aldığım malumata göre Falkenheim Kudüs'ün savunulması tarafları değildi. Bu mukaddes beldelerin savunmasını, mübarek makamların top mermileriyle harap olmasıyla neticeleneceğinden buna katıyen razı olamayacağını Ali Fuat Paşa'ya söylemişti.*" diyerek Falkenheim'ı ihanetle suçlamaktadır. Fakat Hüseyin Hüsnü Emir, Falkenheim'ın Kudüs'ü savunmayı çok istediğini hatta Kudüs'ün kaybının Falkenheim'da şok etkisi yarattığını yazmaktadır³⁸⁹.

3.3.6. Von Kress, Cemal Paşa ve Falkenheim'ın Yıldırım Ordular Grubu'ndan Ayrılması

Süveyş Kanal'ına 1915'te yapılacak olan taarruz için Albay Von Kress, Cemal Paşa ile birlikte görevlendirilmiştir. Sefer başarısız olmuş ve Falkenheim bölgeye gelmiştir. Yıldırım Ordular Grubu'nun Sina Cephesi'nde kullanılması kararlaştırılmış ve VIII. Ordu'nun komutanı Kress olmuştur. Kress, Osmanlı

³⁸⁸ Y. H. Bayur, a.g.e., s.389.

³⁸⁹ M. F. Tarım, a.g.t., s.53.

komutanlarıyla da Falkenheim'la da anlaşamamıştır. Kress memnuniyetsizliğini “... *Başka biri yerine o günlerde ordu komutanlığını hem harekât alanının özelliklerini hem de emrindeki birliklerin yeteneklerini iyi bilen Cemal Paşa yapsaydı, Üçüncü Gazze Muharebesini ve buna bağlı olarak Kudüs'ün kaybına neden olan gelişmeler başka türlü olurdu*” cümleleriyle ifade etmiştir³⁹⁰. Kress ve Cemal Paşa iyi anlaşmış, Falkenheim ise Birüssebi, Gazze ve Kudüs'ün kabından Kress'i sorumlu tutmuştur.

Falkenheim'in tüm planları VIII. Ordunun bulunduğu yerde tutunmasına bağlı olduğu için VIII. Ordu komutanlığından Kress'i alıp yerine Cevat Paşa'yı getirtmiştir. Kress geçici olarak Yıldırım Karargâhına atandı olarak gösterilse de görevinden alınmış, kısa süre sonra da Almanya'ya gönderilmiştir³⁹¹. IV. Ordu Komutanı Cemal Paşa, Almanya'ya davet edilmiştir. Cemal Paşa'nın yokluğundan istifade edilerek Sina-Filistin Cephesi'nin komutası Falkenheim'a verilmiştir³⁹². Enver Paşa, Cemal Paşa'ya da Suriye ve Batı Arabistan'ın Komutanlığı adı altında göstermelik bir görev vererek gönlünü almaya çalışılmıştır. Bu durum sonucunda istifa etmeyi düşünen Cemal Paşa, Enver Paşa'nın ısrarı üzerine vazgeçmiştir. Almanya dönüşünde, VII. Ordu Komutanı Mustafa Kemal Paşa ile Yıldırım Ordular Grubunun faaliyetleri ve Falkenheim'ın durumu hakkında mütalaada bulunmuşlardır. Cemal Paşa ile fikir birliğinde olan Mustafa Kemal Paşa, Halep raporlarında ordulara Almanların komuta etmesini eleştirmiştir. Ayrıca Mustafa Kemal ve Falkenheim arasındaki anlaşmazlıklar sonucunda Mustafa Kemal Paşa istifa etmiştir³⁹³. Birüssebi, Gazze ve Kudüs'ün kaybının ardından Cemal Paşa, 10 Aralık 1917 tarihinde İstanbul'a izinli olarak gitmiştir. Yerine, Kurmay başkanı vekâlet etmiş, Suriye ve Batı Arabistan Genel Komutanlığı, Yıldırım Ordular Grubu'na bağlanmıştır³⁹⁴. 18 Ocak 1918 tarihinde de Suriye ve Batı Arabistan Genel Komutanlığı lağvedilip yerine IV. Ordu Komutanlığı kurulmuştur³⁹⁵.

Falkenheim 9 Temmuz 1917 tarihinde görev almıştır. Ancak olumsuz ve ukalalığa varan tavırlarıyla kendi sonunu kendisi hazırlamıştır. Kaldı ki Enver Paşa'ya “*Siz Başkomutan Vekili olarak benim şahsi hareketlerimi tenkide yetkili*

³⁹⁰ V. K. Kressenstein, *Sina Çölünde...*, s.231-232.

³⁹¹ J. Wallach, a.g.e., s. 215-216.

³⁹² BOA, HR.SYS, Dos.2440, Göm.19.

³⁹³ Y. H. Bayur, a.g.e., s.421-422.

³⁹⁴ ATESE, Kls.3221, Dos.H-90, Fih.7.

³⁹⁵ ATESE, Kls.3221, Dos.H-90, Fih.8.

değilsiniz buna ancak hükümdar yetkilidir.” sözlerini sarf etmiştir³⁹⁶. Bununla birlikte Falkenheim’in sevk ve idare açısından da başarılı olduğu söylenemez³⁹⁷. Bu ve buna bağlı nedenlerle Falkenheim komutada uzun süre kalamamış 25 Şubat 1918’de görevine son verilmiş, yerine de Liman Von Sanders geçmiştir³⁹⁸. Bu sırada VI. Ordu (Irak ordusu) Yıldırım Ordular Grubu’ndan ayrılmıştır. VIII. Ordu ile Cevat Paşa, VII. Ordu ile Fevzi Paşa (Çakmak) ve IV. Ordu ile Mersinli Cemal Paşa, Sanders’in emri altında girmiştir³⁹⁹. Sanders, Yıldırım adına derhal esaslı bir değişikliğe gitmiştir. Falkenheim’in İngilizlerin İskenderun’dan çıkartma yapma ihtimaline karşı merkezini Şam’a aldığı Yıldırım’ın karargâhını Nasıra’ya nakletmiştir. Ayrıca karargâh Türkleştirilmiştir⁴⁰⁰. Erkan-ı Harbiye Reisliği’ne de Miralay Kazım Bey getirilmiştir. Sanders, tetkik seyahatinin ardından VII. Ordu’yu tekrar Nablus’a, 20. Kolordu’yu da bir müfreze haricinde Şeria’nın batısına almıştır⁴⁰¹.

Osmanlı Devleti, 1918 yılı içinde hem Suriye ve Medine’yi yeterli olmayan kuvvetlerine rağmen korumak hem de Kuzey-Batı İran’la Kafkasya’da kalabalık ordular bulundurmamak istemektedir. Buna imkân olmamakla birlikte ya olan kuvvetini Arap vilayetlerinin elde kalan kısmını korumak için kullanmak ya da bölgeden çekilerek Kafkas işlerini ele alması gerekiyordu.

Filistin başarısından sonra İngiliz Savaş Komitesi (Lord George) 13 Aralık’ta; Filistin’inin tümünün ele geçirilerek savaş boyunca elde tutulmasını ya da Halep’e kadar ilerleyerek Türkiye-Irak demiryolu geliş gidişinin kesilmesi fikirlerinden birinin gerçekleştirilmesini Genelkurmaylıktan istemiştir. Allenby, Kudüs ve Yafa’nın kuzeyinde bulunan Avca ırmaklarına kadar ilerlemeyi, daha sonra Şeria ırmağının doğusunda ilerleyerek Şerif Faysal’ın adamlarına Kuzey yolunu açmayı en son Akdeniz kıyısı boyunca Tulkerem’e doğru ilerleyerek deniz kuvvetlerinin işbirliğiyle yeni bir saldırı planladığını bildirmiştir⁴⁰². Allenby, ilk darbeyi Şeria’nın batısına, esas hücumu da Kudüs’ün sahil ovalarından yapmaya azmetmiştir⁴⁰³.

³⁹⁶ M. F. Tarım, a.g.t., s.57.

³⁹⁷ J. Wallach, a.g.e., s.210.

³⁹⁸ ATESE, Kls.3704, Dos.H-19, Fih.1-16.

³⁹⁹ E. Z. Karal, a.g.e., s.534; Y. H. Bayur, a.g.e., s. 431.

⁴⁰⁰ J. Wallach, a.g.e, s. 218.

⁴⁰¹ M. F. Tarım, a.g.e, s.66.

⁴⁰² Y. H. Bayur, a.g.e., s. 432.

⁴⁰³ F. Yılmaz, a.g.e., s.75-76; Çulcu, *General Allenby’nin...*, s.285.

Görüldüğü üzere ne Lord George ne de Allenby'nin ihtirasları birbirinden artakalır boyutta değildir. Allenby, Lord'un ilk seçeneği için Türklerin 60 binden fazla kuvvet çıkarmayıp, Sina'dan gelen demiryolu bir engele uğramazsa Hayfa-Nasıra çizgisini tutabileceğini; diğer seçenek için yani Halep'e kadar gitmek için elindeki altı kolordudan başka 16-18 tümene ihtiyacı olabileceğini Lord George'a bildirmiştir⁴⁰⁴.

Bu haber Lord George üzerinde soğuk duş etkisi yapmıştır. Genelkurmaylık, 26 Aralık 1917 günlü bir raporunda kuvvetlerin kesin sonuç alınabilecek olan Fransa cephesinde toplanması üzerinde diretmiştir. Rusya'nın savaştan çekilmesi üzerine Almanya'nın bütün kuvvetlerini Fransa'ya taşıyarak orada saldırıya geçebileceğini de eklemiştir. Ayrıca Amerikan ordusunu Avrupa'ya taşımak için pek çok gemiye ihtiyaç olduğundan, bu gemilerin Filistin ve Suriye'ye asker taşımada kullanmasının doğru olmayacağını söyler. Bunun üzerine Lloyd George, 28 Ocak 1918'de Güney-Afrikalı General Smuts'u Mısır ve Filistin'e gitmesi orada ve Irak'ta bulunan komutanlarla, Akdeniz'deki donanma komutanlarıyla Mısır hükümetiyle ve gereken her ilgili ile görüştüğünden sonra ne yapılması gerektiği üzerinde hükümete düşüncelerini bildirmekle görevlendirir⁴⁰⁵. Smuts, 15 Şubat'ta verdiği raporda, mümkün olan tüm kuvvetle Halep'e saldırılması tavsiyesinde bulunur. Saldırı için hazırlıkların tamamlandığı 21 Mart 1918 tarihinde Fransa cephesinde Alman saldırıları başlamıştır. Allenby'nin istediği yeni kuvvetlerin gönderilmesi yerine kendisinin bir kısım birlikleri Fransa'ya getirilerek yerlerine Hintli birlikler gönderilir. Ancak Allenby'nin henüz bütün İngiliz birlikleri elindeyken Nablus'a doğru yaptığı saldırı kırılmış, Şeria ırmağının doğusuna geçirdiği birlikleri Şeria'nın batısına atılmıştır⁴⁰⁶.

Suriye'de adım adım savunma yapılsa bile gittikçe güçlenen İngiliz kuvvetlerine karşı Osmanlı ordusu günden güne eriyordu. Yukarıda bildirildiği üzere Şubat 1918'de Falkenheim, Yıldırım Orduları Grup Komutanlığı görevinden alınarak yerine Otto Liman Von Sanders atanmıştır.

IV. Ordu Komutanlığı Erkan-ı Harbiye Reisi (Kurmay Başkanı) Fuad Bey, Suriye ve Batı Arabistan Genel Komutanı ve Bahriye Nazırı Cemal Paşa'ya 5 Ocak

⁴⁰⁴ Y. H. Bayur, a.g.e., s. 432.

⁴⁰⁵ Y. H. Bayur, a.g.e., s. 433.

⁴⁰⁶ a.g.e., s. 434.

1918 tarihinde gönderdiği şifrede Filistin Cephesi'nin 1918 yılındaki durumunu açıklamıştır. Şifrenin içeriğinde bölgenin mülki yapılanmaya ihtiyaç duyduğu, askeri ve mülki idare arasında birlik olmadığını, Nablus ve Akka arasında haberleşmenin son derece sıkıntılı olduğunu bildirmiştir. Yıldırım Orduları Komutanlığı'nın bölgesi Beyrut vilayetinin güneyini de kapsamaktaydı. Akka ve Nablus civarı ise Beyrut'tan bile önemlidir. Fuad Bey, bu bölgenin mülki amirinin bulunmamasının büyük sıkıntı meydana getireceğini, askeri ve mülki açıdan sıkıntı çekileceğini ifade etmiştir. Bundan dolayı Beyrut valisi Azmi Bey'in Nablus'la beraber Nasıra'yı merkez yapması ve Kudüs sancağının henüz İngilizler tarafından işgal edilmeyen kısımlarının geçici olarak Azmi Bey'e bağlanılmasını bildirmiştir. Aynı şifrede Beyrut'un da bir vali vekili tarafından idare olunmasının iyi olacağı düşüncesindedir. Fuad Bey, bir iki gün sonra Beyrut'a gidip bu konuyu Azmi Bey ile yüz yüze görüşeceğini de belirtmektedir⁴⁰⁷.

3.4. ŞERİA MUHAREBELERİ

Birinci ve İkinci Gazze Muharebelerinde İngilizlerin uğradıkları başarısızlık ardından General Muray'ın komuta ettiği orduyu General Edmund Allenby teslim almıştır. Allenby komutasındaki İngiliz kuvvetleri 31 Ekim 1917'de saldırıya geçerek 5000 kişinin tuttuğu Birüssebi'yi 40.000 kişiyle düşürmüştür. Yoğun topçu ateşinin ardından 1-2 Kasım gecesi İngilizler Gazze'ye üçüncü defa saldırmış, kıyı boyunca ilerleyerek 6 Kasım'da Tellüşşeria'da cepheyi yarmıştır⁴⁰⁸. Allenby'nin planında önce Şeria'yı alıp Birüssebi'yi elde tutmak vardı. Görüldüğü gibi planı işlemiştir⁴⁰⁹.

Üçüncü Gazze Muharebesi neticesinde Türk birlikleri, Arapların ve Siyonizmin ihanetlerinin de etkisiyle mağlup olmuştur. İngilizler 9 Aralık 1917'de Kudüs'ü ele geçirmiştir. Bağdat'ı geri almak, Irak ve Suriye cephesine de asker sevk edilmek için Yıldırım Ordular Grubu kurulmuş, Falkenhayn ise komutan olmuştur. Cemal Paşa ise Suriye Cephesi kumandanlığından istifa ederek İstanbul'a

⁴⁰⁷ BOA, DH.KMS, Dos.46, Göm.29.

⁴⁰⁸ Y. H. Bayur, a.g.e., s. 425.

⁴⁰⁹ M. Çulcu, *General Allenby'nin...*, s.285; F. Yılmaz, a.g.e., s.75-76.

dönmüştür. Falkenhayn'ın görev süresi uzun olmamış ve 25 Şubat 1918'de görevine son verilerek yerine Liman Von Sanders atanmıştır⁴¹⁰.

Falkenhayn henüz görevindeyken İngilizler 21 Şubat'ta Eriha'yı almış, Avera ırmaklarının hizasına gelmiştir. Bu sırada Türk ordularının geri çekilmesi devam ediyor, Nablus da boşaltılmak üzere telefon ve tesisleri tahrip ediliyordu. 9-11 Mart arasındaki muharebeler sonucunda her iki taraf ciddi kayıplar vermiştir. Bu harekâta İngilizler, Nablus'u yaramamış olsa da altı buçuk ay sonra hedeflerine ulaşacaklardır⁴¹¹. Liman Paşa, İngilizleri şaşırtıp vakit kazanmak için yeni kuvvetlerin geldiğine dair düzmece haberler yazdırmıştır. Bu haberler şifre ile veriliyorsa da İngilizlerin şifreleri çözdüğü biliniyordu. Nitekim İngilizler yaptıkları keşif uçuşlarıyla bu haberleri tetkik etmişlerdir⁴¹².

İngilizler, Şeria'nın doğusunu ele geçirmek amacıyla harekete geçtiklerinde bölgedeki uçaklarla yaptıkları yoğun keşif faaliyetine devam etmişlerdir. Bu durum Ali Fuat Paşa tarafından ordu komutanlığına bildirilmiş ve takviye kuvvet istenmiştir. Ordu komutanlığında Ali Rıza Paşa kumandasında Şeria Grubu kurulmuş ve Yarbay Asım (Gündüz) komutasındaki 48. Tümen de grup emrine verilmiştir. İngilizler 24 Mart sabahı Şeria istikametinde taarruza başlayarak zayıf Şeria müfrezesini geri atmış ve Salt'ı ele geçirmiştir⁴¹³. 26 Mart 1918'de Şeria'nın doğusuna geçerek Essult-Suela (es-Salt-Suela) yolu ile Amman üzerine yürümüşlerdir. Amaçları ise Medine'ye giden demiryolunu kesmek ve Hicaz'da isyan eden Araplarla savaşan Türk birliklerini iki ateş altına alarak yok etmektir. Amman'a yerleşmeleri halinde Dera ve Şam'ı Güneydoğu'dan tehdit etmeleri mümkündür⁴¹⁴. İngilizlerin Amman'a ilerlemeleri üzerine Ali Rıza Paşa'nın yerine Mersinli Cemal Paşa, Amman'ı savunmakla görevlendirilmiştir⁴¹⁵. Arap ve Bedeviler bazen Türk bazen İngiliz tarafında yer almışlardır. Arap asilere İngilizler top, tüfek, uçak ve zırhlı otomobiller vermiş ve Hicaz demiryolu defalarca kez sabote

⁴¹⁰ Ramazan Balcı, *Osmanlı'yı Yıkan Cephe Filistin*, Nesil Yayınları, İstanbul, 2006, s.255; İsmet Görgülü, *On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922*, 2. Baskı, TTK, Ankara, 2014, s.208; Hans Guhr, *Anadolu'dan Filistin'e Türklerle Omuz Omuz*, (Çev. Eşref Özbilen), Kültür Yayınları, ----, s.161; Y. H. Bayur, a.g.e., s. 435; L. V. Sanders, a.g.e., s.277.

⁴¹¹ R. Balcı, a.g.e., s.255; Y. H. Bayur, a.g.e., s.435; L. V. Sanders, a.g.e., s.277.

⁴¹² M. F. Tarım, a.g.t., s.69; L. V. Sanders, a.g.e., s.280-281; M. Çulcu, *General Allenby'nin...*, s. 319-320.

⁴¹³ A. Özçelik, a.g.e., s. 33.

⁴¹⁴ Y. Bayur; a.g.e., s.435; R. Balcı, a.g.e., s.255.

⁴¹⁵ A. Özçelik, a.g.e., s. 34.

edilmiştir⁴¹⁶. Buna rağmen İngilizler, Amman şehri ve istasyonunu ele geçirememişlerdir. Osmanlı ordusunun elinde kuvvetli bir süvari birliği bulunmadığı için İngilizler takip edilememiştir. İngilizler yine üstün kuvvetleri ile saldırmışsalar da Amman'daki birkaç yüz kişi, bire on bazen de bire yirmi nispetindeki düşmanla savaşıyor Türk birlikleri yardımcı kuvvetlerin yetişmesine imkân vermiştir. Bu çetin çarpışmalar neticesinde İngilizler 31 Mart 1918'de geri çekilmek durumunda kalmıştır⁴¹⁷ ve Salt, 1-2 Nisan 1918'de geri alınmıştır⁴¹⁸. Böylece Birinci Şeria Muharebesi Osmanlılar tarafından kazanılmıştır.

İngilizler, başarısız oldukları izlenimini veriyor ve Türk karargâhına bunu destekleyen belgelerin ulaşmasını sağlıyorlardı. Her iki taraf da istihbarat hilelerinden fayda bekliyordu. Ancak İngilizler bu konuda daha başarılı olmuştur. Şeria'nın doğusunda yeni bir yarma harekâtı ihtimaline tedbir alınmıştır. Alman 146. Piyade Alayı ile VIII. Ordu takviye edilmiştir. 703 numaralı Alman Piyade Taburu da Asya kolunu kuvvetlendirmek için VII. Ordu emrine girmiştir⁴¹⁹.

İngilizler 30 Nisan 1918'de İkinci Şeria Taarruzunu büyük bir kuvvetle başlatmıştır. Nasıra'da bulunan Yıldırım Ordular Grubu karargâhı Şeria'daki bu büyük İngiliz harekâtını Arapların telefon ve telgraf tellerini kesmeleri nedeniyle sonradan öğrenmişlerdir. İngilizler, 3 Mayıs'ta Salt üzerine saldırıya geçmiş ve Araplardan da destek almışlardır⁴²⁰. Sanders, ne pahasına olursa olsun Salt'ın geri alınmasını istemiş, muharip gücünün azlığına rağmen Salt 6 Mayıs'ta XX. Kolordu tarafında geri alınmıştır⁴²¹. Kendinden çok üstün İngiliz kuvvetini yenerek, 10 kadar top ve oldukça fazla esir ele geçirmişlerdir⁴²². Türklerin başarısı Times Gazetesi'nde "İngiliz fiyaskosu" olarak tanımlanmıştır⁴²³. Araplar 1-15 Mayıs arasında 25 demiryolu köprüsünü tahrip etmiş ve Hicaz Demiryolu işlemez hale gelmiştir. 4 Haziran'da 11. Avcı Taburu cepheye gelmişti. Yıldırım Ordular Grubunun yedek birliği oluşmuştur. Bu sırada İngilizler, birliklerini subay ve erlerle sürekli takviye etmiş, değişim yapmış ve Hindistan'dan büyük takviye birlikleri getirtmiştir.

⁴¹⁶ BDHTH, C. IV, Ks. II, s.542; L. V. Sanders, a.g.e., s.285

⁴¹⁷ Y. H. Bayur, a.g.e., s. 435; R. Balcı, a.g.e., s.255; L. V. Sanders, a.g.e., s.286; H. Uyar, a.g.t., s.74.

⁴¹⁸ A. Özçelik, a.g.e., s. 33; H. Guhr, a.g.e., s.170.

⁴¹⁹ Tarım, a.g.t., s.69- 70.

⁴²⁰ a.g.t., s.70-71; L. V. Sanders, a.g.e.,291.

⁴²¹ L. V. Sanders, a.g.e., s.310-311; A. Özçelik, a.g.e., s. 34.

⁴²² Y. H. Bayur, a.g.e., s. 435.

⁴²³ L. V. Sanders, a.g.e., s.312.

Osmanlı, cephede kullanacak tek bir ere bile ihtiyaç duyarken İngilizler fazlalıkları düzenleme yoluna gitmiştir. Haziran ayının ilk haftasında İngiliz topçu ateşi sahil bölgesinde etkinliğini arttırmıştır. 9 Haziran'da İngiliz piyadesinin başlattığı taarruz geri püskürtmüştür⁴²⁴.

3.4.1. 1918 Yazında Yaşanan Gelişmeler

Rusya'nın savaştan çekilmesiyle Kafkaslarda Osmanlı ve Alman çıkarları birbiriyle çatışmıştır. 15 Haziran 1918'de Liman Paşa, Enver Paşa'dan Alman birliklerini Filistin'den çekileceği telgrafını almıştır. Ayrıca bu birliklerin Kafkas Cephesi'ne gönderileceğini öğrenmiş ve hiddetlenmiştir. Bağdat'ı kurtarmak için yapılan İran harekâtı Kudüs'ü kaybettirmişti. Kafkaslara yapılacak harekât ise Filistin, Suriye ile bütün Arabistan'ın kaybına neden olacaktı⁴²⁵. Bunun üzerine Almanlar misilleme olarak, gönderdikleri birlikleri ve yardım tesislerini geri almak istemiştir⁴²⁶. Enver Paşa, Liman Paşa'ya 20 Haziran'da Filistin'deki Alman birliklerini başka bir Osmanlı cephesinde kullanmayı planlamadığını çektiği telgraf ile ifade etmiştir. Oysa Liman Paşa, Avcı Taburu'nun Batum'a sevk edileceğini Alman Askeri Misyonu'ndan öğrenmiş ve Alman büyükelçisi General Ludendorff, bu taburun Kafkasya'da kullanılacağını teyit etmiştir. Yani aslında durumdan haberdar olmayan tek kişi Enver Paşa'dır⁴²⁷. Liman Paşa'nın istifa kararı ise İmparator tarafından kabul edilmemiştir. Asya kolordusu Filistin'de kalmış, Paşa II takviyesiyle gelmiş olan dört tabur ise geri alınmıştır⁴²⁸. Suriye ve Filistin'in kaybedilmek üzere olduğu dönemde Enver Paşa Kafkaslar üzerinde büyük hayaller peşine düşmüştür. Arapların faaliyetleri devam ederken, Alman ordularının bir kısmının geri çekilmesi VII. ve VIII. Ordu cephelerini daha da zayıflatmıştır⁴²⁹.

Ağustos ayı içinde Osmanlı ordusunun durumu gittikçe kötüleşiyordu. Sıcaklık 56°C çıktığı için kıtaların hareketleri, sabah 08.00'den akşam geç vakte kadar yasaklanmıştır. İkmal yetersizliği, sıcak havaya bulaşıcı hastalıklar da

⁴²⁴ M. F. Tarım, a.g.t., s.72-1-72.

⁴²⁵ L. V.Sanders, a.g.e, s.324-325; J. Wallach, a.g.e., s. 222.

⁴²⁶ a.g.e., s. 237.

⁴²⁷ L. V. Sanders, a.g.e., s.329- 330.

⁴²⁸ J. Wallach, a.g.e., s. 222-223.

⁴²⁹ M. F. Tarım, a.g.t., s.74.

eklenince Osmanlı ordusu tam bir iskelet haline gelmiştir⁴³⁰. Sanders, Enver Paşa'nın Filistin'i elde tutma emrine itibar etmeyerek, Türk birlikleriyle uzun bir çekiliş yamaktansa mevzilerde sonuna kadar direnmeyi tercih etmiştir. Felaketi arttırıp yok oluşa sebep olan da bu olmuştur⁴³¹. Ağustos ayında Osmanlı ordusunda firarlar artmıştır. Osmanlı askerleri, ölmüş İngiliz askerlerinin çizme ya da postallarının tabanlarına, taşlık arazide ses çıkarmasın diye keçe ile çivilenmiş olduğunu görünce şaşkına uğramışlardı. Kendileri ise ayaklarını paçavralara sarıp savaşıyorlardı. Subayların bile çoğunda düzgün ayakkabı yoktu⁴³².

3.4.2. Mustafa Kemal'in İkinci Defa VII. Ordu Komutanlığı'na Atanması

Mustafa Kemal 1917 yılında Sina Cephesi'nde VII. Ordu Komutanlığına atanmış ancak Falkenhayn ile anlaşmazlığı nedeniyle istifa etmişti. Mustafa Kemal 15 Aralık 1917'de şehzade Vahdettin ile Almanya seyahatine çıkarak Almanya cephelerini, Alman ordusunun durumunu görmüş ve üst düzey yetkililerle görüşmüştür⁴³³. Mustafa Kemal, Almanya'nın savaşı kazanamayacağına inanarak bu görüşünü yakın çevresine açıklamıştır. Ona göre Osmanlı Devleti bir an önce savaştan çekilmelidir⁴³⁴. Mayıs 1918'de rahatsızlanarak Viyana'ya giden Mustafa Kemal Paşa, 2 Ağustos 1918'de İstanbul'a dönmüştür. Bu sırada da VII. Ordu komutanı Fevzi Paşa da hastalanarak İstanbul'a dönmüştür⁴³⁵.

VI. Mehmet Vahdettin, 4 Temmuz 1918'de Sultan V. Mehmet Reşat'ın yerine tahta geçerek, Mustafa Kemal'le görüşmek üzere, 5 Ağustos 1918'de kendisini Saray'a çağırtmıştır. Padişah VI. Mehmet Vahdettin, salonda bulunan Alman generallerine Mustafa Kemal için: *“Çok beğendiğim ve güvendiğim bir komutan”* dedikten sonra, Mustafa Kemal'e: *“...Sizi Suriye'ye komutan atadım. Oradaki durum önem kazanmış, oraya gitmeniz gerek, sizden istediğim sudur: O tarafları düşman eline geçirtmeyeceksiniz! Verdiğim görevi başarıyla yapacağınıza*

⁴³⁰BDHHTH, C. IV, Ks. II, s.612-613.

⁴³¹ L. V. Sanders, a.g.e., s.371.

⁴³² M. F. Tarım, a.g.t., s.76.

⁴³³ Afet İnan, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, 14. Basım, TTK, İstanbul, 2015, s.12; M. F. Tarım, a.g.t., s.79; T. Akkuş, a.g.t., s. 103.

⁴³⁴ a.g.t., s. 103.

⁴³⁵ M. F. Tarım, a.g.t., s.79.

inaniyorum. Hemen o kut 'aya hareket etmelisiniz!' iradesini bildirmiş, Alman generallerine bakarak: "...Bu komutan, dediklerimi yapabilir" demiştir⁴³⁶.

VII. Ordu komutanı Fevzi Paşa (Mareşal Çakmak), 1 Ağustos 1918'de izinli olarak ayrılmış, Ordu Komutanlığını, 1-6 Ağustos 1918 tarihleri arasında, II. Ordu Komutanı Nihat Paşa vekil olarak yürütmüştür. Mustafa Kemal Paşa, 7 Ağustos 1918'de, VII. Ordu Komutanlığını ikinci defa teslim almıştır⁴³⁷. Bu görevlendirmede Enver Paşa, padişah Vahdettin üzerinde etkili olmuştur. Tezer'e göre; Mustafa Kemal bu görevin oldubittiyle kendisine verilmesine kızmışsa da padişah tarafından kendisine verilen Grup komutanlığı vaadiyle görevi kabul ermiştir⁴³⁸.

Mustafa Kemal Paşa'nın ikinci kez komutanlığını üstlendiği VII. Ordusuna bağlı 3.Kolordu Komutanlığını Albay İsmet (Orgeneral İnönü), 20. Kolordu Komutanlığını Ali Fuat Paşa (Orgeneral Cebesoy), 26.Tümen Komutanlığını Albay Fahrettin (Orgeneral Altay) yapıyorlardı⁴³⁹.

Mustafa Kemal'in Nablus'ta ilk izlenimleri ise şöyledir: "*Nablus Karargâhında, ikinci defa Yedinci Ordu Kumandanıyım. İlk işim çok üzücü ve yorucu seyahatlerle cepheyi dolaşmak ve vaziyeti tetkik etmek oldu. Bu teftiş neticesindeki kanaatim şu idi ki, her şey bitmiştir. Yakın felaket, önlemek için esaslı tedbir bulmak güç idi. Düşününüz yüzlerce kilometre üzerinde üç ordu vardı, adları vardı... Zayıf dağınık bir takım kuvvetler... Daha İstanbul'dan ayrılmazdan önce düşündüğüm, şekiller içinden çıkmak ve hakikatler içine girmektir. Yani bütün kuvvetlerle ufak da olsa kıymetli bir kitle halinde tek bir ordu teşkil edilmeli idi. Mademki ben buraya mamur ediliyorum, kendime güvenerek lazım gelenlerle daha önce, İstanbul'dan hareketten önce bildirdim ki, bu kuvvet benim emrime verilmelidir. Bu yoldaki tekliflerim ciddiye alınmadı...*"⁴⁴⁰.

VII. Ordu'ya bağlı birlikleri gezen Mustafa Kemal Paşa, 11 Eylül 1918'de İstanbul'daki yakın arkadaşı Dr. Rasim Ferit (Talat) Bey'e Nablus'tan yazdığı mektupta durumun vahametini bir kez daha göstermiştir. "*Nablus'a geldim. Suriye'yi*

⁴³⁶ Cemal Kemal, "Nablus Meydan Muharebesi'nde Mustafa Kemal", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, sy.51, Bahar 2013, s.622.

⁴³⁷ Şerafettin Turan, "Mustafa Kemal Atatürk", *İslam Ansiklopedisi*, C.XXXI, TDV, İstanbul, 2006, s.313; A. İnan, a.g.e., s.13.

⁴³⁸ M. F. Tarım, a.g.t., s.79.

⁴³⁹ Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, C.II, Burçak Yayınevi, İstanbul, 1968, s.25.

⁴⁴⁰ Cevat Rıfat Atilhan, "Filistin-Suriye Cephesi'nde Kahramanlar ve Hainler", *Derin Tarih Kültür Yayınları*, İstanbul, 2013, s. 32; T. Akkuş, a.g.e., s. 104.

baştanbaşa bir defa etüt ettim, muharebe hatlarını baştanbaşa geçtim. Komutan subay, erbaş ve erlerimizi gördüm. Gözlemlerimi şöyle özetleyebilirim: Suriye genel olarak acınacak hale gelmiştir. Vali yok, komutan yok, İngiliz propagandası gizli teşkilatı her yerde faaliyet halinde, halk hükümetten nefret ediyor, bir an önce İngilizlerin gelmesini istiyorlar. Düşman kıtalarıyla, vasıtalarıyla kuvvetli, biz onun karşısında pamuk ipliği...’’⁴⁴¹.

Aaronsohn’un hatıralarına göre, Lübnan’daki halkın düşünceleri de Filistin ve Suriye’ye benzer şekil gösteriyordu: *“Gerçekte burası hemen hemen 4000 mil kare büyüklüğünde Lübnan olarak adlandırılan ve esrarengiz öğretileri sadece sırdaşlarınca bilinen ve dışarıda bulunanlara asla ifşa edilmeyen gizli bir din ve bir halkla büyük bir eyalettir...Hiristiyan mezheplerden Maruniler ve Müslüman Dürziler oturmaktadırlar...Lübnan’a otonomi hakkının tanınmasından sonra, eyaletteki gerek Maruniler ve gerekse diğer Hiristiyanlar üzerindeki Fransız nüfuzu önemli oranda artmıştı. Hemen hemen herkes Fransızca konuşuyor ve kalbinde derin bir Fransa sevgisi taşıyordu. Dürziler ise daha ziyade İngiliz nüfuzu altında bulunuyordu. İngiltere son 60 yıldır dostlarıydı ve bunu hiçbir zaman unutmamışlardı...’’⁴⁴²*

Bu mektup, büyük taarruz öncesinde şartların İngilizlerin lehine olduğunu apaçık göstermiştir. Zaten İngilizler Araplarla birlikte kısa sürede Suriye’yi ele geçirecektir.

3.4.3. Nablus Meydan Muharebesi (Megiddo Muharebesi)

Şeria muharebeleri sonucunda VII. Ordu’nun muharebe gücü oldukça zayıflamış, VIII. Ordu’nun birliklerine yiyecek ikmalî kesildiği için birlikler aç kalmıştır. Muharebeye katılan birlikler, personelin yarıdan fazlasını kaybetmişse de Şeria Muharebeleri Türklerin lehine sonuçlanmıştır⁴⁴³.

Osmanlı ordusu kuvvet bakımından son derece zaafa düşmüş ve iaşe bakımından acınacak durumdadır. Fakat bu cephedeki birlikler daha önce Türk

⁴⁴¹ a.g.t., s.104; M. F. Tarım, a.g.e., s.80.

⁴⁴² A. Aaronsohn, a.g.e., s.70-71.

⁴⁴³ Y. H. Bayur, a.g.e., s. 435; Ş. S. Aydemir, a.g.e., s. 353; F. Armaoğlu, 20. Yüzyıl..., s. s.142.

kumandanların emri altındayken daha iyi bakılmışlardır. Örneğin Gazze Muharebeleri sırasında sıkışınca Halep'e, Şam'a, Adana'ya kısaca ordu bölgesindeki kumandanlara, valilere mutasarrıflara 24 saat vadeli telgraf gönderilebilirdi. Bu süre zarfında telgrafnâmede istenildiği kadar asker, cephane, arpa, un, çuval, kum torbası ve saire temin edilebilmiştir. Daha da ilginç, aynı trenlerle istenilen saatte istenilen yere talep edilen asker ve cephane nakledilebilmiştir. Çünkü üst, astın kabiliyetini ve ihtiyacından haberdar olmuştur. Ancak Sina'dan Filistin'e geri çekiliş sırasında Almanların yönetimi altında emirler verilmeye başlamasıyla ordunun düzeni bozulmuştur. Ordunun en zor zamanlarında, mesela Tih sahrasında, Kanal'da harp ederken, Filistin'de bulunurken bile her alanda düzen daha fazladır. Başkumandandan neferlere kadar, paşalardan subaylara kadar herkes aynı cinsten gıdalarla beslenmiştir⁴⁴⁴. Ancak Filistin Cephesi'nde son zamanlara yaklaştığımızda iâşe koşulları oldukça ilgi çekicidir. Et, pirinç, baklava, börek ve ot! Hepsi mevcuttur. Cephede çarpışanlar buğday haşlaması veya un çorbasıyla beslenirken, diğer tarafta karınlarını biftekler ve tatlılarla doyurup hoşaf içenler de vardır. Bunlar sadece Almanlar da değildir. Gariptir ki, rütbesine göre subaylara erzak dağıtılması usulü kabul edilmiştir⁴⁴⁵. Olumsuzluklar bununla sınırlı olmamıştır. Örneğin, İstanbul'dan ordulara ulaştırılmak üzere erzak yüklü vagonlar hareket ettirilse de vagonlar çoğunlukla varacağı yere ulaşama imkânı bulamamıştır. Toros dekovili erzak sevkiyatı açısından en tehlikeli bölgeydi. Alman askerler ucu çengelli urganlarla, üstü açık vagonlardan çuvaları çekip düşürüyorlardı. Pozantı'da sevkiyat sırasında bekleyen vagonların altları delinerek yükleri çalınıyor, Türk subayların eşya ve bavulları aşırılıyor, sabun çuvaları boşaltılıp yerlerine taş dolduruluyordu. Aynı şekilde gaz ve benzin bidonları boşaltılıp yerlerine su dolduruluyordu. Bu vagonlar bir kez de Halep, Rayak ve Şam'da da tokatlanıyor ve nihayet bir şey kalırsa ordulara nasip oluyordu⁴⁴⁶.

Bu zaman dilimine kadar olan mücadelelerde Osmanlı ordusu büyük zayıat vermiş, gerek insan gerekse araç gereç kaynaklarının çok az oluşu nedeniyle toparlanamamıştır. Ulaşımın elverişsiz oluşu, Sina-Filistin Cephesi'nin takviyesine

⁴⁴⁴ Kurmay Binbaşı Vecihi, *Filistin Ricati*, Dersaadet-Matbaa-i Askeriyye, 1921, (Haz. Murat Çulcu), Kastaş Yayınevi, İstanbul, 2009, s.224.

⁴⁴⁵ a.g.e., s.225.

⁴⁴⁶ a.g.e., s.226.

imkân vermemiştir. Her bakımdan noksansız ve çok üstün desteğe sahip üstün İngiliz kuvvetleri karşısında Nablus Meydan Muharebesi'ne girilmiştir.

Bu şartlar altındaki Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığı'nın 19 Eylül 1918'de kuruluşu şöyledir: Yıldırım Ordular Grubu Komutanı, Mareşal Liman Von Sanders.

VIII. Ordu Komutanı Tuğgeneral Cevat (Çobanlı) emrinde, 22.Kolordu Albay Refet (Tümgeneral Bele) komutasında 7. ve 20.Tümenler ve Kolordu Bağlı Birlikleri. Sol Kanat Grubu Albay Oppen komutasında 16., 19.Tümenler, Alman Asya Kolu ve Kafkas Süvari Tugayı.

VII. Ordu Komutanı Tuğgeneral Mustafa Kemal emrinde 3.Kolordu Albay İsmet (Orgeneral İnönü) komutasında 1., 11.Tümenler ve Kolordu Bağlı Birlikleri. 20.Kolordu Tuğgeneral Ali Fuat (Cebesoy) komutasında 26., 53.Tümenler ve Kolordu Bağlı Birlikleri.

IV. Ordu Komutanı Tuğgeneral Cemal Paşa (Mersinli) emrinde 8.Kolordu Albay Ali Fuat (Erden) komutasında 48. Mürettep Piyade Tümenleri ve Kolordu Bağlı Birlikleri. Şeria Grubu: Albay Esat komutasında 24. Piyade ve 3.Süvari Tümenleri. 2.Kolordu Albay Şevket komutasında 62.Tümen, Şam, Havran, Maan Komutanlıkları ve Kolordu Bağlı Birliklerine ilaveten Ordularımızın Bağlı Birlikleri bulunmaktaydı.

IV. Ordu 6.919 muharip er, 2.380 piyade tüfeği, 9 hafif ve 86 ağır makineli tüfek; VII. Ordu 14.522 muharip er (24.Tümen ve süvari tümeni hariç), 7.046 piyade tüfeği, 51 hafif ve 348 ağır makineli tüfek; VIII. Ordu 19.157 er, 10.393 piyade tüfeği, 213 hafif ve 262 ağır makineli tüfekten ibarettir.

İngilizlerin, Akdeniz'le Hicaz Demiryolu arasındaki kuvveti, 67.000 personel, 56.000 tüfek, 11.000 kılıç ve 552 toptan meydana geliyordu. İngilizler, Filistin Cephesi'nin genelinde üç, VIII. Ordu Cephesi'nde yedi, 22. Kolordu cephesindeyse on dört kat fazla muharebe gücü üstünlüğü sağlamışlardı⁴⁴⁷.

⁴⁴⁷ ATESE, Kls.3718, Dos.38, Fih.1-24; *BDHTH*, C. IV, Ks. II, s. 616-617; Larcher, *Büyük Harpte Türk Harbi*, (Haz: Kaymakam Mehmet Nihat), C.II, Askeri Matbaa, İstanbul, 1927, s. 223; Larcher'e göre; IV. Ordu, 6.000 tüfek, 2.000 kılıç, VII. Ordu, 7.000 tüfek, VIII. Ordu 10.000 tüfek, yedekler 3.000 olmak üzere toplam 26.000 tüfek ve 2.000 kılıçtan meydana geliyordu. Şükrü Mahmut Nedim'e göre; taarruza katılan üç İngiliz Kolordusunun iâşe mevcudu:150.000 kişi olup, taarruz kademesinde 69.000 kişi bulunmaktaydı. Sabahattin Selek'e göre: İngiliz taarruzunun başlangıcında, Mareşal Liman Von Sanders'in Yıldırım Ordular Grubunun insan mevcudu:100.000'e (geri hizmet kıt'alarıyla

General Allenby, iki piyade kolordusu, öl Atlı Piyade Kolordusu, Fransız ve İtalyan müfrezeleriyle, ordu bağı birliklerinden ve hava kuvvetleriyle ordusunu oluşturmuştur.

İngiliz Ordusunun kuruluşu şöyleydi: XX. Kolordu Tümgeneral P.W.Chetwode komutasında 10 ve 53.Tümenlerle Kolordu Bağı Birlikleri.

XXI. Kolordu Korgeneral E.S.Bulfin komutasında 54 (East Anglian), 60 ve 75.Tümenlerle Fransız Müfrezesi (54. Tümen Komutanı emrinde), 3.Lahor ve 7.Hint Tümenleriyle Kolordu Bağı Birlikleri.

Chaytor Grubu Tümgeneral E.W.Chaytor komutasında Avustralya-Yeni Zelanda (ANZAK) Atlı Piyade Tümeni ve 20.Hint Tugayı.

Çöl Atlı Piyade Kolordusu Tümgeneral H.G. Chauvel komutasında 4 ve 5.Süvari Tümenleri, Avustralya-Yeni Zelanda (ANZAK) Atlı Piyade Tümeni (Chaytor özel görev kuvveti olarak kolordudan ayrılmıştır) ve Kolordu Bağı Birlikleri bulunuyordu⁴⁴⁸.

Allenby, Eylül başında IV. VII. ve VIII. Türk ordularının toplam kuvvetini 23.000 tüfek, 3.000 kılıç ve 340 top olarak tahmin etmiştir. Bunlardan IV. Ordunun 6.000 tüfek, 2.000 kılıç ve 74 topla Şeria Vadisi'nde bulunduğunu, VII. Ordunun 7.000 tüfek ve 111 topla Kudüs-Nablus hattının iki tarafında ve VIII. Ordunun ise 10.000 tüfek ve 107 topla Furka'dan denize kadar olan bölgede karşısında yer aldığını düşünmüştür. Hicaz Demiryolu'nu 6.000 tüfek ve 30 top ile muhafazasının sağlanıp, 3.000 tüfek ve 30 toptan ibaret olan genel ihtiyat kuvvetinin Hayfa, Nasıra ve Taberiye arasında dağıtıldığı kanısındadır. Böylece Allenby'in tahmin ettiği kuvvet 32.000 tüfek, 4.000 kılıç ve 400 kadar topa mukabil gelmiştir⁴⁴⁹.

Karada üstün olan İngilizler, deniz ve hava kuvvetinde de üstünlüğünü korumuştur. Allenby, karşısındaki IV, VII ve VIII. orduları tamamen yok etme üzerine bir plan hazırlamıştır⁴⁵⁰. Allenby'nin taarruz için Mısır ve Filistin'deki birlikleri 226.900 İngiliz ve Avusturalyalı, 111.800 Hintli, 128.950 Mısırlı olmak üzere toplam 467.650 insan ve 159.900 hayvandan oluşmuştur.

birlikte), General Allenby Ordusunun mevcuduysa: 500.000'e yakındı. E. Z. Karal, a.g.e., s.536-537; Karal'a göre: Türkler: 4000 kılıç, 57.000 tüfek ve 540 topa sahip bulunmaktaydı.

⁴⁴⁸ BDHTH, C. IV, Ks. II, s.614-616; E. Z. Karal, a.g.e., s.536.

⁴⁴⁹ F. Yılmaz, a.g.e., s.74.

⁴⁵⁰ C. Kemal, "Nablus Meydan..", s.629.

Larcher'e göre Allenby, 30.000 mevcutlu tahmin ettiği Osmanlı ordusunun karşısına, 4 süvari tümeni (her biri 6-7 alay), 7 piyade tümeni (12'şer taburlu), 8 müstakil Hint taburu, Suriye-Filistin Fransız müfrezesi ve bunların muharip mevcudu Filistin'de 211.000 insan hazırlamıştır⁴⁵¹. Allenby kuvvetlerini; 2 süvari tümeni, 2 atlı piyade tümeni, 7 piyade tümeni, 1 Hind Piyade Tugayı, 4 düzenli tabur ve sair birlikler ile 1 piyade tugayı kuvvetinde Fransız kuvveti olup, cephede kullanılan silah adedini 57.000 tüfek, 12.000 kılıç ve 540 top olarak ifade etmiştir⁴⁵².

Şeria saldırılarından elde ettiği tecrübeler neticesinde Allenby, Kudüs'ün kuzeyindeki dağlık bölgede Türk direnişiyle karşılaşacağını göz önünde bulundurarak kıyı bölgeyi taarruz için tercih etmiştir. Planladığı harekât için; VIII. Ordunun karşısında, beş piyade tümeniyle bir Fransız müfrezesi ve üç süvari tümeni toplayarak ağırlık merkezi yapmıştır. Bu kuvvetlerin çoğunu (dört piyade ve üç süvari tümeni) 22.Kolordu cephesinde tertiplemişti. Böylece Hicaz demiryolu ile deniz arasındaki 10 km. olan mesafede Türklere karşı İngilizler on dört katlık üstünlük sağlamıştır⁴⁵³.

İngilizler, 12 Ağustos 1918'de Kudüs-Nablus yolunun her iki tarafındaki Türk mevzilerine doğru harekete geçmiştir. Bu hareketten hedefin Nablus olduğu anlaşılmiş ve XX. Kolordunun durumu tehlikeye girmiştir⁴⁵⁴. Başkomutanlık Karargâhı, muhtemel İngiliz saldırısının yaklaştığı zamanda Toroslardaki son büyük tünelin kapanma fikrini öne sürmüştür. Sanders, 17 Ağustos 1918'te İngilizlerin casusları vasıtasıyla tüm haberleri öğrendiğini, ordular grubunun tek ulaşım yolu olan tünelin kapalı olmaması gerektiğini aksi halde İngilizlerin bunu fırsata çevireceğini anlatarak uyarıda bulunmuş, Ludendorff tarafından da desteklenmiştir. Ayrıca Liman Paşa, Faysal'ın Arap devletinin kurulmasına teminat verilmesi halinde Şeria'yı savunacağını bildirdiğini Enver Paşa'ya ifade etmiş ancak Osmanlı Hükümeti bu teklifi ciddiye almamıştır⁴⁵⁵. Hans Guhr 14 Eylül'de Türk tarafına kaçan bir İngiliz tugay yazıcısının 19 Eylül sabahı için planlanan İngiliz saldırısını bildirmiştir⁴⁵⁶. Bu konuda Larcher ise 17 Eylül'de Hintli bir mültecinin sahil

⁴⁵¹ Larcher, a.g.e., s.22; Şit Turan Buzpınar, "Nablus", *İA*, C.XXXII, TDV, İstanbul, 2006, s.267.

⁴⁵² F. Yılmaz, a. g. e., s.74.

⁴⁵³ BDHTH, C. IV, Ks. II, s. 622.

⁴⁵⁴ A. Özçelik, a.g.e., s. 35; L. V. Sanders, a.g.e., s.352; Ek 3: Nablus Meydan Muharebesi.

⁴⁵⁵ M. F. Tarım, a.g.t., s.77; L. V. Sanders, a.g.e., s.353-354.

⁴⁵⁶ H. Guhr, a.g.e., s.196.

mıntıkasında İngilizlerin taarruzunu Liman Paşa'ya ihbar etmiştir. Liman Paşa, asıl taarruzun Nablus yolu civarında olacağını düşünerek tedbir aldırılmıştır⁴⁵⁷. İngilizlerin üstün kuvvetlerine karşılık Nablus'ta Osmanlı kuvvetleri 40.598 er, 19.819 tüfek, 273 hafif ve 196 ağır makineli tüfektir⁴⁵⁸.

İngilizlerin Türk hatlarına saldırısı Araplar ile desteklenerek şaşırtma hareketi şeklinde 16-17 Eylül 1918'de Dera ile Amman, Dera ile Şam ve Dera ile Affule arasındaki demiryolları üzerine olmuş ve demiryolları işlemez hale gelmiştir. Liman Paşa, elindeki ufak yedek birliklerin çoğunu o yörelere yani asıl İngiliz saldırısının yapılacağı bölgelerden uzaklara göndermiştir. Bu İngilizlerin ilk şaşırtma hareketidir. Faysal'ın kuvvetleri doğrudan IV. Ordu'ya saldırmayıp akınlarını yan ve gerilerine yapmıştır⁴⁵⁹.

Kurmay Başkanı, yatağında yatan VII. Ordu komutanı Mustafa Kemal Paşa'ya, günlük raporları getirdiğinde Mustafa Kemal Paşa bir Hintli esirin ifadesine dayanarak düşmanın cephe üzerinde ciddi saldırılar yapacağını değerlendirdiğini ifade ederek, hatıralarında olayı şöyle anlatmaktadır :*“Biraz sonra, kurmaylarımı toplu olarak göreceğim dedim. Yataktan kalktım giyindim, iş odasına giderek bir savaş buyruğu yazdırdım. Bu buyrukta; düşman, 18 Eylül günü akşamı genel saldırı yapacaktır diyor ve buna karşı alınacak tedbirleri sıralıyordum. Bu buyruğu, bilgi için Liman Von Sanders Paşaya gönderdim. Çok saygı duyduğum bu zat, benim raporlardan çıkardığım sonucu önemsememiş ve gülmüş...18-19 Eylül gecesi Kolordu Komutanları İsmet ve Ali Fuat Paşaları telefon basına çağırdım ve sordum: Verdiğim buyruğu ve ona göre gereken önlemleri aldınız mı? Buyruğunuz yapılmıştır, karşılığını verdiler. Ben daha telefon konuşmasını bitirmeden düşman topçusu savaş hatlarımız üzerine ateş etmeye başladı.”*⁴⁶⁰.

Değişik kaynaklarda ve Sanders'in hatıratında Mustafa Kemal Paşa'nın bu tarz bir uyarıda bulunduğu değinilmemiştir. Ayrıca VIII. Ordu komutanı Cevat Paşa da Liman Paşa'yı, İngilizlerin sahil boyunca demiryolu yapımına devam ettiğini söyleyerek onu uyarmıştır. Ancak Liman Paşa İngilizlerin her yere demiryolu yaptığını söyleyerek bu düşüncüyü önemsememiştir. Cevat Paşa 17 Eylül'de yine

⁴⁵⁷ Larcher, a.g.e., s.223.

⁴⁵⁸ ATESE, Kls.3718, Dos.38, F.1-12.

⁴⁵⁹ Y. H. Bayur, a.g.e., s. 435; A. Akın, a.g.t., s. 76-77.

⁴⁶⁰ F. R. Atay, *Çankaya*, s.21; C. Kemal, “Nablus Meydan...”, s.630.

Liman Paşa'ya İngilizlerin saldırısını büyük ihtimalle VIII. Ordu'ya yönelteceğini bildirmiştir⁴⁶¹.

Teğmen İbrahim Sorguç anılarında, Türk tarafına iltica edip İngilizlerin saldıracağını ihbar eden, Türk kuvvetlerinin buna karşı koyamayacağını bu yüzden Nasıra'ya çekilmeleri konusunda tavsiyede bulunan Hintli esirin söylediklerinin ordu komutanlarının kasten dikkate almadığını belirtmiştir. Üstelik saldırıdan bir gün önce, erlerin alay karargâhında eğleneceğini bu nedenle siperlerde kâfi miktarda asker bırakılacağı ve diğer erlerin alay karargâhına gideceğine dair emir aldıklarını belirtmiştir⁴⁶².

İngilizler 18 Eylül 1918'de VII. Ordu cephesinin merkez ve sol kanadına taarruza başlamıştır⁴⁶³. İngilizler, 19 Eylül'de saat 04.30'da 22. Kolordu cephesine ardından 19. Tümen cephesine yoğun ateş açmış ve ateş etkisiyle de telefon hatları hasar görerek birlikler arasındaki irtibat kesilmiştir⁴⁶⁴. İrtibatı kesen kişi Yüzbaşı Sarkis Torosyan'dır. Kendisine VII ve VIII. ordular arasında kuryelik teklif edilmiş ve kabul etmiştir⁴⁶⁵. İngilizler taarruzlarını Hintli askerlerin de söylediği gibi VIII. Ordu bölgesinden Yafa-Hayfa istikametine yöneltmiştir. Yukarıda belirtildiği gibi haberleşme sistemi tahrip edilmiş, emir alma ve rapor gönderme imkânı yok edilmiştir. VIII. Ordu Komutanı Cevat Çobanlı Paşa, 19 Eylül 1918'de gönderdiği telgrafta; sağ kanadın durumunun kötü olduğunu, 7.Tümenin muharebe dışı kaldığını, 22. Kolordunun El Tire'ye çekildiğini, topçusunun çoğunu kaybeden bu kolordunun tutunmaya çalıştığını ancak Kolordu Komutanı Bele'nin burada tutunabileceğinden şüpheli olduğunu belirtmiştir. Ayrıca düşmanın hattın bazı kesimlerine girdiğini, karşı taarruzla geri atılmaya çalışıldığını, 19. Tümen'in Kefri Kasım yöresine çekildiğini söyleyerek yardım istemiştir⁴⁶⁶.

İngilizler, VIII. Ordu üzerine baskın yapmıştır. Fırarlar baş göstermiş ve İngilizlerin attıkları bombalar neticesinde yollar şehitler, hayvan ölüleri ve

⁴⁶¹ BDHTH, C. IV, Ks. II, s. 620-621.

⁴⁶² İbrahim Sorguç, "Bu Defa Niçin Harp Edeceğimi Biliyorum", İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010, s.16.

⁴⁶³ E. Z. Karal, a.g.e., s.537; F. Armaoğlu, 20. Yüzyıl..., s.142; F. R. Atay, Çankaya, s.119; C. Kemal, "Nablus Meydan...", s.629-630.

⁴⁶⁴ Y. H. Bayur, a.g.e., s. 455; C. Kemal, "Nablus Meydan...", s.630.

⁴⁶⁵ Yüzbaşı Sarkis Torosyan, *Çanakkale'den Filistin Cephesi'ne*, (Haz. Ayhan Aktar, Çev. Gizem Şakar) İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s.256. a.g.e., s.14; Sarkis Torosyan, Çanakkale Cephesi'nde büyük başarılar kazanarak yüzbaşı rütbesine yükseltilmiş, 1915'de "savaş kahramanı" madalyası alıp 1918'de Arap isyancıların tarafına geçerek saf değiştirmiş Ermeni asıllı Osmanlı askeridir.

⁴⁶⁶ ATESE, Kls. 3787, Dos. H-37, Fih.1-14.

parçalanmış araçlarla dolmuştur⁴⁶⁷. Allenby, muharebe gücünü kaybeden VIII. Kolordu'nun cephesini yarmıştır⁴⁶⁸. Ardından 22. Kolordunun cephesini yarılmış ve Nablus kuşatılmaya başlanmıştır. Bu sırada Çöl Atlı Piyade Kolordusu, VII. ve VIII. Kolorduların geri çekilme yollarını keserek onları Şeria'nın batısında çevirmeye çalışmıştır⁴⁶⁹. Kargaşada kaçışan VII ve VIII. Ordu birliklerinin başına gelenleri Osmanlı'ya ihanet etmiş olan Sarkis Torosyan "*Derhal Nablus'taki İngiliz Karargâhına bu yeni hamleyi ve Arap süvarilerimle birlikte onların peşlerine düştüğümü haber edecek ulaklar gönderdim. Artçı birliklerle son sürat bir darbe indirdik, onları yağmaladık. Yüzlercesini palalarla kestik ve toplar ile malzemenin bir kısmını ele geçirdik. Ben artık insanlıktan çıkmış ve bir ölüm makinesine dönüşmüştüm. Hiçbir şey hissetmiyordum. Ölüm, kadim dostumdu. Öldürüyordum, çünkü hayat benim içimde bitmişti ve geriye bir şey kalmamıştı*" ifadeleriyle anlatmaktadır⁴⁷⁰.

İngilizler, 19-20 Eylül 1918 gecesini VII. Ordu'nun 3. Kolordu cephesinin batı kanadından; VII ve VIII. Orduların arasından ateş açmıştır. 53. Türk Tümeni 53 İngiliz Tümeni tarafından taarruza uğramıştır. Düşman, VII. Ordunun 20. Kolordu cephesini yarmıştır. İngilizler, VIII. Ordu bölgesinde 60. Tümenin kuşatmasını, 3. Kolordu cephesinden taarruz eden 10. Tümenle Nablus'ta, Çöl Atlı Süvari Kolordusunun çevirmesini, 20. Kolordu cephesinden taarruz eden 53. Tümenle Afule-Bisan hattında tamamlayacaktır. Böylece düşman Yafa-Akdeniz-Afule-Bisan-Şeria Vadisi-Lut Gölü-Kudüs-Remle arasında VIII ve VII. Ordularımızı imha veya esir edecektir⁴⁷¹. İngilizler VII. Ordu'nun cephesinden bulduğu bir gedik ile sola kıvrılarak Cevat Paşa'nın VIII. Ordusu'nun gerisine düşmüştür. VIII. Ordu elden çıkmış, komutanı ise güç bela kendini kurtarabilmiştir⁴⁷². Bu durum neticesinde Mustafa Kemal Paşa, VII. Ordusuyla Bisan istikametinde geri çekilmeye karar vermiş, Nablus-Bisan arasında üçüncü bir yolun açılmasına neden olmuştur. Bu yoldan giren İngilizler, 21 Eylül 1918'de Nablus'u işgal etmiştir⁴⁷³. Mustafa Kemal

⁴⁶⁷ C. Kemal, "*Nablus Meydan...*", s.631.

⁴⁶⁸ V. Kress, *Türklerle Beraber ..*, s.200; Ş. S. Aydemir, a.g.e., s.354; Y. H. Bayur, a.g.e., s.354.

⁴⁶⁹ BDHTH, C. IV, Ks. II, s. 637; M. Çulcu, *General Allenby'nin...*, s.347; F. Yılmaz, a.g.e., s.76.

⁴⁷⁰ S. Torosyan, a.g.e., s.258.

⁴⁷¹ C. Kemal, "*Nablus Meydan...*", s.632.

⁴⁷² C. R. Atilhan, a.g.e., s.41.

⁴⁷³ A. Özçelik, a.g.e., s.36; S. Torosyan, a. g. e., s.255.

Paşa, Albay İsmet Paşa ve Ali Fuat Paşa'ya geri çekmeleri için emir vermiştir⁴⁷⁴. Padişah VI. Mehmet Vahdettin, Nablus Meydan Muharebesi'ndeki vahamet nedeniyle Başkomutanlık görevini üzerine alarak, Başkomutan Vekili Enver Paşa'yı sadece Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi (Genelkurmay Başkanı) olarak görevlendirilmiştir⁴⁷⁵. Mustafa Kemal Paşa'nın da VII. Ordusu çekilmeye başlamış ve 20 Eylül sabahı İngilizler, Yıldırım Ordular Grubu Karargâhını esir alıp tahrip ederek Nasıra'ya girmiştir⁴⁷⁶.

Liman Paşa ve subaylarının çoğu kaçmıştır. Böylece VII. Ordu'nun geri hatlarıyla beraber Nablus'tan Nasıra ovasına kadar olan tüm yol ve geçitler İngilizlerin eline geçmiştir. İngilizler bu harekâta 1000 kişilik kayıp verirken binlerce esir almıştır⁴⁷⁷. VIII. Ordu cephesinin yarılması üzerine IV ve VII. Ordular çekilmeye başlamış⁴⁷⁸, ilk çekilen VII. Ordu zayıf vermeden Nablus'a ulaşmıştır⁴⁷⁹. Allenby raporlarında Mustafa Kemal'in VII. Ordusu çekilmeye başladığı için IV. Ordu'nun çekilmek zorunda kaldığını ifade etmiştir⁴⁸⁰.

Ordular Grubu Kumandanı Liman Paşa, Şam-Humus üzerinden öylesine yol almıştı ki kendisi Şam'da iken ordu henüz cephededir. O, Humus ve Halep'e ulaştığı zaman ordular çekilme durumundaydı. Ordular ve karargâhları Dera'ya yerleştikten sonra düzen sağlanmıştır. Sanders, orduları kaderine terk ederek 15 gün uzaklıktaki şehre kaçmıştır. Yapması gereken, sol kanatta nispeten sakin durumdaki IV. Ordu Karargâhı'na katılması ya da hiç olmazsa Dera'ya çekildiğinde sevk ve idareyi bırakmamak ve orduların durumunu izleyerek orduları ile temasını kesmemesiydi⁴⁸¹.

Mustafa Kemal Paşa'nın çekilme emri zor koşullara rağmen uygulanmaya devam edilmiştir. VII. Ordu Karargâhı 22 Eylül'de güneş doğmadan Der Tell el Amar geçidine ulaşmıştır. Cevat Paşa'nın VIII. Ordusu imha olmuş, Mustafa Kemal Paşa'nın VII. Ordusu Şeria, Mersinli Cemal Paşa'nın IV. Ordusu Es Salt'tan İrbit-

⁴⁷⁴ Sedat Doğruer, *Yıldırımın Akıbeti*, Askeri Basımevi, İstanbul,1927, s.138-139; C. Kemal, "*Nablus Meydan...*", s.632;C. R. Atılhan, a.g.e., s.41; Ek 4: Filistin'den Çekilme.

⁴⁷⁵ BDHTH, C. IV, Ks. II, s.644.

⁴⁷⁶ Y. H. Bayur, a.g.e., s.455; Ş. S. Aydemir, a.g.e., s.354; E. Z. Karal, a.g.e., s.537; Kurmay Binbaşı Vecihi, a.g.e., s.224.

⁴⁷⁷ Y. H. Bayur, a.g.e., s.455; A. Akın, a.g.t., s. 77.

⁴⁷⁸ S. Hatipoğlu, a.g.e., s.37; F. Yılmaz, a.g.e., s.80-81.

⁴⁷⁹ Kurmay Binbaşı Vecihi, a.g.e., s.246; A. Akın, a.g.t., s. 77; S. Selek, a.g.e., s.130.

⁴⁸⁰ Çulcu, *General Allenby'nin...*, s. 348; 356-357; F. Yılmaz, a.g.e., s.91.

⁴⁸¹ Kurmay Binbaşı Vecihi, a.g.e., s.245-246.

Dera istikametinde çekilirlerken, Liman Von Sanders'in Yıldırım Ordular Grubu Karargâhı Dera'da bulunmaktaydı⁴⁸².

Nablus Meydan Muharebesiyle Osmanlı askerleri düzensizce Anadolu'ya çekilirken, İngiliz ve Arap orduları da onları takip etmiştir⁴⁸³. General Allenby'nin yayınladığı resmi raporlarına göre, harekât baştan sonra İngilizlerin kontrolünde ve planı şekilde gelişmiştir⁴⁸⁴.

Allenby raporunda şöyle der: *“1918 yılı ilkbaharında salt olan, cephenin merkezinden ve sahil bölgemizden taarruza hazırlanmak üzere teşebbüsler yaptım. Türk kuvvetlerinin iyi tabiiyyesinden, kıtalarının muntazam sevk ve idaresinden dolayı başarıya varılamadı. Yine bu maksatla Maan cihetinde Araplarla müşterek bir teşebbüs de yapıldı. O da başarısızlıkla neticelendi. 19 Eylül 1918'de yapılan taarruz hakiki bir taarruz değildi. Fakat sahil bölgesinden yoklamak ve cephe yarıldığı takdirde ileri hareketlerle devam etme kararı verilmişti. Bunun için kıtalara gereken emirler vakit ve zamanında verilmiş, muvaffak olunduğu ve 3 üncü kolordu sahil bölgesinden yarıldığı takdirde ilerleyecek olan Süvari Kolordusu ile ordular grubunun dayanakları kesilerek, esir ve imha edilmesi planı uygulanacaktı. Hedef Şam'dı ve teknil haritalarda bu açıkça gösterilmişti. Malzeme tamam, cephan mükemmeldi. Garb cephesinde olduğu gibi, pek şiddetli bir Topçu bombardımanı ile saat dördü onbeş geçiyordu ki, ordular Remle grubunun birçok ve çeşitli yerlerinde bombardıman başlatmıştı. Ben Remle yakınında Birüsselam'daki karargâhımda dört direkli çadırımda telaş ve heyecan içinde idim. Ordunun mukadderatını ve İngiliz milletin şerefini düşünüyordum. Sadece Filistin cephesinde bir generalin kumandasında 600 casusun kullanılmasıyla istihbaratın mükemmel şekilde yürümekte ve bu sebeple karşımdaki Türk ordusunun ruhu ve manevi halinde onlardan ziyade vakıf bulunuyordum. Bombardıman başladıktan sonra, yarım saat geçti. Planın gereğince Harabetüssikke ve Kefri'i-Seba vadisinden ilerleyen kıtalardan aldığım raporlarda cephenin yarıldığını ve ufak tefek çarpışmalardan sonra teknil Kolordunun büyük kısmının esir alındığı bildirildi. Dehal ileri harekât emri verdim. Hareket başladı. Harpte 9 ncü Tümen vazifesini yapmıştır diyebilirim. Daha sonra kıtalarımı Araplar arasında bağlılık kurarak onları da sür'atle olup*

⁴⁸² Ş. S. Aydemir, a.g.e., s. 355.

⁴⁸³ C. Kemal, “Nablus Meydan...”, s. 638.

⁴⁸⁴ A. Akın, a.g.t., s. 77.

bitenlerden haberdar ettim. Kahraman bir Yüzbaşım uçağı ile derhal Şerif Faysal'a haber verdi. Elitre'da ufak bir müsademededen sonra, 7 inci Ordu cephesinde aynı sür'at ve kolaylıkla hareket eden kıt'alarım, zafer ve neşesiyle coşkun bir halde ilerliyordu.

19 Eylül sabahı Akdeniz kıyı bölgelerinden açılan yarıktan, Süvari kıtaları harekâta başladı. Uçaklarımız burada fedakârlıklarla kahramanlıklar gösterdi. 19 Eylül sabahından itibaren 160 uçak, ordular cephesinde kendilerine gösterilen mevki ve noktaları bombardıman ederek gerideki Türk kıtalarını mahv ve perişan ediyordu. Cephe yarıldıktan sonra Tulukerem'e giden uçaklar 8 nci, Nablus'a gidenler 7 nci Türk Ordusu karargâhlarını dehşet ve korku içinde bırakarak bütün kumandan ve kurmay hey'etlerini şaşırtıyorlardı.

Türklerin Rayak'a kadar olan kuvvetleri, harb eder vaziyette, iâşe 100.000, top 50, mitralyöz 3.000 idi. İngiliz taarruz kuvveti ise; süvari 16.000, piyade 70.000, top 600, mitralyöz 3500 idi. Bir yüzbaşı, bütün Türk karargâhlarını gezdi. Pek mükemmel malumat getirdi. Bu taarruzdaki başarıım, istihbaratın mükemmelliğinden ileri gelmiştir.

Türkler vazifelerini yapmadılar diyemem. Türklerin evvela iâşe şekli yerinde değildi. Kı'alara layıkı ile bakılamıyordu. Bizim kuvvetimize göre onlar çok zayıftı. Erlerinin uzun müddet cephede bulunmaları yüzünden Türkler, bu şartlar altında da pek tabiidir ki kahramanlık gösteremezlerdi. Bütün orduları, malzemeleri ile esir alındı. Yalnız 4 üncü ve 7 nci ordulardan bazı kıtalar kaçabildi.”⁴⁸⁵.

Yahudilerin ve bazı Arapların ihanetine tekrar uğrayan Türkler Nablus Meydan Muharebesi'nde yenilerek Şam'a çekilmiştir. İngilizler kuzeye ilerlemiş, Fransızlar ve İtalyanlar ise Beyrut'u iltihak etmiştir. Bu muharebe ile Suriye ve Filistin elden çıkmıştır. Büyük kayıplar veren VIII. Ordunun az miktarda kuvveti ve VII. Ordu birlikleri 22 Eylül sabahı Bisan'ın güneyinde Telderimar geçidinden, Mustafa Kemal Paşa nezaretinde Şeria'nın doğusuna nispeten az kayıpla geçmişlerdir⁴⁸⁶. Aynı gün Şeria'nın doğusundan kuzeye doğru çekilen IV. Ordu'yu İngilizler takip etmeye başlamıştır⁴⁸⁷.

⁴⁸⁵ A. Akın, a.g.t., s. 77-79.

⁴⁸⁶ a.g.t., s. 79.

⁴⁸⁷ E. Z. Karal, a.g.e., s.538.

VIII. Ordu tamamen dağılmış, IV. Ordu Şam'a doğru çekilmiş ve VII. Ordu Şeria Nehri'nin doğusuna geçmeye çalışıyordu. General Allenby ise Akdeniz'le Lut ve Taberiye gölleri arasında kuzey yönünde hızla ilerliyordu. Mustafa Kemal Paşa, Yarbay Hayri Müfrezesi'ni 3. Süvari Tümeninin emrine vererek Komutanı'na, Bisan ele geçirilemezse ya doğusundaki kıyı başını ele geçirilmesi ya da Şeria'nın doğusuna geçecek olan ordunun kuzeyinin düşmandan korunması amacıyla gösteriş hareketleri yapılmasına dair emir vermiştir⁴⁸⁸. Alman Asya Kolu, 23 Eylül 1918 günü Şeria Nehri'nin doğusuna çekilmiştir. 16 ve 19. Tümenlerin Şeria'nın doğusuna geçemeyen karargâhları düşmana esir olmuştur. Bu iki ordunun esir olmasıyla VIII. Ordunun doğu kanadı kırılmıştır. Cevat Paşa'nın bu emri Enver Paşa'nın düşüncesinden hareketle Almanları riske atmamak -Türkleri bunun için feda etmek- olduğu düşünülmektedir. Cevat Paşa'nın bu emri özellikle Albay İsmet Paşa'nın 3. Kolordusu ve Ali Fuat Paşa'nın 20. Kolordusuna imha tehlikesi yaşattır⁴⁸⁹.

3.Kolordu 22-23 Eylül 1918 gecesi, Tumbas'tan hareket etmiş ve Ebu Malih'te düşmanla karşılaşmış, dört koldan ateş altında kalınca savunma tertibi almıştır. Top başına 10 atım ve makineli tüfek başına 1000 atımlık cephane kalmış, su ve yiyecek bitmiştir. Tümen ve alay komutanları, kolordu komutanı Albay İsmet'e teslim olmayı teklif etmişler de o, teslim olmanın şeref ve namusla bağdaşmayacağını bildirmiştir. Bunun üzerine Tümen ve Alay komutanları tutanak hazırlamaya başlamışlardır. Bu durumdan haberdar olan Albay İsmet, "*Böyle bir tutanağı getiren kişiyi, kendi tabancamla öldürürüm*" demiştir⁴⁹⁰.

Vadi Malih'te 3.Kolordu birlikleri toplanmıştır. Üzerlerinde düşman uçakları dolaşırken Albay İsmet, düşmanı yarararak, zorla Şeria Nehri'ni geçmek üzere harekâta devam etme kararını vermiştir⁴⁹¹. Albay İsmet, 1 ve 11.Tümenler kadrolarının çok altına düşmüş birliklerle, zor koşullarda Şeria Nehri'nin doğusuna geçmeyi başarmıştır⁴⁹². Albay İsmet, 21-23 Eylül 1918 tarihleri arasında Şeria Nehri batısında İngilizlerin 20 (10, 53 ve 54.Tümenler ve 5.Süvari Tugayı) ve 21. Kolordularını (7, 3, 60 ve 75. Tümenler) Çözele Vadisi'nde 1 ve 11. Tümenlerle

⁴⁸⁸ BDHTH, C. IV, Ks. II, s.670; Şerif Güralp, *1918 Yılında Türk Ordusunun Filistin ve Suriye'den Çekilişinde 3 ncü Süvari Tümeninin Harekâtı*, (Haz: Zekeriya Türkmen, Fatma İlhan), Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2006, s.11.

⁴⁸⁹ BDHTH, C. IV, Ks. II, s.674.

⁴⁹⁰ C. Kemal, "Nablus Meydan...", s.641.

⁴⁹¹ Ş. S. Aydemir, a.g.e., s.354; C. Kemal, "Nablus Meydan...", s.642.

⁴⁹² BDHTH, C. IV, Ks. II, s.678.

cepheden tespit ederek, gerisinde bulunan öl Atlı Piyade Kolordusuyla (4 ve 5.Süvari Tümenleriyle Avustralya Atlı Piyade Tümeni) birleşmelerini engellemiştir. Böylece 3.Kolordusunu ikinci defa imha veya esir olmaktan kurtarmayı başarmıştır. Liman Paşa, 3. Kolordu Şeria Nehri'ni geçerken 23 Eylül 1918'de Şam'a intikal etmiştir⁴⁹³.

23 Eylül 1918 günü aksamı genel durum şöyleydi: VIII. Ordu, Alman kıt'aları ve bazı kaçanlar hariç tamamen imha veya esir olmuş, VII. Ordunun 20.Kolordusu Aclun istikametinde çekilmiş, 3.Kolordu düşman tarafından çember içine alınmışsa da Kolordu Komutanı Albay İsmet'in cesaretiyle fakat ağır kayıplar vererek kurtulabilmiştir. Mustafa Kemal Paşa VII. Ordu Karargâhıyla, 23-24 Eylül 1918 gece yarısından sonra, Havale'ye ulaşmış ve mola vermiştir⁴⁹⁴.

Mareşal Liman Paşa, 25 Eylül 1918'de karargâhını Halep'e nakletmiş, Mustafa Kemal, düşmanın takip ve baskınına uğramamak için; *"7.Ordu, El Muzeyrip-Dera hattında toplanacaktır...3.Kolordunun İrbit üzerine yürümekte olan kısımları, Kolordu Karargâhının hareketini geciktirmemelidir. 20.Kolordu, yarın akşama kadar Dera ve kuzeybatısında toplanacaktır. Dera'daki Alman Asya Kolu 20.Kolordu emrine verilmiştir. Ordu Karargâhı, yarın El Ramle üzerinden Dera'ya gidecektir"* emrini yayınlamıştır. İngilizlerin 25 Eylül 1918'de Amman'ı işgal etmeleriyle IV. Orduya bağlı 2. Kolordu birlikleri 5000 personel ile çekilme imkânı bulamadan Araplara teslim olmak zorunda kalmışlardır⁴⁹⁵. Böylece IV. Ordu Şeria Nehri'nin doğusunda savaşa devam edemeyecek duruma gelmiştir⁴⁹⁶.

VII. Ordu 26 Eylül 1918'de El Muzreb-Dera bölgesinde toplanmış ancak Dera'da IV. ve VII. Ordu birlikleri birbirine karışmıştır. Düzenlemenin ardından VII. Ordu 27 Eylül'de çekilmeye devam ederken IV. Ordu'nun toplanabilen kuvvetleri bu çekilmeyi koruyacaktır⁴⁹⁷. Mustafa Kemal ve Mersinli Cemal Paşa, Dera'da karşılaşmıştır. İçinde olunan durumun da etkisiyle Mersinli Cemal Paşa,;

⁴⁹³ C. Kemal, "Nablus Meydan...", s.642-643.

⁴⁹⁴ A.g.m., 643.

⁴⁹⁵ Cemal Kemal, "Osmanlı'nın Filistin Cephesi'ndeki Son Muharebesi", *Anakara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, sy. 45, Bahar 2010, s.42.

⁴⁹⁶ A. Özçelik, a.g.e., s. 110; Y. H. Bayur, a.g.e., s. 456.

⁴⁹⁷ A. Akın, a.g.t., s. 80.

-“Bu hali görüyorsunuz Paşa Hazretleri! Allah bunu zat-ı devletinizden soracaktır. Üç ordu müşterek müdafaa yapmış müşterek bir mukavemet göstermiş olsa idi bu perişanlık husule gelmeyecekti.” diye haykırmıştır.

-“ Paşam, Beysan-Taberiye istikametinde geri çekilmemiş olsa idik ordunun ric’at hatları kesilmiş olacaktı. Zat-ı devletiniz emrinizdeki üçüncü süvari fırkası ve öteki süvari alaylarıyla bu işe müdahale buyursa idiniz daha iyi olmaz mıydı? İki gün geç kaldınız.”

Konuşmanın sonunda Mustafa Kemal Paşa sert bir tavır ile “Münakaşayı bırakalım Paşam! Siz ordunun en kıdemli kumandanı sıfatıyla Zat-ı Şahaneye sulh teklifinde bulununuz, vaziyeti müşahede buyuruyorsunuz!” dedi. Mersinli Cemal Paşa ise,

“Siz Zat-ı Şahanenin yaveri ve mutemedisiniz (kendine güvenilen). Kendileriyle dostluğunuz vardır. Lüzum görüyorsanız bu teklifi siz yapınız! Umarım ki, Kisve hattında bizi yalnız bırakmazsınız. ” diyerek birbirlerinden selamsız şekilde ayrılmıştır⁴⁹⁸.

24.Tümen ve 3.Süvari Tümeni El Muzeyp’ e varmışlardır⁴⁹⁹. General Allenby’in Ordusu tarafından VIII. Ordu birliklerinin büyük kısmı imha veya esir edildiğinden Mareşal Liman Paşa, VIII. Ordu Komutanı Cevat Paşa ve 22.Kolordu Komutanı Albay Refet (Bele)’ye artık ihtiyaç kalmadığı gerekçesiyle İstanbul’a gitmelerini bildirmiştir⁵⁰⁰.

Allenby’in hedefi artık Şam’dı. David Fromkin’e göre; Şam, Bağdat ve Kudüs’ten daha önemliydi. Dünyanın en eski kenti olan Şam’da Yahudiler, Araplar, Müslümanlar, Hristiyanlar, İngilizler ve Almanlar yokken Şam çölün ortasında vaha kentiydi. Şam’ın İngilizlerin ele geçirmesi Osmanlı’nın Arapça konuşulan topraklarını almakla kalmayıp zaferi belgeleyecektir.

Liman Paşa, Rayak-Şam hattını tutmak istiyordu. Bunun için Alman Asya kolu 26 Eylül 1918’de Dera’dan Rayak’a taşınmış, küçük bir müfreze de Beyrut’a varmış ve Rayak’a çekilmesi emredilmiştir⁵⁰¹. Liman Paşa 27 Eylül’de Rayak’a hareket etmiştir. VII. Orduya bağlı 3.Kolordu, 27 Eylül’de Dera - Şeyh Miskin –

⁴⁹⁸ C. R. Atılhan, a.g.e., s.44.

⁴⁹⁹ Ş. Güralp, a.g.e., s.15.

⁵⁰⁰ BDHTH, C. IV, Ks. II, s.680-681.

⁵⁰¹ C. Kemal, “Osmanlı’nın Filistin Cephesi’ndeki Son...”, s.43.

Serameyn - Kisve - Şam, 20.Kolordu ise Dera - Ezra (Erzaa) – Mesmiye – Kisve - Şam istikametinde çekilmeye başlamıştır. Mustafa Kemal 27 Eylül’de Dera’dan 20. Kolorduyla birlikte hareket etmiştir. Mersinli Cemal Paşa, IV. Ordu ile Şam’a gitmiş ancak Arap kuvvetleri 27-28 Eylül gecesi Dera’yı işgal etmiştir⁵⁰².

3.4.4. Dera’dan Şam’a Çekiliş

Mersinli Cemal Paşa, Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığı’nın emrine göre 27-28 Eylül gecesi Şam’a hareket etmiştir. Sanders, Enver Paşa’nın Suriye’nin idaresini kendisine vermek istediğini ancak askeri görevlerini bahane ederek bunu kabul etmediğini belirtmekle birlikte bölgenin sosyoekonomik durumunu oldukça olumsuz şekilde ifade etmiştir⁵⁰³. Mustafa Kemal 29 Eylül akşamı Şam’a gelerek, Albay İsmet ve Ali Fuat Paşa’ya, Liman Paşa’nın, Şam’ın IV. ve VII. Ordular tarafından savunulacağına dair verdiği emrinin birer suretini göndermiştir. Ayrıca Mustafa Kemal, bundan sonra IV. Ordu Kumandanlığından emir almalarını ve IV. Ordu Karargahının 29-30 Eylül gecesi Rayak’a hareket edeceğini ve 125. Alayın da Rayak’a hareket ettirilmesini istemiştir. Bu sırada Arap saldırıları da devam ediyordu⁵⁰⁴.

Bulgaristan’ın 29 Eylül 1918’de mütareke imzalamasıyla Arapların Türklere karşı saldırısı daha da artmıştır. Talat Paşa, Almanya dönüşü aynı tarihte Sofya’ya uğramış ve kendisini karşılayanların “*Bulgar Cephesi yarılmış ve Bulgar Hükümeti karşı taraftan mütareke isteyerek silah bırakmıştır...*” sözleri karşısında üzüntüsünü “*Bu günleri görmemek için keşke ölseydim*” sözleriyle ifade ederek, İttifak Devletleri’nin Birinci Dünya Harbi’ni kaybettiğini anlamıştır⁵⁰⁵.

Albay İsmet ise Suriye’den çekilişi şöyle açıklamıştır: “*İçinde yaşadığımız halk dört seneden beri zehirlenmiş, dört yüz seneden beri beraber yaşadığı Türk milletine zorla düşman haline getirilmişti... Türk Ordusunun Suriye’den*

⁵⁰² A. Özçelik, a.g.e., s.110; W. Bourgeois, a.g.e., s. 136-137; S. Sonyel, a.g.e., s.242; Lawrence, işgallerini meşru göstermek adına Türklerin Tel Arar köyünün tüm sakinlerini öldürdüğünü iddia etmiştir. Buna misilleme olarak 5000 Türk eri öldürülüş ve 600 kişi tutsak edilmiştir. Yine Lawrence’a göre bu bir askeri sorumluluktur.

⁵⁰³ C. Kemal, “Osmanlı’nın Filistin Cephesi’ndeki Son...”, s.44-45.

⁵⁰⁴ C. Kemal, “Osmanlı’nın Filistin Cephesi’ndeki Son...”, s.46.

⁵⁰⁵ Ş. S. Aydemir, a.g.e., s.476.

muharebeyle çekilişi, imkânsızlıklar içinde çırpınan bir heyetin, insan meziyetleriyle önlenemeyeceği bir hadise olarak vukua(meydana) gelmişti.”⁵⁰⁶.

Yıldırım Ordular Grubu birlikleri 29 Eylül 1918’de Şam’ın güneyine ulaşmışken, General Allenby’nin Çöl Atlı Piyade Kolordusu birlikleri Şam’ın kapısına dayanmıştır⁵⁰⁷. Şerif Faysal’ın adamları, halkı isyana teşvik ederek Hicaz Hattı’nın en büyük istasyonu olan Kadem’i yakmış, Kadem’den Halep’e giden demir yolu, telgraf direkleri tahrip edilerek kapatılmıştır. Mersinli Cemal Paşa, bu koşullar altında Şam’ın güneyinde düşman birliklerini durdurmayı başaramamıştır⁵⁰⁸.

Cevat Rıfat’a göre tüm karışıklıkların kaynağını IV, VII ve VIII. orduların müşterek müdafaa yapmaması, VII. Ordu’nun mukavemetsiz ve muntazam çekilmesi ve VIII. Ordu’nun birden erimesidir. Ona göre VII. Ordu’dan açılan gedik, VIII. Ordu’nun dağılması ve IV. Ordu’nun yalnız bırakılması tesadüf değil, kasıttır. Mustafa Kemal Paşa ise tüm bunlardan Mersinli Cemal Paşa’yı sorumlu tutmuştur⁵⁰⁹.

Araplar, Albay İsmet’in 3. Kolordusu Şam’dan geçerken isyanı tam bir vahşet hareketine dönüştürmüştür. İnönü bu durumu hatıralarında şöyle anlatmaktadır: “...Şam’ın gece gördüğüm güney kısmı hesapsız bahçelerin hendekleri ve çitleriyle dehşetli bir engel tarlasına benziyordu... Askeri hayatımda bir de burada, Şam bahçelerinden ateş içinde geçerken, herkesin yorgunluktan bitkin ve ümitsiz olduğu bir manzara karşısında bulunuyordum. Bir dereceye kadar genişçe bir sahaya vardığımız zaman durdum, kumandanları, yakınımnda bulunan subayları ve askeri etrafımda topladım. İçinde bulunduğumuz vaziyetten şerefimizle, selamete çıkmanın mümkün olduğunu, ancak bu neticenin kolordu kumandanı olarak benim tertibimle elde edilebileceğini anlattım. Sözlerim iyi tesir etti. Ufak bir dinlenmeden sonra yeni bir şevkle Şam’ı geçmeye başladık. Gün doğarken Şam’ın doğusundan kuzeyine çıkmış bulunuyorduk. Sonradan öğrendiğimize göre Şam, aynı gün batıdan ve içerden işgal edilmiş ve Arap istiklali ilan olunmuştur.”⁵¹⁰.

Osmanlı birlikleri, 30 Eylül 1918’de Şam’dan Halep’e intikale başlamıştır. İngiliz ve Arap birlikleri 30 Eylül 1918’de Şam’a girerek 1 Ekim 1918’de Şam’ı ele

⁵⁰⁶ S. Selek, a.g.e, s.131.

⁵⁰⁷ BDHTH, C. IV, Ks. II, s.694.

⁵⁰⁸ Ş. S. Aydemir, a.g.e., s. 354; BDHTH, C. IV, Ks. II, s.697.

⁵⁰⁹ C. R. Atılhan, a.g.e., s.45-47.

⁵¹⁰ C. Kemal, “Osmanlı’nın Filistin Cephesi’ndeki Son...”, s.48.

geçirmişlerdir⁵¹¹. Almalar eşyalarını trenlere yükleyip kaçarken, Türkler Arapların bağımsızlık naraları arasında kaybolmuştur⁵¹². Şam mahşer yerine dönmüşken halk şaşkınlık içerisindeydi. Askeri düzene sokmak gerekiyordu. Mersinli Cemal Paşa bu düzen işini İsmet Paşa'ya vermek istemiş ancak İsmet Paşa meydanda yoktur. Aranılan kişi bir nefer değil kolordu kumandanıdır. Şam sokaklarında tellallar bağırılmış İsmet Paşa'yı görenin Viktorya Oteli'nde ordu karargâhına gönderilmesi istenmiştir. Oysa İsmet Paşa çoktan Humus'a varmıştır⁵¹³. Padişah VI. Mehmet Vahdettin, ordunun ve halkın moralini düzeltmek amacıyla bir Hattı Hümayun yayınlamış ancak İngilizler çoktan Halep'e ilerleyip Anadolu'yu tehdit etmeye başlamıştır⁵¹⁴.

Suriye savunması tesis edilemeyince VII. Ordu Karargâhı 3-4 Ekim 1918'de Humus'tan Halep'e taşınmıştır⁵¹⁵. İngilizler ve Arapların kesin olarak Şam'ı işgal ettikleri 1 Ekim 1918 tarihinde Yıldırım Ordular Grubu ve 20.Kolordu Karargâhları Baalbek'te, VII. Ordu Karargâhı Rayak'ta, IV. Ordu Karargâhı Şam-Rayak yolunda, 3.Kolordu Eski Han'da, 48.Tümen Şetvar'da bulunuyorlardı⁵¹⁶.

Allenby'nin, Kudüs, Şam ve Halep'i ele geçirmesine neden olan Aralık 1917 ve Eylül 1918 zaferleri oldukça şişirilmiştir. Onun yine çok üstün kuvvetlerle Mart, Nisan ve Mayıs 1918'de Şeria'nın doğusunda iki kere Türklere yenilmiş olması ise unutturulmaya ve kahraman algısı oluşturulmaya çalışılmıştır. İngiliz casusu Albay T.E. Lawrence 1918 Eylülünde çarpışan iki ordunun mevcudunun aynı olduğu yalanı ile bu algı operasyonu desteklenmiştir⁵¹⁷.

⁵¹¹ Y. H. Bayur, a.g.e, s. 459; Bernard Lewis, *Orta Doğu, Hristiyanlığın Doğuşunda Günümüze Orta Doğu'nun 2000 Yıllık Tarihi*, (Çev. Mehmet Harmancı), 2.Basım, Sabah Yayınları, İstanbul, 1999, s. 266; L. W. Sanders, a.g.e., s.407; S. Hatipoğlu, a.g.e., s.38; F. Yılmaz, a.g.e., s.94; S. Torosyan, a.g.e., s. 264.

⁵¹² Y. H. Bayur, a.g.e, s. 459.

⁵¹³ C. R. Atılhan, a.g.e., s.46.

⁵¹⁴ BDHTH, C. IV, Ks. II, s.738-739.

⁵¹⁵ T. Akkuş, a.g.t., s.108.

⁵¹⁶ C. Kemal, "Osmanlı'nın Filistin Cephesi'ndeki Son...", s.50.

⁵¹⁷ Y. H. Bayur, a.g.e., s.450.

3.4.5 Şam'dan Halep'e Çekiliş

İngilizler 1 Ekim 1918'de Beyrut'u da işgal etmiş ardından Faysal'ın danışmanı Lawrence ve ordu komutanı Nuri el Sait⁵¹⁸, Şam'a girmiştir. Mustafa Kemal, Şam'ın düşmesi üzerine, Şam-Rayak hattında savunmanın devam edemeyeceği gerekçesiyle Halep'e çekilme emri vermiştir. Sanders ise bulunulan mevzilerde savunmaya devam edilmesini emretmiştir. Mustafa Kemal bu emrin altına: “Gördüm. Benim emrimden başka türlü hareket etmek mümkün değildir” yazmıştır⁵¹⁹. Mareşal Sanders:”Karar budur, fakat ben nihayet bir yabancıyım, bu kararı veremem. Bunu ancak, bu yurdun sahipleri verebilir” cevabını vermiş, Mustafa Kemal, bunun üzerine: “O halde, karar uygulanacaktır” demiştir⁵²⁰.

Liman Paşa, IV. Ordu Komutanı'na ulaşmış ve çok sinirli bir halde: “*Bu hali görüyorsunuz Paşa! Askerlik tarihinde bunun eşi azdır. VII. Ordu Kumandanına söz dinletmeye imkân yok. Kendi bildiğini ve düşündüğünü yapıyor. Bütün felaketler hep bu itaatsizlikten doğdu. Vatan, sizin vatanınız!.. Asker Türk askeri!.. İnsan memleketinin bu kadar kötü bir gününde nasıl olur da böyle hareket eder? Anlamıyorum bunu, anlayamıyorum!*” ifadeleriyle durumu özetlemiştir. Mersinli Cemal Paşa'dan ordulara sahip olmanız lazımdı cevabını alınca “*Nasıl, hangi vasıta ile?.. Vatan sizin, şeref sizin... Yazık yazık!..*” şeklinde cevap vermiştir⁵²¹.

Liman Paşa, 3 Ekim 1918'de birliklerine Halep'in güneyine çekilme emri verdiğinde Faysal da törenle Şam'a girme hazırlığı içerisindeydi. Ancak General Allenby, aynı tarihte Şam'a gelmiş ve Faysal ile Lawrence'ı toplantıya çağırmıştır. Bu nedenle tören yapılamamıştır. General Allenby bu toplantıda, Sykes-Picot Antlaşmasına göre, Suriye'nin Fransa'nın mali denetimiyle (Filistin ve Lübnan hariç) Faysal'ın yönetimine verileceğini bildirmiştir. Faysal bu duruma itiraz etmiş, T.E.Lawrence ise bu konularda hiçbir bilgisinin olmadığını söylemiştir. T.E.Lawrence daha sonra “*Seven Pillars of Wisdom*” adlı eserinde : “*Bereket versin ki, ben böyle bir antlaşmanın bulunduğunu çok önceden Faysal'a bildirmiştim ve*

⁵¹⁸ E. Z. Karal, a.g.e., C.IX, s.513; Nuri el Sait, İstanbul'da Harp Okulu'nda okumuş, Osmanlı ordusunda Albaylığa yükselmiş ancak daha sonra kaçarak Arap İsyanına katılmıştır.

⁵¹⁹ Y. H. Bayur, a.g.e., s. 461. Ek 5: Şam'dan Halep'e Çekilme.

⁵²⁰ a.g.e., s.462; A. Özçelik, a.g.e., s.39; F. R. Atay, *Çankaya*, s.121; C. Kemal, “Osmanlı'nın Filistin Cephesi'ndeki Son...”, s.51.

⁵²¹ C. R. Atılhan, a.g.e., s.49.

onu şuna inandırmıştım ki, antlaşmanın hükümlerinden sıyrılmanın en iyi yolu, İngilizlere tesirli bir yardımda bulunmaktır...” şeklinde ifadelerde bulunmuştur⁵²².

Mustafa Kemal Paşa, 5 Ekim 1918’de Halep’e gelerek yeniden bir VII. Ordu meydana getirmeye çalışmıştır⁵²³. Liman Paşa da 6 Ekim’de Halep’e ulaşmıştır⁵²⁴. Halep’te güneyden gelecek kıtaları durduracak ve düzeni sağlayacak bir “Tensik Grubu” kurulmuştur⁵²⁵. Yine 6 Ekim günü, II. Ordu Komutanı Nihat Paşa, VII. Ordu Komutanı Mustafa Kemal Paşa ve yüksek rütbeli sivil memurlar ile toplantı yapmış ve bazı kararlar alınmıştır. Şehirde güvenliğin, Halep istasyonunda düzenin sağlanması ve Arap hareketlerinin genişlemesinin engellenmesi, Yıldırım Ordular Grubu’nun geri ile bağlantısının kurulması ve II. Ordu komutanı Nihat Paşa’nın İskenderun veya Mersin’den çıkarma yapılma ihtimaline karşılık, Adana’ya gönderilmesi kararlaştırılmıştır⁵²⁶. 20 Ekim 1918 tarihinde 1. ve 2. Tümenlerden kurulu 20. Kolordu ile 20. ve 43. Tümenlerden kurulu 3. Kolordudan oluşan oldukça işlevsel VII. Ordu kurulmuştur⁵²⁷. Mustafa Kemal, 7 Ekim 1918’de İstanbul’daki bir arkadaşına telgrafında barıştan başka yapılacak başka bir şey kalmadığını ifade etmiştir. O telgrafta Mustafa Kemal şöyle yazmıştır: “Eylülün 19. gecesi, düşman (İngilizler) evvela 7.Orduya taarruz etmeye başladı. Düşmanın iki taarruzunu durdurdum. 19 sabahı batı tarafımızda bulunan 8.Ordu kısa bir düşman taarruzu karşısında birkaç saat zarfında dağıldı. Bundan dolayı Yedinci Ordu'nun sağ kanadı ve geri çekilme yolu tamamen düşman tarafından tutuldu. Sağımızda bulunan Dördüncü Ordu hissizliğin azamisini gösterdi. Gerekli yardımdan kaçındı. Buna rağmen her taraftan düşmanla muharebe ederek, güneye doğru olan cephemi batıya çevirerek ve Vadi-i Şeria nehrinden orduyu geçirerek Cebel-i Aclun dâhilinde ve Der'a-Mezrib hattında ve oradan kemal-i şeref ve namus ile gerek İngiliz takip kıt'aları ile ve gerek Şerif (Mekke Emiri Şerif Hüseyin'e bağlı isyancı Arap birlikleri) kıt'aları ile muharebe ede ede Şam'a kadar gittim. Orada Liman Paşanın emriyle Şam'ın muhafazası için maatteessüf (esefle, yazık ki) Cemal Paşa'nın emri altına terkle kendim de Riyak cephesini tutmak ve orada elde edeceğim kuvvetleri

⁵²² Y. H. Bayur, a.g.e., s.441.

⁵²³ A. Akın, a.g.t., s. 80.

⁵²⁴ C. Kemal, “Osmanlı’nın Filistin Cephesi’ndeki Son...”, s.52.

⁵²⁵ T. Akkuş, a.g.t, s.108.

⁵²⁶ S. Hatipoğlu, a.g.e., s.39.

⁵²⁷ a.g.e., s.40; T. Akkuş, a.g.t, s.108.

düzenlemekle görevlendirildim. Cemal Paşa (Mersinli) dahi, Şam'ı Rabu Boğazı'na kadar geldiğinden bihaber kaldığı düşmanın az kuvveti karşısında kendi ordusuyla beraber benim ordumu da terk ederek yalnız başına Riyak'a geldi. Ben bundan sonra Riyak'ta teşkil ettiğim kuvvetleri kuzeye doğru hareketlendirerek Şam'da kalan kuvvetlerin dahi İsmet Beyin (İnönü) kumandası altında olarak kuzeye hareketini emretmek için vasıta buldum. Şimdi üç günden beridir orduyu yeniden Halep'in güneyinde toplamakla meşgulüm. Düşmanın bilinen üstünlüğü karşısında ve bizim ordu adı altında beş-altışar bin neferimizin geri çekilmesi tabiydi. Fakat bu geri çekilme daima bir şekil muhafaza edilerek icra edilebiliyordu. Enver Paşa gibi bir ahmak genel harekât müdürü olmasa idi ve burada beş-on bin kişilik bir askeri heyetin başında ilk top sedasında ordusunu bırakıp kaçan ve şahsını kurtarmak için şaşkın tavuk gibi öteye-beriyeye iltica eden kumandan (8.Ordu Komutanı Cevat Paşa) bulunmasaydı, hiçbir askeri durumu takdir edemeyen bir 4.Ordu Kumandanı (Mersinli Cemal Paşa) bulunmasaydı. Ve bunların başında muharebenin ilk gününden itibaren hiçbir tesir ve nüfuzu kalmayan bir Grup Karargâhı olmasa idi... Bu andan sonra, artık barıştan başka yapılacak bir şey kalmamıştır.”⁵²⁸.

Bedeviler hareket halindeyken, Faysal'ın 20.000 kişilik ordusuyla Şam'dan Halep'e hareket etmek üzere olduğu haberi alınmıştır. 146. Alman Alayı, 15.Kolordu emrine verilmiştir⁵²⁹. Ayrıca IV.Ordu 13 Ekim'de lağvedilerek kıtaları VII.Ordu emrine verilmiştir. Böylece Suriye cephesindeki tüm vazifeler Mustafa Kemal Paşa'ya devredilmiştir. Aynı tarihte Enver Paşa, Genelkurmay Başkanı olmuştur. Yine aynı gün Padişah VI. Mehmet Vahdettin'in isteği üzerine Sadrazam Talat Paşa istifa etmiştir. Mustafa Kemal Paşa, Halep'te Albay Selahattin'in⁵³⁰ 3.Kolordusuna bağlı 24 ve 43. Tümenleri 17 Ekim'de yeniden teşkilatlandırmış, 1 ve 11. Tümenlerden 20. Kolorduyu teşkil etmiştir. 20. Kolordu Halep civarında, 3. Kolorduyu gerekli yerlerde, 24. Tümen'i Katma'da ve 43. Tümen'i Müslimiye'de mevzilendirmiştir⁵³¹. 22 Ekim'de Liman Paşa, Yıldırım Ordular Grubu Karargâhının

⁵²⁸ Murat Bardakçı, “Mustafa Kemal'in Kaleminden: Orta Doğu'yu Nasıl Kaybettik?”, *Hürriyet*, 12 Ocak 2003. <http://www.hurriyet.com.tr/mustafa-kemal-in-kaleminden-ortadogu-yu-nasil-kaybettik-121170> (Erişim tarihi: 03.10.2016)

⁵²⁹ C. Kemal, “Osmanlı'nın Filistin Cephesi'ndeki Son...”, s.54.

⁵³⁰ Albay İsmet'in tedavi için İstanbul'a gönderilmesi üzerine Selahattin atanmıştır.

⁵³¹ BDHTH, C. IV, Ks. II, s.712; S. Hatipoğlu, a.g.e., s.40; İ. Görgülü, a.g.e., s.215.

Adana'ya nakli emrini vermiş ve kendisi Halep'ten ayrılmıştır⁵³². Tüm cephenin sorumluluğu da Mustafa Kemal Paşa'ya verilmiştir⁵³³.

Hükümet krizi ile İttihat ve Terakki Partisi Meclis'te çoğunlukta olmasına rağmen, Talat, Enver ve Cemal Paşalar iktidardan uzaklaştırılmıştır. Padişah VI. Mehmet Vahdetin, sadrazamlığa Tevfik Paşa'yı getirmek istemiş ancak kendisi kabineyi kuramamış ve 14 Ekim 1918'de Ahmet İzzet Paşa'ya hükümeti kurma görevi verilmiştir⁵³⁴. Ahmet İzzet Paşa'nın kurduğu Hükümet programının en önemli tarafı, Wilson Prensiplerinin 12.maddesine göre: *“Osmanlı İmparatorluğu'nda Türkler'in (Osmanlı İslam çoğunluğunun) oturdukları bölgelerin bağımsızlığının sağlanması. Türk egemenliği altında bulunan diğer uluslara da özerk bir gelişme için tam ve engelsiz bir fırsatın sağlanması. Boğazlar'ın uluslararası garanti altında bütün devletlerin tecim (ticaret) gemilerine açılması”* şartlarını kabul etmiş olmasıdır. Böylece, Türk olmayan milletlere (Arap, Yahudi, Rum, Ermeni) muhtariyet imkânları verme prensibi resmen kabul edilmiştir.

İngilizler 23 Ekim 1918'den itibaren arttırarak Halep'teki Bağdat İstasyonu'na ve Sebil bölgesine kırk kadar bomba atmışlardır. Bir İngiliz yüzbaşı, 1.Tümenin emniyet postasına, Türk birliklerinin teslim olma şartlarını kapsayan mektup getirmiştir. Mustafa Kemal bu postaya cevap vermeyerek İngiliz yüzbaşısının emniyet hatları dışına çıkarılmasını bildirmiştir⁵³⁵. Arapların Halep'teki taşkınları artmış, Yıldırım Ordular Grubu Karargâhı Adana'ya hareket etmiştir. Almanların çoğu Adana/Pozantı'ya gönderilmiş, Yıldırım Ordular Grubu Kurmay Başkanı Diyarbakırlı Kazım Paşa hastalanınca yerine VII. Ordu Kurmay Başkanı Albay Sedat (Doğruer) atanmıştır. 24 Ekim 1918'de Halep'te sıkıyönetim ilan edilmiştir⁵³⁶. Mustafa Kemal hatıratında, başlangıçta Halep'te savunma yapmayı düşündüğünü fakat Arapların sürekli tacizleriyle karşılaştığını hatta bazı sokaklarda çatışmalar çıktığı için birliklerini Katma'ya çektiğini ifade etmiştir⁵³⁷.

Şerif Faysal'ın Arap Ordusu, 25 Ekim 1918'de Halep'e girmiştir. VII. Ordu Karargâhı 25-26 Ekim 1918 gecesini Katma'ya, 20. Kolordu aynı gece Kefr-Yasin-

⁵³² H. Uyar, a.g.t., s.86.

⁵³³ C. Kemal, “Osmanlı'nın Filistin Cephesi'ndeki Son...”, s.55.

⁵³⁴ a.g.e., s.54.

⁵³⁵ BDHTH, C. IV, Ks. II, s. 720.

⁵³⁶ C. Kemal, “Osmanlı'nın Filistin Cephesi'ndeki Son...”, s.56.

⁵³⁷ S. Hatipoğlu, a.g.e., s.11.

Hefan hattına çekilmiştir. 20.Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa, Cebeli Şeyh Beraket kesiminde toplanan Arapların, birliklerinin batı mevzilerinin tehdit edilmesi üzerine 24.Tümenden birlik gönderilmesini istemiş ancak Mustafa Kemal Paşa tarafından bu istek kabul edilmemiş ve kolordunun Katma'nın güneyindeki Tenib-Tatmarai-Marazgan hattına çekilmesi bildirilmiştir⁵³⁸.

Halep'in güneyinde 25 Ekim'de 20.Kolordu mevzilerinde ciddi çatışmalar başlamıştır. Binbeşyüz kadar bedevi hükümet binasını işgal etmiş ve VII. Ordu Karargâhına girmişlerdir. Belediye meclis üyeleri istifa etmiş ve menzil kumandanlığına ait silah depoları Araplarca yağma edilmiştir. Mustafa Kemal bedevilere 1000 altın vererek kurtulmuş ve kuvvetlerini kentin kuzeyine çekmiştir. 25 Ekim 1918'de istasyonu tahrip edilmiş Katma'ya çekiliş tamamlanmıştır⁵³⁹.

26 Ekim 1918 günü İngilizler yeniden bir harekât başlatmışlardı⁵⁴⁰. İngilizlere karşı son direniş 26 Ekim 1918'de olmuştur⁵⁴¹. Allenby, VII. Ordunun mevcudunu, IV ve VIII. Orduların kalan personelleri dâhil 2.500 piyade, 150 süvari ve 8 top olarak ifade etmiştir⁵⁴². Böylece Birinci Dünya Savaşı'nın son muharebesi olan Katma muharebesi ile düşman ordularının ilerleyişi durdurulmuşsa da⁵⁴³ 1918'de Filistin bölgesinin İngilizlerin eline geçmesiyle Nablus'ta Osmanlı hâkimiyeti sona ermiştir.

Mustafa Kemal Paşa'nın en son çekildiği hat; Marata'dan başlayıp, İskenderun'a giden yol üzerinde Babulit-Halili üzerinden Tatmaraş'ı ve demiryolunu geçerek, Cirbin doğusuna kadar ulaşmıştır⁵⁴⁴. 27 Ekim 1918 akşamı Başkumandanlık Kurmay Başkanı Müşir İzzet Paşa gönderdiği telgrafta, mütarekenin imzalanacağı ve Almanların ülkelerine güvenle dönmeleri gerektiği vurgulanmıştır. Yani Sanders ve Alman kuvvetleri cepheden çekilecekler, yerlerine Türk unsurlar geçecek ve Mustafa Kemal Paşa da Yıldırım Ordular Grup Kumandanı olacaktır. Bu sıra Arapların Müslimiye'den Antep'e ilerlediği ve İngilizler tarafından takip edildiği haberi Musatafa Kemal Paşa'ya ulaşmıştır. 28 Ekim 1918 günü Antep'te direktifleri veren

⁵³⁸ BDHHTH, C. IV, Ks. II, s. 728; L. V. Sanders, a.g.e., s. 420; A. Özçelik, a.g.e., s.120.

⁵³⁹ a.g.e., s.41; T. Akkuş, a.g.t, s.108; S. Hatipoğlu, a.g.e., s.46; Mustafa Şahin, Cemile Şahin, "Suriye'nin Son Valisi Tahsin (Uzer) Bey'in Suriye Valiliği ve Mustafa Kemal Paşa İle Buradaki Çalışmaları", *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.I, sy.2, 2011, s.1.

⁵⁴⁰ BDHHTH, C. IV, Ks. II, s. 729.

⁵⁴¹ E. Z. Karal, a.g.e., C.IX, s.539.

⁵⁴² C. Kemal, "*Osmanlı'nın Filistin Cephesi'ndeki Son...*", s.59.

⁵⁴³ S. Hatipoğlu, a.g.e., s.12.

⁵⁴⁴ BDHHTH, C. IV, Ks. II, s. 730.

Mustafa Kemal Paşa 43. Tümenden küçük bir müfrezeyi direniş teşkilatının temelini oluşturması için Kilis'e göndermiştir⁵⁴⁵.

Mustafa Kemal Paşa, 28 Ekim 1918'de VII. Ordu kumandanı olarak son emrini vererek, VII. Orduyu, İskenderun kenti ve kıyıları ile birlikte İskenderun-Beylan - Der el Cemal - Tel el Rifat ve doğu uzamı eski halini koruyacak şekilde yeni bir hatta çekmiştir⁵⁴⁶. Bulgaristan'ın 29 Eylül'de savaştan çekilmesi, Almanya, Osmanlı ve Avusturya-Macaristan'ın güçlerinin tükenmesi savaşı devam ettirmelerine imkân vermemiştir. Barış antlaşmasının yapılabileceğini düşünen Mustafa ve Enver Paşalar fikir birliğine varmışlardır. Enver Paşa, barış şartları belli olamadan Talat Paşanın istifasını uygun görmeyerek kuvvetli bir kabine kurulması ve ordunun da Mustafa Kemal tarafından idare edilmesini uygun görmüştür⁵⁴⁷. Mondros Ateşkes Antlaşması imzalanmadan önce Mustafa Kemal derhal barış girişiminde bulunulmasını istemektedir. Bunu yapanın da Talat Paşa Hükümeti'nin değil de Ahmet İzzet Paşa'nın kuracağı hükümetin yapmasını ve kendisinin de bu hükümette Harbiye Nazırı olmasını istemektedir. Fakat Padişah'ın Tefik Paşa'yı Hükümet'i kurmakla görevlendireceğini öğrenince, kabineden yer alacak birkaç isim (Fethi Okyar, Rauf Orbay, Hayri, Canbulat, Azmi, Tahsin Uzer) bildirmiştir⁵⁴⁸. 30 Ekim 1918'de de Birinci Dünya Savaşı'nın sonucunu belirleyen, Osmanlı İmparatorluğu'nun yenilgisini belgeleyen "Mondros Mütarekesi" imzalanmıştır⁵⁴⁹. Sadrazam İzzet Paşa, Liman Paşa'ya bir telgraf göndererek, emir komutayı Mustafa Kemal Paşa'ya bırakarak derhal Alman birlikleri ile İstanbul'a dönmesini istemiştir⁵⁵⁰. Aynı gün Mustafa Kemal Yıldırım Ordular Grup Komutanlığı'na atanmıştır⁵⁵¹. Adana'da bulunan II ve VII. Ordular Yıldırım Orduları Grup Komutanlığı emrine verilmiştir. Ayrıca Hicaz Seferi Kuvvetleriyle Suriye'nin kuzeyindeki kuvvetlerin bir kısmı da Mustafa Kemal Paşa'nın emrine verilmiştir. Adana ise karargâh olacaktır⁵⁵².

⁵⁴⁵ BDHTH, C. IV, Ks. II, s. 730; T. Akkuş, a.g.t, s.109.

⁵⁴⁶ BDHTH, C. IV, Ks. II, s. 730; Y. H. Bayur, a.g.e., s.462.

⁵⁴⁷ Ş. S. Aydemir, a.g.e., s.478, 479.

⁵⁴⁸ M. Şahin ve C. Şahin, a.g.m., s.16.

⁵⁴⁹ A. Akın, a.g.t., s. 80; Ş. Turan, a.g.md., s.313.

⁵⁵⁰ ATESE, Kls.4522, Dos.17, H-15, Fih.26,32.

⁵⁵¹ ATESE, Kls.4522, Dos.17, H-15, Fih.26,26-1; İ. Görgülü, a.g.e., s.216.

⁵⁵² Zekeriya Türkmen, "Mustafa Kemal Paşa ve Yıldırım Ordular Grub Komutanlığı" *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.XVI, sy.47, Ankara, Temmuz 2000, s.406.

Bundan sonra Mustafa Kemal, Ahmet İzzet Paşa'dan vekâleten yürüttüğü Harbiye Nazırlığının kendisine verilmesini istemişse de kabul edilmemiştir. Mustafa Kemal bulunduğu bölgede halka silah dağıtarak Kuvay-ı Milliye'nin alt yapısını oluşturacaktır⁵⁵³. Bununla birlikte emrindeki komutanlara, mütarekenin şartlarına uyulmasını belirtmiş ve Toros Tünellerinin elde tutulmasına dikkat çekmiştir⁵⁵⁴. Mustafa Kemal, İngiliz baskılarının artması ve İskenderun'a çıkmaları karşısında gerekirse ateşle karşılık verileceğini emrindeki komutanlara bildirmiştir⁵⁵⁵. Harbiye Nezareti, 7 Kasım 1918'de Yıldırım Ordular Grubu'nu lağvederek, 10 Kasım'da Mustafa Kemal Paşa'yı da Harbiye Nezareti emrine vermiştir⁵⁵⁶. Bunun üzerine Mustafa Kemal 10 Kasım 1918'de emrindeki birlikleri II. Ordu Komutanı Nihat Paşa'ya devrederek Adana'dan İstanbul'a hareket etmiştir⁵⁵⁷. Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığı ve VII. Ordu Karargâhı 15 Kasım 1918'de fiilen lağvedilmiştir⁵⁵⁸.

⁵⁵³ S. Hatipoğlu, a.g.e., s.48.

⁵⁵⁴ *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri Açıklamalı Dizin*, C.IV, (Haz: Mehmet Evsile), Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 2006, s.18; Z. Türkmen, "Mustafa Kemal ve...", s.407.

⁵⁵⁵ *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri Açıklamalı Dizin*, C.IV, s.19.

⁵⁵⁶ ATESE, Kls. 327, Dos.318, Fih.10.

⁵⁵⁷ Z. Türkmen, a.g.m., s.410.

⁵⁵⁸ İ. Görgülü, a.g.e., s.216.

SONUÇ

Birinci Dünya Savaşı acıları ve yıkımlarıyla kan ve gözyaşının hâkim olduğu tarihin en kapsamlı askeri çarpışmasıdır. Bu savaş dünyanın güç dengelerini değiştirerek sonu gelmeyen sorunların kapısını açmıştır. Çarpışmalar süregelirken Rusya'da meydana gelen Bolşevik Devrimi XX. yüzyılın politik kaderinde belirleyici olmuştur. Aynı zamanda bu evrensel savaş ABD'nin dev oluşunda etkili olmuştur.

Alman çıkarları doğrultusunda Osmanlı Devleti, Süveyş Kanalı'na askeri harekâta bulunmuştur. Bu durumu fırsata çeviren İngiltere, Rusya'nın da savaştan çekilmesiyle Filistin'i işgal etmeye karar vermiştir. İngiltere'nin General Murray komutasında Gazze'ye yaptığı iki teşebbüs hüsrana ile sonuçlanmıştır. Bunun üzerine İngiliz ordusu General Allenby komutasında sıkı bir hazırlık yapmıştır. Üçüncü Gazze Muharebesi'nde 40.000 kişilik Türk kuvveti 191.000 kişilik İngiliz kuvvetine karşı direnmiştir. Allenby, 31 Ekim 1917'de Birüssebi'yi ele geçirmiş ve Osmanlı ordusunun geri çekilişi 4 Kasım 1917'den itibaren başlamıştır. 7 Kasım'da ise Gazze Osmanlı'nın elinden çıkmıştır. İngiliz ordusunun teçhizatının eksiksiz olması, Arapları isyan ettirmeleri, ciddi şekilde yürüttükleri propaganda faaliyetleri ve özellikle Yahudileri istihbarat için kullanmaları bu muharebeyi kazanmalarında ciddi derecede etkili olmuştur. Bağdat harekâtındaki kararsızlığın 6 ay kaybettirmesi, Osmanlı ile Alman subayları arasındaki anlaşmazlıklar, Alman subayların nüfuz edinme çabaları, Türk komutanları rahatsız etmekle birlikte kişisel çekişmeler de Gazze'nin kaybını hızlandırmıştır. 2 Kasım 1917'de İngiltere Dış İşleri Bakanı tarafından yayınlanan Balfaur Bildirisi, Filistin'de Yahudi İsrail Devleti'nin temelini atmış ve yıllarca süren Arap-İsrail savaşlarının başlangıcı olmuştur.

Gazze'nin kaybı ile Filistin'in giriş kapısı açılmıştır. Bununla birlikte Yafa Kudüs, Nablus, Şeria, Ürdün ve Suriye'nin elden çıkmış, IV. ve VIII. Ordular imha olmuş, VII. Ordu büyük zayıat vermiştir. Kudüs'ün kaybindan sonra Nablus, Dera, Şam ve Halep üzerinden Anadolu'ya hızlı bir çekiliş gerçekleşmiştir. Osmanlı ordusunun Filistin'den çekilişindeki hataları kayıpların artmasına neden olmuştur. Kademeli ve planlı bir çekiliş, Kurtuluş Savaşı'nın alt yapısına da güç verebilirdi. Aslında bir istihbarat savaşı olan Birinci Dünya Harbi'nde İngiltere, istihbarat meşalesini elinde tutmuştur. Suriye-Filistin Cephesi'ndeki istihbarat faaliyetlerinde başrolü alan T. E. Lawrence, Türk ve Araplar arasına düşmanlığı ekerek aynı dine mensup iki etnik grubun ayrışmasına neden olmuştur. Şerif Hüseyin ve asi Araplar İngiltere'nin boş vaatlerine kanarak Türkleri katletmiş, İngiltere ise bu katliamı başköşeye kurularak büyük bir keyifle izlemiştir. Arap İsyanı Hicaz'dan Filistin, Ürdün ve Suriye'ye yayılarak savaşın kaybedilmesinde oldukça etkili olmuştur. İngiliz ve Arap Orduları ile yapılan Halep muharebelerinin ardından, İngilizler Suriye'yi işgal ederek Anadolu'yu tehdit etmeye başlamıştır. Bunun üzerine Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi imzalanmıştır. Mütareke imzalandığında batıda, Meriç Nehri, Doğuda Hazar Denizi, kuzeyde Karadeniz, Güneyde İskenderun, Musul (Musul, Erbil, Süleymaniye hattı) arasında kalan bölge Osmanlı hâkimiyetindeydi. Filistin'in işgale uğraması Birinci Dünya Savaşı'nın kaybedilmesinin temel nedenlerinden biri olmuştur.

Ortadoğu, barıştan sonra daha da vahim bir hal almıştır. İngiliz tahrikiyle Osmanlıya ihanet eden Şerif Hüseyin ve Araplara verilen sözler unutulmuş, Arap-İsrail problemi Ortadoğu coğrafyasına dikilmiştir. Osmanlı Devleti Ortadoğu'daki tüm topraklarını kaybetmiştir. Hazırlıksız savaşa giriş, zaten tükenmiş olan devlet kaynaklarını tamamen yok etmiştir. Osmanlı Devleti'nin hâkim olduğu topraklarda ajan oldukları bilindikleri halde Batı'dan gelen bilim adamı kisveli kişilerin barındırılması vatan savunmasındaki en büyük zafiyetidir. Bunun yanında Templer Şövalyesi uzantısı olan Eski Ahit'e inanan ve Osmanlı'nın yıkılması için arka planda hazırlıklar yapan Liman Von Sanders'in Suriye-Filistin'deki ordunun komutanı olması da oldukça düşündürücüdür. Ayrıca Sanders hiçbir zaman Türk insanının sevmemiştir. Hatıralarında "...Türklerin ayak bastığı yerde yüz yıl ot bitmez" şeklinde yer verdiği ifadeler bunu kanıtlar niteliktedir.

Gazze Muharebeleri'nin kaybedilmesi Osmanlı Devleti'nin ikinci ayağını da çukura sokmuştur. Ortadoğu'da Osmanlı egemenliğinin sona ermesi ise barışın bu coğrafyada unutulması anlamına gelmektedir. Bugün, Suriye, Irak, Libya, Mısır, İsrail ve özellikle Gazze'deki sefalet ve gözyaşının sebebi, 4 asır sonra Osmanlı Devleti'nin bölgedeki hâkimiyetini kaybetmesidir. Meydana gelen otorite boşluğunun içine kan, kin ve ötekileştirme ekilmiştir. Kim olduğumuzu unutturmaya çalışanlara karşı dün Çanakkale'de, Suriye ve Filistin'de olduğu gibi tüm Türk-İslam coğrafyası birbirine sarılarak, diri olduğunu, birlik olduğunu göstermelidir.

KAYNAKÇA

ARŞİV BELGELERİ

- ATESE, 3221, Dosya H-47, Fihrist 1-1; 1.
- ATESE, Kls.1137, Dos.544(366-3), Fih.1-1.
- ATESE, Kls.1137, Dos.544(366-3), Fih.1-2.
- ATESE, Kls.1137, Dos.544(366-3), Fih.1-4.
- ATESE, Kls.1137, Dos.66, F.80.
- ATESE, Kls.1137, Dos.H-66, Fih.85.
- ATESE, Kls.161, Dos.711 (174), F.48.
- ATESE, Kls.161, Dos.712(171), Fih.2-46.
- ATESE, Kls.162, Dos.713(175),Fih.27.
- ATESE, Kls.162, Dos.714 ((465), Fih.33.
- ATESE, Kls.162, Dos.714 (465), F.33.
- ATESE, Kls.162, Dos.714(465),Fih.32.
- ATESE, Kls.171, Dos.742 (144), Fih.2-34.
- ATESE, Kls.248, Dos.103(1224), Fih.50.
- ATESE, Kls.248, Dos.103(1224), Fih.57.
- ATESE, Kls.3221, Dos.1133, Fih.1-1; 1-2.
- ATESE, Kls.3221, Dos.H-33, Fih.1.
- ATESE, Kls.3221, Dos.H-49, Fih.1-16.
- ATESE, Kls.3221, Dos.H-49, Fih.1-17.
- ATESE, Kls.3221, Dos.H-49, Fih.1-4.
- ATESE, Kls.3221, Dos.H-53, Fih.1-10.
- ATESE, Kls.3221, Dos.H-55, Fih.1-49.
- ATESE, Kls.3221, Dos.H-64, Fih.1-27.
- ATESE, Kls.3221, Dos.H-65, Fih.1-26.
- ATESE, Kls.3221, Dos.H-67, Fih.1-11.

ATESE, Kls.3221, Dos.H-68, Fih.1-20.
ATESE, Kls.3221, Dos.H-90, Fih.7.
ATESE, Kls.3221, Dos.H-90, Fih.8.
ATESE, Kls.3704, Dos.H-19, Fih.1-16.
ATESE, Kls.3712, Dos.15, Fih. 1-2.
ATESE, Kls.3712, Dos.15,F.11-17, 1-37
ATESE, Kls.3712, Dos.15,F.1-18, 1-34.
ATESE, Kls.3712,Dos.15,F.1.
ATESE, Kls.3718, Dos.38, Fih.1-12.
ATESE, Kls.3718, Dos.38, Fih.1-24.
ATESE, Kls.3787, Dos.H-37, Fih.1-14.
ATESE, Kls.4522, Dos.17, H-15, Fih.26,26-1.
ATESE, Kls.4522, Dos.17, H-15, Fih.26,32.
ATESE, Kls.4524, Dos.H-2, Fih.1-15.
ATESE, Kls.4524, Dos.H-2, Fih.1-15.
BOA, BEO, Dos.4461, Göm.334561.
BOA, BEO, Dos.4487, Göm.336507.
BOA, DH.İ.U.M, Dos.12,Göm.4.
BOA, DH.KMS, Dos.44, Göm.8.
BOA, DH.KMS, Dos.46, Göm.29.
BOA, DH.ŞFR, Dos.74, Göm.176.
BOA, DH.ŞFR, Dos.74; Göm.273.
BOA, HR.SYS, Dos.2403, Göm.22.
BOA, HR.SYS, Dos.2440, Göm.19.

KİTAPLAR VE MAKALELER

Aaronsohn A. (2003) *Türk Ordusuyla Filistin'de*, Çev.: N. Alkan. İstanbul: Selis Kitaplar.
Akbaş, C. (Şubat 1988) “Birinci Dünya Harbi’nde Türk Cephelelerindeki Harekâtın Sevk ve İdaresinde Yapılan Bazı Olumsuz Uygulamalar Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, *Askeri Tarih Bülteni*, s.29-37.

- Akın A, (1985) Birinci Dünya Savaşında Filistin Cephesi ve Filistin'in Elden Çıkışı, Ankara: Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Akkuş T. (1999) Mustafa Kemal'in 1917-1918 Yılında Suriye-Filistin Cephesi'ndeki Faaliyetleri, Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Alkan N. (20-21 Kasım 2014) "Alman Kaynaklarına Göre Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na Girmesi", *1914'ten 2014'e 100'üncü Yılında Birinci Dünya Savaşı'nı Anlamak, Uluslararası Sempozyum*, İstanbul: Harp Akademileri Basımevi, 157-177.
- Armaoğlu F. (2014) *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1414-1995*, 19. Basım, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Armaoğlu, F. (1994) *Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları (1948-1988)*, 3. Basım, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Arslan E. (20-21 Kasım 2014), "Bir ABD Ajanının Gözünden Suriye'deki 4'üncü Ordu ve Gazze Muharebeleri", *1914'ten 2014'e 100'üncü Yılında Birinci Dünya Savaşı'nı Anlamak, Uluslararası Sempozyum*, İstanbul: Harp Akademileri Basımevi, 435-461.
- Evsile M. (2006) *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri Açıklamalı Dizin*, C.IV, Ankara: Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları.
- Atilhan, C. R. (2013) "*Filistin-Suriye Cephesi'nde Kahramanlar ve Hainler*", İstanbul: Derin Tarih Kültür Yayınları.
- Atilhan, C. R. (1993) "*Sina Cephesi'nde Yahudi Casuslar*", İzmir: Meşher Matbaası.
- Aydemir Ş. S. (1985) *Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa*, C.III, İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Aydemir, Ş. S. (1985) *Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa*, C. III, İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Balcı, R. (2006) *Osmanlı'yı Yıkan Cephe Filistin*, İstanbul: Nesil Yayınları.
- Bardakçı, M. (2003, 12 Ocak) "Mustafa Kemal'in Kaleminden: Orta Doğu'yu Nasıl Kaybettik?", *Hürriyet*.
- Bayur, Y. H. (1983) *Türk İnkılabı Tarihi 1914-1918 Genel Savaşı*, Cilt III, Kısım I, Ankara: TTK.
- Bayur, Y. H. (1991) *Türk İnkılabı Tarihi*, C. II, Kısım IV, 3. Baskı, Ankara: TTK.

- Belen, F. (1964) *Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi 1914 Yılı Hareketleri*, C.I, Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Bostancı M. (2014) “Birinci Dünya Savaşı’nda Osmanlı Devleti’nin Hicaz’da Hâkimiyet Mücadelesi”, *Akademik Bakış*, 7 (14), 117-136.
- Bourgeois, W. (1967) *Lawrence*, Çev.: N. Kuruoğlu. İstanbul: Bahar Matbaası.
- Buzpınar, Ş. T. (2006) “*Nablus*”, İA, C.XXXII, İstanbul: TDV.
- Cemal Paşa. (2012) *Hatırat (1913-1922)*, 2.Baskı, Haz.: A. Z. İzgöer. İstanbul: DBY Yayınları.
- Çağatay N. (1993) *İslam Tarihi*, Ankara: TTK.
- Çelik C. (1999) Birinci Dünya Savaşı’nda Sina Filistin Cephesi’nde Birinci Kanal Seferi, Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Çopur İ. (Eylül 2001) “Hicaz, Filistin ve Suriye Cephesi’ndeki Arap Ayaklanması, Bu Ayaklanmada İngiliz Lawrence’nin Rolü”, *Stratejik Araştırma ve Etüt Bülteni*, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1(1), 197-237.
- Çöl E. (1977) *Çanakkale-Sina Savaşları*, Ankara: Nöbetçi Yayınevi.
- Çulcu M. (2009) “General Allenby’nin Filistin Raporları”, *Arşivi Kaybolan Savaş Sina-Filistin-Suriye Cephesi*, İstanbul: Kastaş Yayınevi, 277-341.
- Çulcu M. (2009) “Hüseyin Hüsnü Emir Erkilet, Yıldırım Hakkında”, *Arşivi Kaybolan Savaş Sina-Filistin Suriye Cephesi*, İstanbul: Kastaş Yayınevi, 143-214.
- Çulcu M. (2009) “Mehmet Emin Bey-Sina Filistin Cephesi”, *Arşivi Kaybolan Savaş Sina-Filistin-Suriye Cephesi*, İstanbul: Kastaş Yayınevi, 41-84.
- Danişmend, İ. H. (1955) *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C.IV, İstanbul: Türkiye Yayınevi.
- Doğruer S. (1927), *Yıldırımın Akıbeti*, İstanbul: Askeri Basımevi.
- Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi* (1993) C.XII, İstanbul: Çağ Yayınları.
- Emekli Albay Behçet (2009) *Büyük Harpte Mısır Seferi*, Haz.: M. Çulcu. İstanbul: Kastaş Yayınevi.
- Erden A. F. (1949) *Paris’ten Tih Sahrası’na*, 2.Baskı, Ankara: Ulus Basımevi.
- Erden A. F. (2003) *Birinci Dünya Harbi’nde Suriye Hatıraları*, Haz.: A. Kabacalı. İstanbul: Kültür Yayınları.

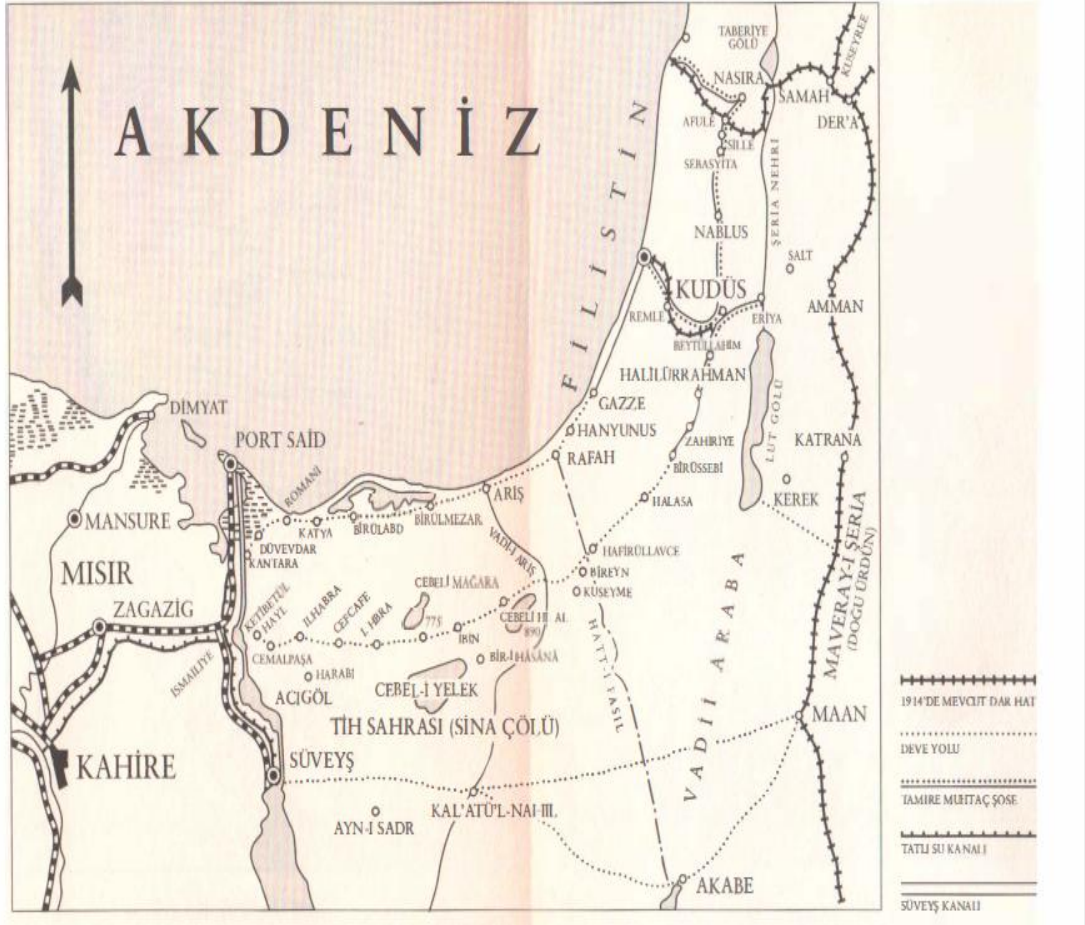
- Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Sina Filistin Cephesi* (1979) C.IV, Kısım I, Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Sina Filistin Cephesi*, (1979) C. IV, Kısım II, Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Görgülü İ. (2014) *On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922*, 2. Baskı, Ankara: TTK.
- Guhr H. (...) *Anadolu'dan Filistin'e Türklerle Omuz Omuz*, Çev.: E. Özbilen. --- Kültür Yayınları.
- Güralp Ş. (2006) *1918 Yılında Türk Ordusunun Filistin ve Suriye'den Çekilişinde 3 ncü Süvari Tümeninin Harekâtı*, Haz: Z. Türkmen, F. İlhan. Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Hatipoğlu S. (2009) *Filistin Cephesi'nden Adana'ya Mustafa Kemal Paşa*, İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Hourani A. (1997) *Arap Halkları Tarihi*, Çev.: Y. Aloga. İstanbul: İletişim Yayınları.
- İnalçık H. (2000) *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, C.I, 1300-1600, İstanbul: Eren Yayıncılık.
- İnan A. (2015) *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, 14. Basım, İstanbul: TTK.
- Kahraman M. L. (1996) "*Filistin*", İslam Ansiklopedisi, C.XIII, İstanbul: TDV.
- Karakaş N. (2013) "Sina Filistin Cephesi'nde Britanya Ordusu: Teşkilat ve Kadro", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 28(1).
- Karal E. Z. (1966) *Osmanlı Tarihi, İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı, (1908-1918)*, C.IX, Ankara: TTK.
- Keleşyılmaz V., Polat G. (2009) "Osmanlı Ordusunun Birinci Kanal Harekâtı Arifesinde İstihbarat Faaliyetleri", *On İkinci Askeri Tarih Sempozyumu Bildirileri-I*, Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Yayın No: 2009/93, 327-336.
- Kemal C. (Bahar 2010) "Osmanlı'nın Filistin Cephesi'ndeki Son Muharebesi", *Anakara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 45, 37-69.
- Kemal C. (2004) *Birinci Dünya Harbi'nde Filistin Cephesi*, Ankara: Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Kemal C. (Bahar 2013) "Nablus Meydan Muharebesi'nde Mustafa Kemal", *Anakara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 51, 617-651.

- Kılıç S. (20-21 Kasım 2014) “Birinci Dünya Savaşına Uzanan Süreçte Türk-Alman Yakınlaşması”, *1914’ten 2014’e 100’üncü Yılında Birinci Dünya Savaşı’nı Anlamak Uluslararası Sempozyum*, İstanbul: Harp Akademileri Basımevi, 91-155.
- Köse İ. (2014) *İngiliz Arşiv Belgelerinde Hicaz İsyanı*, İstanbul: Selis Yayınları.
- Kressenstein, K. V. (1966) “Sina Çölü’nde Türkler” Çev.: O. Öndeş. *Hayat Tarih Mecmuası*, Sayı 9, 26-31.
- Kressenstein, K. V. (1943) *Türklerle Beraber Süveyş Kanalına*, Çev.: M. B. Özalpsan. İstanbul: Askeri Matbaa.
- Kuran N., Steih, A., (18 Mayıs 2014) “1916 Arap İsyanı’nın Arap Milliyetçi Cemiyetleriyle İlişkisi ve Filistinlilerin Cemiyet ve İsyan Bağlantısı”, *III. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi-Bildiriler Kitabı III*, 123-139.
- Kurmay Binbaşı Vecihi (2009) “*Filistin Ricati*”, Haz.: M. Çulcu. *Arşivi Kaybolan Savaş Sina-Filistin-Suriye Cephesi*, İstanbul: Kastaş Yayınevi, 215-276.
- Larcher (1927) *Büyük Harpte Türk Harbi*, Haz.: M. Nihat. C.II, İstanbul: Askeri Matbaa.
- Lewis B. (1999) *Orta Doğu, Hristiyanlığın Doğuşunda Günümüze Orta Doğu’nun 2000 Yıllık Tarihi*, Çev.: M. Harmancı. 2.Basım, İstanbul: Sabah Yayınları.
- Okur M. A. (Kış, 2009) "Emperyalizmin Ortadoğu Tecrübesinden Bir Kesit: Suriye’de Fransız Mandası", *Bilig, Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 48, 137-156.
- Özcelik A. (1993) *Ali Fuad Cebesoy*, ---: Akçağ Yayınevi.
- Öztuna Y. (1994) *Büyük Osmanlı Tarihi, Osmanlı Devleti’nin Siyasi, Medeni, Kültür, Teşkilat ve Sanat Tarihi*, C. X, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Sabis, A. İ. (1890) *Harp Hatıralarım Birinci Cihan Harbi*, İstanbul: Nehir Yayınları.
- Sanders L. V. (2007) *Türkiye’de Beş Sene*, 3. Baskı, Haz.: M. Albayrak. İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Sanders L. V. (2014) *Türkiye’de Beş Yıl*, Çev.: E. B. Özbilen. İstanbul: Kültür Yayınları.
- Selek S. (1968) *Anadolu İhtilali*, C.II, İstanbul: Burçak Yayınevi.
- Selek S. (2014) *İsmet İnönü Hatıralar*, 4. Basım, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Sonyel S. R. (Nisan 1987) “Albay T. E. Lawrence, Haşimi Araplarını, Osmanlı İmparatorluğuna Karşı Ayaklanmaları İçin Nasıl Aldattı”, *Belleten*, 51 (199), 232-279.
- Sorguç İ. (2010) “*Bu Defa Niçin Harp Edeceğimi Biliyorum*”, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

- Şahin M., Şahin C. (Aralık 2011) “Suriye’nin Son Valisi Tahsin (Uzer) Bey’in Suriye Valiliği ve Mustafa Kemal Paşa İle Buradaki Çalışmaları”, *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (2), 1-27.
- Tarım M. F. (2004) Birinci Dünya Savaşı’nda Yıldırım Ordular Grubu, Hatay: Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Tomar C. (2009) “Suriye”, *İslam Ansiklopedisi*, C.XXXVII, İstanbul: TDV.
- Torosyan S. (2015) *Çanakkale’den Filistin Cephesi’ne*, Haz.: A. Aktar. Çev.: G. Şakar. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Turan Ş. (2006) “Mustafa Kemal Atatürk”, *İslam Ansiklopedisi*, C.XXXI, İstanbul: TDV.
- Türkmen Z. (Temmuz 2000) “Mustafa Kemal Paşa ve Yıldırım Ordular Grub Komutanlığı” *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 16 (47), 395-419.
- Umunç H. “Boş Hayal Peşinde:T.E.Lawrence ve Arap İsyanı Üzerine Bir Değerlendirme”, https://www.cliohistory.org/fileadmin/files/cliolibrary/TE_Lawrence_FutileFantasyTurkish.pdf (Erişim Tarihi: 03.03.2016) 1-13.
- Uyar H. (2006) Birinci Dünya Savaşı’nda Suriye-Filistin Cephesi Stratejileri, Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988), *Osmanlı Tarihi*, C.II, 5. Basım, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Üzen İ. (2009) “Birinci Dünya Savaşında Sina ve Filistin Cephesindeki Türk-Alman Subayların Çeşitli Konularda Çatışması (1914-1918)”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 3(1), 77-100.
- Üzen İ. (2009) “İngilizlerin Kudüs’ü Ele Geçirmesi ve General Allenby’nin Kudüs’e Törenle Girişi (9-11 Aralık 1917)”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19 (2), 330-344.
- Wallach, J. (1985) *Bir Askeri Yardımın Anatomisi*, Haz.: F. Çeliker. 2.b, Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Yılmaz F. (2013) *General Allenby’nin Hatıratı*, İz Yayıncılık: İstanbul.

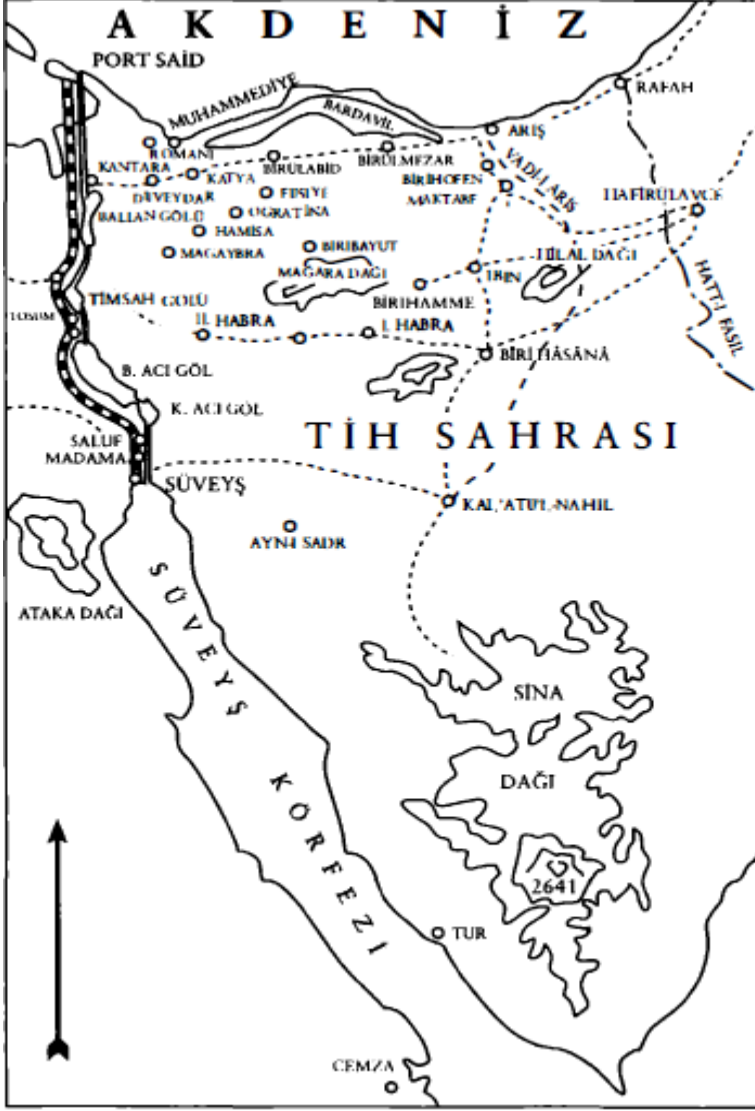
EKLER

Ek 1: Suriye Filistin Bölgesi Harekât Alanı⁵⁵⁹

⁵⁵⁹ A.F. Erden, *Birinci Dünya Harbinde Suriye Hatıraları*.

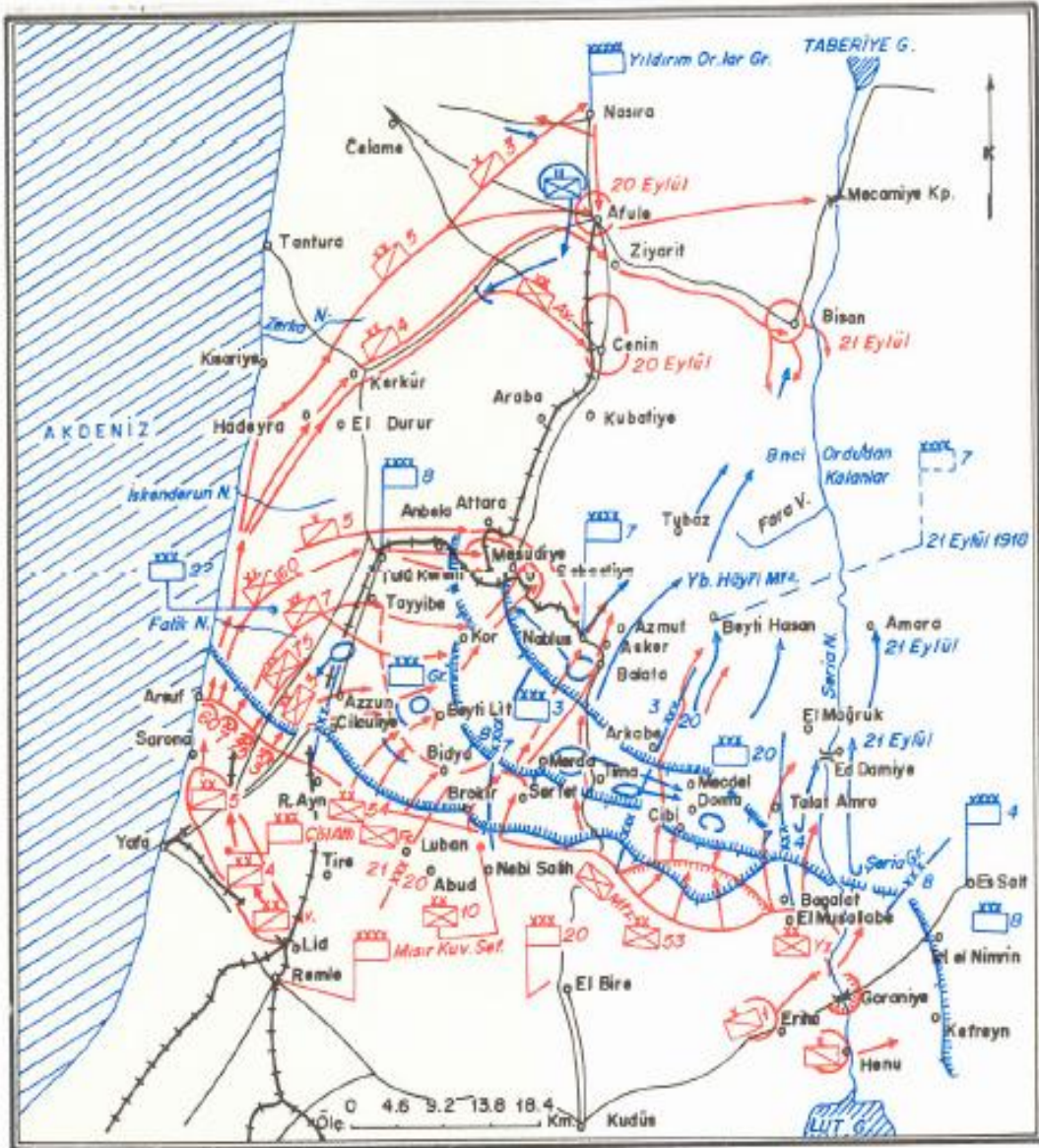
Ek 2: Suriye Cephesi ve Süveyş Kanalı⁵⁶⁰

⁵⁶⁰ A.F. Erden, *Birinci Dünya Harbinde Suriye Hatıraları*.

Ek 3: Nablus Meydan Muharebesi⁵⁶¹

Nablus Meydan Muharebesi, 19-21 Eylül 1918

⁵⁶¹ BDHTH, C.IV, Ks.II, Kroki:55.

ÖZET

Birinci Dünya Savaşı'nın arka planında, XIX. yüzyılın Avrupa merkezli siyasi, iktisadi ve sosyal dinamikleri bulunmaktadır. Bu savaş, dünyaya hâkim olma mücadelesiyle tohumlarını günümüze ulaştıran yıkımı meydana getirmiştir. Sina Filistin cephesi Birinci Kanal Harekâtı ile açılmıştır. Britanya, Fransa'daki Batı Cephesi'nden sonra en çok askerini burada konuşlandırmıştır. Tamamen Almanların istek ve çıkarları doğrultusunda 1915 ve 1916 Kanal Harekâtlarının başarısızlığı ile İngilizler Filistin'e dayanmıştır. Bu başarısızlıktan cesaretlenen İngilizler, Mart ve Nisan 1917'de iki kez Gazze'ye saldırıda bulunmuş ve geri püskürtülmüştür. Bu kez İngilizler, General Edmund Allenby komutasında eşsiz bir hazırlık ardından 7 Kasım 1917'de Gazze'yi ele geçirerek Filistin'in batı kapısını açmıştır. İngilizlerin boş vaatlerine kanan Şerif Hüseyin, Arap İsyanı'nı başlatmıştır. Bu isyan Hicaz, Filistin, Ürdün ve Suriye'ye yayılmış, bol zayıtlı geri çekilişe neden olmuş ve savaşın kaybedilmesini tetiklemiştir. Bu yenilgiler zinciri neticesinde Suriye elden çıkmış, 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi imzalanmıştır. Ancak bu mütareke barışı getirememiş, hem Osmanlı Devleti tarihe karışmış hem de Ortadoğu'da hala devam eden kan ve gözyaşıyla beslenen cadı avı başlamıştır.

Arşiv Kayıt Bilgileri:

Tezin Adı : Birinci Dünya Harbi'nde Suriye Filistin Cephesi
Tezin Yazarı : Sümeyye BEKTAŞ
Tezin Danışmanı : Yrd. Doç. Dr. Sami AĞAOĞLU
Tezin Konumu : Yüksek Lisans
Tezin Tarihi : 30/06/2017
Tezin Alanı : Yakınçağ
Tezin Yeri : KBÜSBE-KARABÜK
Anahtar Sözcükler : Filistin, Suriye, İngiltere, Süveyş Kanalı, Gazze, Allenby, Von Kress, Cemal Paşa, Mustafa Kemal Paşa.

ABSTRACT

At The background of World War I, is has politics, economics and social dynamics which are based an Europe-centered. This war occurs ruins of demolation because of fighting to have a command of the World front of Sina Palestine is occured due to the First Channel operation. After West front in France, Britain makes their armies place there the most. As a result of failure of the Channel operations which are opened owing to requests and benefits of Germany Britain attacs to Palestine. Britain takes courage by these failures, on April and May, 1917, they attacs to Gaza city and they are repelled. At that time, Britain, after getting prepared very well by General Edmund Allenby, conquers Gaza city in1917 and gets the key of the west. Sherif Huseyin who is deceived by Britain starts the rebellion of Arabian. This not, speads to Palestine, Hejaz, Jordan, Syria and causes to retreat with plenty of causaltes. In the end, this riot sets of deceiving of the war. As a result of these failures, Syria is lost, in 30th October 1918, Mondros armistice agreement is signed. However this agreement doesn't bring about peace. Not only Ottoman Empire is collapsed but it stars to bloody war in Middle East which isstill continued.

ARCHIEVE Record Informaion:

Name of the Thesis : Syria Palestinian Front in World War I

Writer of the Thesis : Sümeyye BEKTAŞ

Advisor of the Thesis : Assist. Prof. Sami AĞAOĞLU

Status of the Thesis : Master

Date of the Thesis : 30/06/2017

Field of the Thesis : Modern Age

Place of the Thesis : Karabük University İnstitue of Social Sciences

Key Words : Palestine, Syria, Britain, Suez Canal, Gaza, Allenby, Von Kress, Cemal Pasha, Mustafa Kemal Pasha.

ÖZGEÇMİŞ

Sümeyye BEKTAŞ 02.10.1991 yılında Sakarya ili Karasu ilçesinde doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini Sakarya’da tamamladı ve 2009 yılında Hacı Zehra Akkoç Kız Lisesi’nden mezun oldu. 2015 yılında Karabük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih bölümünden mezun oldu ve aynı yıl formasyon eğitimini tamamlayarak Karabük üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim dalında yüksek lisans eğitimine başladı. 2016 yılında Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Sosyal Hizmetler önlisans programını bitirdi. 2016-2017 eğitim öğretim yılında Sakarya İline bağlı ilçe ve köylerde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenliği yaptı. Temel ilgi alanları, Birinci Dünya Savaşı, demokrasi ve Cumhuriyet tarihidir.